

ROMAN DİLİ VE KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

JOURNAL OF ROMA LANGUAGE AND CULTURE RESEARCH INSTITUTE

ISSN: 2636-8005
e-ISSN: 3062-0325

Haziran 2025/ Cilt :6 / Sayı :1
June 2025/ Volume :6 / Issue :1

**ROMAN DİLİ VE KÜLTÜRÜ
ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt: 6

Sayı: 1

Haziran 2025

**JOURNAL OF ROMA LANGUAGE AND
CULTURE RESEARCH INSTITUTE**

Volume: 6

Issue: 1

June 2025

ISSN 2636-8005

e-ISSN 3062-0325

DERGİ SAHİBİ

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları
Enstitüsü Müdürlüğü adına;

Dr. Öğr. Üyesi Gülüm Burcu DALKIRAN

OWNER

On Behalf of Trakya University
Chancellor's Office, Administration Office
of Institute of Roma Language and Culture
Research;

Assist.Prof.Dr. Gülüm Burcu DALKIRAN

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed TAĞ

EDITOR

Assist. Prof. Dr. Muhammed TAĞ

EDİTÖR YARDIMCILARI

Doç. Dr. Hasan Ali CENGİZ
Dr. Öğr. Üyesi Tülay TEKİN YILMAZ

ASSITANT EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Hasan Ali CENGİZ
Assist. Prof. Dr. Tülay TEKİN YILMAZ

ALAN EDİTÖRLERİ

Unvan ve isim sırasına göre

Doç. Dr. Osman Yılmaz KARTAL
(Eğitim)

Doç. Selçuk YILMAZ
(Güzel Sanatlar)

Dr. Öğr. Üyesi Aylın DİKMEN
ÖZASLAN
(Sosyoloji)

Dr. Öğr. Üyesi Cem DÜZEN
(Tarih)

Dr. Öğr. Üyesi Serhat HAMİŞOĞLU
(Dil-Edebiyat)

FIELD EDITORS

by academic title the names listed and
alphabetically

Assoc. Prof. Dr. Osman Yılmaz KARTAL
(Education)

Assoc. Prof. Selçuk YILMAZ
(Fine Arts)

Assist. Prof. Dr. Aylın DİKMEN
ÖZASLAN
(Sociology)

Assist. Prof. Dr. Cem DÜZEN
(History)

Assist. Prof. Dr. Serhat HAMİŞOĞLU
(Language-Literature)

ETİK EDİTÖRÜ

Dr. Gülşen ÇAKIL DİNÇEL

ETHICS EDITOR

Dr. Gülşen ÇAKIL DİNÇEL

İSTATİSTİK EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Yasin AKKUŞ

STATISTICS EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Yasin AKKUŞ

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK

ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Seda TAŞ İLMEK

Dizgi Mizanpaj

Doç. Dr. Hasan Ali CENGİZ

Page Layout

Assoc. Prof. Dr. Hasan Ali CENGİZ

YAYIN KURULU

(Unvan ve isim sırasına göre)

Prof. Dr. Abidin TEMİZER
Burdur Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi,
Türkiye

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ
Dumlupınar Üniversitesi,
Türkiye

Prof. Dr. Sulejman BAKİ
Tetova Devlet Üniversitesi,
Kuzey Makedonya

Doç. Ercan YILMAZ
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Doç. Dr. Mirzana Pašić KODRIĆ
Saraybosna Üniversitesi,
Bosna Hersek

EDITORIAL BOARD

(By academic title the names listed and alphabetically)

Prof. Dr. Abidin TEMİZER
Burdur Mehmet Akif Ersoy
University,
Türkiye

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ
Dumlupınar University,
Türkiye

Prof. Dr. Sulejman BAKİ
State University of Tetova,
North Macedonia

Assoc. Prof. Ercan YILMAZ
Trakya University,
Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mirzana Pašić KODRIĆ
University of Sarajevo,
Bosnia and Herzegovina

DANIŞMA KURULU

(Unvan ve isim sırasına göre)

Prof. Dr. Mensur NUREDİN
Uluslararası Vizyon Üniversitesi,
Kuzey Makedonya

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Akdeniz Üniversitesi,
Türkiye

Doç. Dr. Egemen YILGÜR
Yeditepe Üniversitesi,
Türkiye

Doç. Dr. Marijan Premović
Karadağ Üniversitesi
Karadağ

Doç. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN
Sakarya Üniversitesi
Türkiye

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Türkiye

ADVISORY BOARD

(By academic title the names listed and alphabetically)

Prof. Dr. Mensur NUREDİN
International Vision University,
North Macedonia

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Akdeniz University,
Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Egemen YILGÜR
Yeditepe University,
Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Marijan Premović
University of Montenegro
Montenegro

Assoc. Prof. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN
Sakarya University,
Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sezai ÖZTAŞ
Tekirdağ Namık Kemal University
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Memish Merdan
Şumen Episkop Konstantin Preslavski
Üniversitesi, Bulgaristan
Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Assist. Prof. Dr. Memish Merdan
Episkop Konstantin Preslavsky University
of Shumen, Bulgaria
Assist. Prof. Dr. Veysi AKIN
Trakya University,
Türkiye

KAPAK TASARIM

Doç. Dr. Aylin BEYOĞLU

COVER DESIGN

Assoc. Prof. Dr. Aylin BEYOĞLU

YAYIN DİLİ

Türkçe, İngilizce

PUBLICATION LANGUAGE

Turkish, English

YAYIN SIKLIĞI

Yılda bir sayı (Haziran)

PUBLICATION FREQUENCY

One number per year (June)

İLETİŞİM

Trakya Üniversitesi Roman Dili ve
Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Enstitüler
Binası 2. Kat Balkan Yerleşkesi 22030
Merkez / Edirne
+90 284 235 9299
raedergisi@trakya.edu.tr

CONTACT

Trakya University Institute of Roma
Language and Culture Research
Institutions Building 2. Flat Balkan
Campus 222030 Center / Edirne
+90 284 235 9299
raedergisi@trakya.edu.tr

BASKI

Trakya Üniversitesi Matbaası
Ayşekadın Yerleşkesi/EDİRNE

PUBLISHING

Trakya University Press
Ayşekadın Campus/EDİRNE

**Roman Dili ve Kültürü
Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.**

**Journal of Roma Language and Culture
Research Institutes International Peer-
Reviewed Journal.**

Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'nde Romanlar üzerine yapılan çalışmalara bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşan ve ele aldığı konuyu analitik ve özgün bir biçimde ortaya koyan makalelere yer verilir. Dergimiz ücretsiz ve açık erişim sağlayarak, alan ile ilgilenen tüm araştırmacılara bilgi kaynağı olmayı hedeflemektedir. Alanda üretilen nitelikli bilginin bilimsel yayıncılık aracılığıyla uluslararası boyutta görünürlüğünü ve erişilebilirliğini arttırmayı ve bu bağlamda bilim dünyasına katkıda bulunmayı başlıca amaç edinmiştir.

Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Romanlar üzerine sosyal bilimler alanında özgün çalışmalara yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce makalelere yer veren Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, her yılın Haziran ayında olmak üzere yılda bir kez yayımlanır. Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen yazılar, yayımlanmadan önce yayın kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Değerlendirilmesi uygun bulunan makaleler yazar adları gizli tutularak en az iki ayrı hakeme gönderilir. Dergide yayımlanan makalelerde savunulan görüşler Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'ni hiçbir surette bağlamaz. Yayımlanan makale ve yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

Journal of Roma Language and Culture Research Institute accepts articles on Roma with a scientific perspective and reveal the subject in an analytical and original way are included. Our journal aims to be a source of information for all researchers interested in the field by providing free and open access. It aims to increase the visibility and accessibility of the qualified information produced in the field on an international perspective through scientific publishing and to contribute to the world of science in this context.

Journal of Roma Language and Culture Research Institute is an international peer-reviewed journal that includes original studies on Roma in the field of social sciences. Journal of Roma Language and Culture Research Institute accepts submissions both in Turkish and English. Journal is published once a year, in June. The articles sent to the Journal of Roma Language and Culture Research Institute are examined in terms of compliance with the writing principles of the journal before the publication is established. The articles that are deemed appropriate to be evaluated are sent to at least two separate referees by keeping the author names confidential. The opinions defended in the articles published in the journal do not related to the Journal of Roma Language and Culture Research Institute in any circumstances. The responsibility of the published articles and articles belongs to the author.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

(Unvan ve isim sırasına göre)

Prof. Dr. Yusuf GENÇ/Sakarya Üniversitesi-SAKARYA

Doç. Dr. Ahmet GÖKÇEN/Samsun Üniversitesi-SAMSUN

Doç. Dr. Çağdaş Ümit YAZGAN/Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-
NEVŞEHİR

Doç. Dr. Emre SARAL/Hacettepe Üniversitesi-ANKARA

Doç. Dr. Esin Hamdi DİNÇER/Artvin Çoruh Üniversitesi-ARTVİN

Doç. Dr. Fatma İlknur AKGÜL/İstanbul Ticaret Üniversitesi-İstanbul

Doç. Dr. Mehmet TAN/Siirt Üniversitesi-SİİRT

Doç. Dr. Muhammet FIRAT/Fırat Üniversitesi-ELAZIĞ

Doç. Dr. Muharrem TURP/Kafkas Üniversitesi-KARS

Doç. Dr. Serdar YILMAZ/Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-MUĞLA

Doç. Dr. Yasin AKYILDIZ-KIRKLARELİ

Dr. Öğr. Üyesi Arda ERDEM/Ankara Üniversitesi-ANKARA

Dr. Öğr. Üyesi Mensure KIZIL ÖZTÜRK/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-VAN

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Sinan KARABIYIK/Giresun Üniversitesi-GİRESUN

Dr. Öğr. Üyesi Pınar BEŞEVLİ/Ondokuz Mayıs Üniversitesi-SAMSUN

İÇİNDEKİLER CONTENTS

ARAşTIRMA MAKALELERİ RESEARCH ARTICLES

MİTHAT ATABAY

1-17

SAVAş, GÖÇLER, SÜRGÜN VE ÇANAKKALE ÇİNGENELERİNİN *THE WAR, MIGRATIONS, EXILE,*
NÜFUSUNUN DEĞİşİMİ *AND THE POPULATION CHANGE*
(1918-1950) *OF THE GYPSIES OF ÇANAKKALE*
(1918-1950)

EDA EFE – AHMET BURAK KAHRAMAN

19-54

Eşİ CEZAEVİNDE OLAN ROMAN *LIFE EXPERIENCES OF ROMANI*
KADINLARIN YAşAM *WOMEN WHOSE SPOUSES ARE IN*
DENEYİMLERİ: KAYSERİ ÖRNEĞİ *PRISON: THE CASE OF KAYSERİ*

ERCAN ARSLAN – MUHAMMET FIRAT

55-81

KARAÇİ ÇOCUKLARIN EĞİTİM *A STUDY ON THE EDUCATIONAL*
SÜRECİ ÜZERİNE BİR ARAşTIRMA: *PROCESS OF KARACHI*
şANLIURFA/BİRECİK ÖRNEĞİ *CHILDREN: THE OF*
şANLIURFA/BİRECİK

HASAN ONUR DEMİR

83-102

BALKANLARDAKİ ROMANLARIN İNSAN GÜVENLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ *ANALYSING THE ROMA IN THE BALKANS FROM THE PERSPECTIVE OF HUMAN SECURITY*

FATMA ŞENCAN

103-124

İSTANBUL'UN TARİHİ HAMAMLARINDA ÇALIŞAN ROMAN NATİRLERİ: MESLEKLERİNE YÖNELİK KAYGILAR VE SORUNLAR *ROMA NATIRS WORKING IN ISTANBUL'S HISTORICAL BATHS: CONCERNS AND PROBLEMS ABOUT THEIR PROFESSIONS*

KİTAP TANITIMI BOOK REVIEW

NİLGÜN İŞCAN

125-130

TÜRKİYE'DE ÇİNGENE MÜZİĞİ
Batı Grubu Romanları'nda Müzik Kùltürü
Melih Duygulu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2023

SAVAŞ, GÖÇLER, SÜRGÜN VE ÇANAKKALE ÇİNGENELERİNİN¹ NÜFUSUNUN DEĞİŞİMİ (1918-1950)

THE WAR, MIGRATIONS, EXILE, AND THE POPULATION CHANGE OF THE
 GYPSIES OF ÇANAKKALE (1918-1950)

Mithat ATABAY*

Geliş Tarihi (Received): 6 Şubat 2025

Kabul Tarihi(Accepted): 5 Mayıs 2025

ÖZ: Çanakkale’deki Çingene nüfusu, özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında önemli bir yer tutmuştur. 1914 nüfus sayımlarında, Çanakkale’de 563 Çingene yaşamaktaydı. Çanakkale merkez, Ayvacık, Biga, Ezine, Lâpseki gibi yerleşim yerlerinde dağılım göstermekteydiler. I. Dünya Savaşı’nın başında güvenlik nedeniyle Çanakkale boşaltıldı ve yerleşik Çingeneler de diğer yerleşikler gibi göç ettirildiler. Savaşın bittiği 1918 yılında Çanakkale tekrar iskâna açıldı. Cumhuriyet dönemiyle birlikte, Çanakkale’deki Çingene nüfusu, mevsimlik göçlerin de etkisiyle, arttı. 1923’teki mübadeleyle de Çanakkale’nin nüfus yapısı değişti. İskân Kanunu’nun kabulüyle, özellikle Romanya ve Bulgaristan’dan gelen göçmenler, Çanakkale’ye yerleşti. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Çanakkale’deki Çingene nüfusu, hem yerleşik hayata geçerek hem de sosyal yapılarındaki dönüşümle bölgenin tarihsel gelişimine uyum sağlamıştır. Bu makalede I. Dünya Savaşı’nın bitiminden 1950 yılında Bulgaristan’dan yeni bir göçün başlamasına kadar geçen zaman diliminde Çanakkale bölgesindeki Çingene nüfusunun değişimine etki eden nedenler savaş, göç, sürgün ve iskân bağlamında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Çingene, göç, savaş, sürgün.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, matabay@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4218-6697

¹ Çanakkale’de son yirmi yılda Çingene yerine “Roman” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Makalenin kapsadığı yıllarda yazılan eserlerde ve belgelerde Çingene ve Kıpti kelimeleri kullanılmaktadır. Tarihsel süreçte söz konusu değişim süreci, bir başka araştırmanın konusu olarak yakın biz zamanda yayınlanacaktır. Ayrıca bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 18 Eylül 2001 tarihindeki olağanüstü 130’ncu birleşiminde Van milletvekili Fetullah Erbaş ve yirmi üç arkadaşının “Çingene asıllı vatandaşların sorunlarının araştırılması ve alınması gereken önlemlerin belirlenmesi” başlığı ile verdiği “Meclis Araştırma Önergesi”ne bakılabilir. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Yasama Yılı: 3, C. 69, Birleşim: 30 (Olağanüstü), TBMM Matbaası, Ankara 2001.

OPEN ACCESS

© Copyright 2025 ATABAY

ABSTRACT: The Romani population held a significant demographic position in Çanakkale, particularly during the early 20th century. In 1914, census data recorded 563 Romani across Çanakkale's central district and surrounding settlements like Ayvacık, Biga, Ezine, and Lapseki. At World War I's beginning, Çanakkale's evacuation for security reasons led to the displacement of its Romani residents along with other residents. Following the war's end in 1918, Çanakkale was repopulated. The Romani population in Çanakkale increased, due to seasonal migrations during the Republican era. The 1923 population exchange also reshaped the region's demographics. Upon the adoption of the Settlement Law, immigrants, especially from Romania and Bulgaria, settled in Çanakkale. Following the establishment of the Republic, the Romani community in Çanakkale adapted to historical transformations of the region through. This article examines the factors influencing the changes in the Romani population in the Çanakkale region from the end of World War I to the start of a new wave of migration from Bulgaria in 1950, within the context of war, migration, exile, and resettlement.

Key Words: Çanakkale, exile, migration, Romani, war.

GİRİŞ

Çanakkale şehrinin tarihi, 1463 yılında kalenin kurulmasıyla başladı ve uzun süre kalede sadece muhafızlar ikamet etti. Zaman içerisinde muhafızların ailelerine mahsus evler ve giderek birtakım dükkânlar inşa edildi ve burası bir kasaba haline geldi. Çanakkale zaman içerisinde çeşitli nüfus hareketlerine ve iskân faaliyetlerine sahne oldu. İstanbul'u koruyan bir garnizon şehri niteliği taşıyan Çanakkale, hem askeri özelliği hem de doğal ticari deniz yolu olan boğaz sebebiyle farklı etnik kökenden insanların bir arada yaşadığı bir yerleşim yeri olarak dikkat çeker. Bu bağlamda Çanakkale'nin nüfus yapısı içerisinde Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Çingeneler önemli bir yekûn teşkil etmekteydi.

Dünya Savaşı başlamadan hemen önce, 1914 yılına ait nüfus verilerine göre, Gökçeada ve Bozcaada hariç olmak üzere bugünkü Çanakkale vilayeti sınırları içerisindeki yerleşim birimlerinin toplam nüfusu 211.650 idi. O dönemde Gelibolu ve Eceabat hâlâ Edirne vilayetine bağlıydı. Bu iki yerin nüfusu çıkarıldığında, Biga sancağının toplam nüfusu 165.815 olarak hesaplanmaktaydı. Bugünkü Çanakkale vilayeti sınırları düşünüldüğünde, bölgede 165.514 Müslüman, 34.970 Rum, 6.221 Yahudi, 3.669 Ermeni, 1.097 Bulgar, 67 Protestan, 82 Ulah ve 9 Rum Katolik yaşamaktaydı.

Tablo 1: Çanakkale’de 1914 yılında Rum, Ermeni, Yahudi ve Çingene Nüfusu

Yerleşim	Rum	Ermeni	Yahudi	Çingene	Toplam
Çanakkale	4.358	1.269	2.961	103	8.691
Ayvacak	-	5	1	110	116
Bayramiç	290	48	269	84	691
Biga	2.243	409	103	124	2.879
Eceabat	10.292	5	3	-	10.300
Ezine	486	700	256	67	1.509
Gelibolu	16.137	1.190	2.576	-	19.903
Lâpseki	1.164	43	52	75	1.334
Toplam	34.970	3.669	6.221	563	45.423

Kaynak: Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003, s. 208-209, 224-225.

Rum nüfusu, Gelibolu’da 16.137, Eceabat’ta 10.292, Çanakkale’de 4.358, Biga’da 2.243, Lâpseki’de 1.164, Ezine’de 486 ve Bayramiç’te 290 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Yahudilerin 2.961’i Çanakkale’de, 2.576’sı Gelibolu’da, 269’u Bayramiç’te, 256’sı Ezine’de, 103’ü Biga’da, 52’si Lâpseki’de, 3’ü Eceabat’ta ve 1’i Ayvacık’ta bulunuyordu. Ermenilerin ise 1.269’u Çanakkale’de, 1.190’ı Gelibolu’da, 700’ü Ezine’de, 409’u Biga’da, 48’i Bayramiç’te, 43’ü Lâpseki’de, 5’i Eceabat’ta ve 5’i Ayvacık’ta yaşamaktaydı.²

Bölgede 563 kişilik bir Çingene nüfusu da bulunmaktaydı. Bu nüfusun 103’ü Çanakkale’de, 110’u Ayvacık’ta, 42’si Biga’da, 31’i Dimetoka nahiyesinde, 51’i Çan nahiyesinde, 58’i Ezine kazasında, 84’ü Bayramiç’te, 9’u Kumkale’de ve 75’i Lâpseki kazasında yaşamaktaydı. Bozcaada’da ise 7 Çingene kaydedilmiştir. Lâpseki’de 1.096 kişilik dikkate değer bir Bulgar nüfus da bulunuyordu.³

1914 yılında, Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Mutasarrıflığı’na bağlı toplam 514 köy vardı. Bunlardan 475’i tamamen Müslüman, 12’si tamamen Rum, 2’si tamamen Ermeni, 20’si Müslüman ve Rumlardan oluşuyordu. Ayrıca 5 köyde Müslüman, Yahudi ve Bulgarlar birlikte yaşamaktaydı.⁴ Çingeneler ise hiçbir köyde çoğunlukta değildi.

² Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003, s. 208-209, 224-225; Mithat Atabay, “Çanakkale’de Nüfusun Yapısı, Niteliği ve Göçler,” *Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 414.

³ Atabay, *a.g.e.*, s. 414.

⁴ BOA. HRT., 2260.

Savaşın başlamasıyla birlikte güvenlik sebebiyle, halkı hem Müslüman hem de gayrimüslimlerden oluşan Çanakkale kasabası ile tamamen Rum nüfusuna sahip Karantina (Güzelyalı), Erenköy, Yeniköy ve Yenişehir köyleri boşaltıldı. Sahil kesiminde bulunan ve Müslümanlardan oluşan Kumkale köyü ile Geyikli ve yakınlarındaki dört köy de devlet memurlarıyla birlikte zorunlu olarak göç ettirildi.⁵ Gezginler olanlar Çingeneler ise savaş boyunca bu bölgeden uzak tutuldu. Boşaltılar yerleşim yerlerindeki binaların neredeyse tamamı yanarak yıkıldı. I. Dünya Savaşı boyunca Çanakkale şehri sivil yerleşime kapalı kaldı. 30 Kasım 1916 tarihinde Lâpseki kazası ilga edilerek Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı'nın merkezi oldu. İdari durumdaki bu değişiklik 30 Ekim 1918 tarihine kadar sürdü. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra mutasarrıflık merkezi tekrar Çanakkale'ye taşındı.⁶

1. CUMHURİYETİN İLANI SIRASINDA ÇANAKKALE'NİN DURUMU

I. Dünya Savaşı sırasında yoğun bombardımanlara maruz kalan Çanakkale kasabası, adeta bir harabeye dönüşmüştü. Savaşın ardından, Kasım 1918'de tekrar sivil yerleşime açılan kasaba için, hükümet yıkılan ya da hasar gören ev sahiplerine toplam 50 bin kuruş yardım yapmayı öngördü. Ancak, halkın bir kısmı evlerini onarmak yerine yeni binalar yapmayı ya da mevcut evlerini terk etmeyi tercih etti.⁷

Bu dönemde, çevrede yaşayan mevsimlik göçer Çingeneler, bugünkü Fevzipaşa Mahallesi'ndeki yıkık ve hasarlı evlere yerleşti. Hayvanlarını ise Sarıçay kenarındaki arazide barındırdılar. Bölgedeki bazı alanlar çeşitli vakıflara ait olup, Çingeneler tarafından kullanılmaya başlandı.⁸ Cumhuriyetin ilanı haberi, 30 Ekim'de İstanbul'dan gelen bir vapur aracılığıyla Çanakkale'ye ulaştı ve camiler ile tellallar vasıtasıyla halka duyuruldu.⁹ Davullar eşliğinde kutlamalar yapıldı, halk belediye binası önünde toplandı ve binalara bayraklar asıldı.¹⁰ Çingene İsmail'in davulu ve yeğeni Mustafa'nın zurnası eşliğinde kutlamalar gerçekleştirildi. Çanakkale, savaş ve uzun yıllar terk edilmişliğin yokluğu

⁵ BOA. DH. İ. UM., 3-3/1-18 aktaran; Haluk Selvi, "II. Meşrutiyet Döneminde Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı (1908-1918)," *Çanakkale Tarihi*, Ed. Mustafa Demir, C.III, Değişim Yayınevi, İstanbul 2008, s. 1281.

⁶ Mithat Atabay, *Atatürk ve Çanakkale*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul 2015, s. 69.

⁷ Atabay, *Atatürk ve Çanakkale*, s. 70-72.

⁸ BCA., 030.18.01.01.98.29.8.

⁹ Atabay, *Atatürk ve Çanakkale...*, s. 125.

¹⁰ Mithat Atabay, *Çanakkale'nin Evlatları & Çanakkale'ye Kimler Geldi Kimler Geçti?*, Çanakkale Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2019, s. 485-487.

içerisinde cumhuriyete erişti. Cumhuriyet ilan edildiğinde kasaba, 23 gün evvel Türk hükümetine teslim edilmişti. Böyle bir ortamda gelir az ihtiyaçlar ve yapılacak işler çoktu.¹¹ Yıkık dökük evlerde ve barakalarda yaşayan Çingenelerin durumu adeta Çanakkale kasabasının 1923'teki görünümünün bir yansımasıydı.

Cumhuriyetin ilk yılında Çanakkale merkez kazasından savaşın izleri devam ederken onarım ve bakım için de ayrı bütçe ayrılması gerekliydi. Dönemin kaynaklarına göre 1924 yılı Çanakkale kazasında toplamda 53.233 lira aşar vergisi toplandığı görülmektedir. Vakıflara ait ev, dükkân gibi kira getiren mülklerden 6.939 lira, hayvanlardan alınan ağnam vergisi olarak 7.790 lira, ölüm veya satış yoluyla emlak mülkiyetinin sahibinin değişmesinden alınan ferağ ve intikal vergisi olarak 2.374 lira, bedelli askerlikten 25.200 lira, şirket hissedarlarının ortaklık paylarından kar payı olarak 7.251 lira, yol vergisi olarak 5.019 lira, ilkokul yapımı vergisi olarak 6.140 lira, kesilen kasaplık hayvanlardan alınan 748 lira, gümrük mallarından alınan vergiden 4.570 lira ve çeşitli diğer vergilerden de 122.229 lira olmak üzere toplam 241.493 lira vergi geliri elde edilmiştir.¹² Çanakkale'de Duyun-u Umumiye İdaresi tarafından 7.973 lira zeytin ve palamut, 136 lira tütün, 700 lira deniz ve kara avları, 2.832 lira balıkçılık, 547 lira pul basımı, 4.338 damga pulu, 380 lira içki üretimi, 10.667 lira içki satışı vergisi ve 32.345 lira tuz geliri vergisi olmak üzere 59.908 lira vergi elde edildi.¹³ Bu rakamlar Çanakkale nüfusunun vergi kaynaklarına ulaşmamız ve toplumun temel geçim kaynaklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Cumhuriyet ilan edildiği sırada Çanakkale'deki dikkat çekici değişimler yaşandı. Uzun yıllar devam eden savaş ve işgal kasabanın her tarafında kendini hissettiriyordu. Kasabanın neredeyse 2/3'si yıkık veya hasarlı binalarla doluydu. Nüfus yapısı sürekli değişmişti. Çanakkale kasabasında bu sırada 18 tane devlete ait bina vardı. Çanakkale'de mevcut evlerden 567'si Müslümanlara 459'u gayrimüslimlere ve 52'si de yabancılara aitti. Kasabada 3'ü Müslümanlara 4'ü gayrimüslimlere ait olmak üzere 7 otel ve han bulunuyordu. Hamam sayısı 3'tü, bunlardan 2'si Müslümanların, 1'i gayrimüslimlerinindi. 5 okuldan 4'ü Müslümanların 1'i gayrimüslimlerinindi. Kasabada ibadethane olarak 11 cami ve mescit, 2 kilise, 1 sinagog mevcuttu. 561 dükkândan 272'si Müslümanlara, 281'i gayrimüslimlere, 8'i de yabancılara aitti. 163 mağazadan 72'si Müslümanların, 73'ü gayrimüslimlerin ve 18'i de yabancılarındı. Üç imalathane vardı. Bunlardan

¹¹ Mithat Atabay, *Çanakkale'de Kapı Komşumuz Yahudiler*, Çanakkale Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2022, s.147.

¹² Doktor Ziya Bey tarafından hazırlanan el yazısı kitabın üzerinde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Dr. Ziya, *Çanakkale*, (y.y.), (t.y.), s. 144.

¹³ Dr. Ziya, *a.g.e.*, s. 143.

2'si gayrimüslimleri 1'i Müslümanlarındı. 1'si Müslümanların ve 1'i de gayrimüslimlerin olmak üzere 2 de fabrika vardı.¹⁴

Esnaflık olarak 10 terzi, 6 çömlekçi, 6 çilingir, 29 kunduracı, 5 balıkçı, 5 arabacı, 1 bakırcı, 3 boyacı, 5 tenekeci, 2 çalgıcı, 1 dişçi, 1 çinici, 3 debbağ (2 debbağ hane), 2 doğramacı, 5 sepetçi, 4 saraç, 4 semenci, 1 sandıkçı, 2 taşçı, 4 kalaycı, 2 döşemeci, 1 kayık yapan kayıkçı, 3 kuyumcu, 2 keçeci, 4 makineci (makinist), 7 marangoz, 2 yorgancı, 3 fotoğrafçı ve 1 kalafat bulunuyordu. Bu meslek erbabından 3 sepetçi, 2 arabacı ve 4 kalaycı Çingene idi.¹⁵

2. MÜBADELE SIRASINDA ÇANAKKALE'NİN NÜFUSU VE ÇİNGENELER

Mübadele döneminde (1923-1927), Çanakkale kasabası ve köylerinde toplam 24.281 kişi yaşamaktaydı. Bunların 6.070'i kasaba merkezinde, 18.211'i ise köylerde ikamet ediyordu. Diğer kazalardaki nüfus ise şu şekildeydi: Biga 69.726, Ezine 35.497, Bayramiç 20.737, Lâpseki 18.180, Gelibolu 17.442, İmroz 8.585, Eceabat 6.006 ve Bozcaada 4.136.¹⁶

I. Dünya Savaşı sonrasında Çanakkale'ye yerleşen Rumlar da dâhil olmak üzere, İstiklâl Harbi'nde Yunan Ordusu'nun yenilmesinin ardından 8.800 Rum, Çanakkale'yi terk etti.¹⁷ Çanakkale, Gelibolu, Bayramiç, Ezine ve kısmen Gökçeada'da (İmroz) Yahudi nüfusu bulunuyordu. Ermeni nüfusu ise oldukça azdı. Vilayetin nüfusunun büyük bir kısmını Türkler oluşturuyordu. Çanakkale'de 2.425 Türkmen ve 6.306 Yörük yaşamakta olup, bunlar genellikle Anadolu tarafında ve Balıkesir vilayetine komşu kaza ve köylerde ikamet ediyorlardı.¹⁸

10 Kasım 1923'te başlayan Türk-Yunan mübadelesi sonucu, 1926 yılı ortalarına kadar Çanakkale'ye toplam 364 aileden oluşan 1.018 mübadil yerleştirildi. Girit, Kalkış, Selanik ve Yenice Vardarlı'dan gelen mübadil aileleri, Çanakkale merkeze bağlı Erenköy nahiyesine iskân edildi. Burada 63 Yenice Vardarlı, 50 Giritli ve 56 Florinalı aile olmak üzere toplam 169 aile yerleştirildi. Bu ailelere 7.643 dönüm tarla, 759 dönüm bağ ve 3.165 zeytin ağacı tahsis edildi. Ayrıca, Gelibolu kazasına 8.052, Eceabat'a ise 362 olmak üzere toplam 8.414 mübadil yerleştirildi.¹⁹

¹⁴ Dr. Ziya, *a.g.e.*, s. 139.

¹⁵ Dr. Ziya, *a.g.e.*, s. 138.

¹⁶ Dr. Ziya, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁷ Dr. Ziya, *a.g.e.*, s. 75.

¹⁸ Dr. Ziya, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁹ Dr. Ziya, *a.g.e.*, s. 76.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi sırasında, Çanakkale İskân Müdürü olarak görev yapan eski Çanakkale Belediye Başkanı Ahmet Kazım (Erksan) Bey, “*mal tevziinde suiistimal yaptığı*” gerekçesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne şikâyet edildi. Yapılan inceleme sonucu herhangi bir suiistimal bulunmadı ve kendisi Üç yıl boyunca Çanakkale İskân Müdürlüğü görevini sürdürdükten sonra Samsun İskân Müdürlüğü’ne tayin edildi.²⁰

Mübadil yerleşimleri, Çanakkale ve Gelibolu kasabalarındaki nüfus yapısını önemli ölçüde değiştirdi. Mübadele sırasında, vilayet genelinde yaklaşık bin kadar Kıpti (Çingene) yaşamaktaydı. Yaz mevsiminde su kenarlarında, kış mevsiminde ise köylerde konaklayan Kıptiler, sepet, ızgara, maşa ve kalbur gibi el işçiliği ürünleri yaparak geçimlerini sağlıyordu.²¹ 1 Şubat 1925’te, Kıptiler köy ve kazalara göre gruplar halinde iskân edilmeye başlandı. Örneğin, Sirozlu tütün işçisi olan 55 hanelik 235 kişilik bir grup önce Gelibolu’ya, daha sonra ise İzmit’teki tütün atölyelerine sevk edildi.²² Tütün işçiliği yapan 132 hanelik başka bir Kıpti grubu ise 1924 yılında Gelibolu’ya gönderildi. Ancak, işsizlik nedeniyle İstanbul’a gitmek istediklerini belirten dilekçeler sundular.²³

Gelibolu Valisi Osman Macit Bey, bu mübadillerin Gelibolu’da geçinemeyeceklerini belirterek İstanbul’a sevk edilmelerini talep etti. Bakanlık ise tütün işçiliğinin yalnızca şehirlerde yapılabileceğini belirterek, Kıptilerin İstanbul, İzmit ve Samsun’a sevk edilmesini kararlaştırdı. Ancak, İstanbul Mıntika Müdürlüğü, İstanbul’da bu tütün işçileri için uygun iskân imkânı olmadığını bildirdi. Bunun üzerine, Gelibolu Valisi Osman Macit Bey, tütün işçisi Kıptilerin başka vilayetlere sevk edilmesini ve yerlerine “*bahçıvan mübadillerin*” gönderilmesini önerdi.²⁴ Cumhuriyet’in ilk yıllarında Gelibolu’da tütün ekimi devam etse de, zamanla bu faaliyet tamamen sona erdi.

²⁰ Atabay, *Çanakkale’nin Evlatları & Çanakkale’ye Kimler Geldi Kimler Geçti?...*, s. 72.

²¹ Fahri Cemal, *Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Gelibolu Vilayeti*, Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1925-1341 adlı eseri bugünkü dile çevrilerek yayınlanmıştır. Bkz. Mithat Atabay, “Gelibolu Vilayetinin Tarihi Coğrafyası,” *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 8-9, (Bahar-Güz 2010), s. 125-160.

²² *BCA.*, 272.00.00.11.21.103.18; Nurşen Gürboğa, “Türk Yunan Mübadelesi ve Devletin Mübadil Romanlara İlişkin Söylem ve Politikaları”, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IX, S. 1, Nisan 2016, s. 120.

²³ Mithat Atabay, *Bir Asırlık Hasret Gelibolu’da Mübadele*, Gelibolu Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2023, s. 123.

²⁴ *BCA.*, 272.00.00.11.21.103.18; Gürboğa, , “Türk Yunan Mübadelesi ve Devletin Mübadil Romanlara İlişkin Söylem ve Politikaları,” s. 129.

3. İSKÂN KANUNU VE ROMANYA İLE BULGARİSTAN'DAN GELEN ÇİNGENELER

Cumhuriyetin ilanından on yıl sonra bile Türkiye'nin nüfusu, topraklarına oranla oldukça azdı. Modern tarım yöntemleri kullanılmasına rağmen, toprakların işlenmesi ve kalkınmanın hızlı bir şekilde gerçekleşmesi için yeterli nüfus bulunmuyordu. Nüfusun düzenli bir şekilde iskân edilmesi ve muhacirlerin Türkiye'ye kabul şartlarının düzenlenmesi amacıyla hükümet, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bir kanun tasarısı sundu.²⁵

2510 sayılı İskân Kanunu, 14 Haziran 1934 tarihinde TBMM'de kabul edilerek 21 Haziran 1934 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.²⁶ Kanunun ilgili maddelerine göre,

“Türkiye'ye yerleşmek maksadıyla dışarıdan bireysel ya da toplu olarak gelmek isteyen, Türk soyundan olan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ile Türk kültürünü benimseyen kimseler, bu kanun hükümlerine göre Dâhiliye Vekâleti'nin emrine kabul edilirler. Bunlara muhacir denir. Kimlerin ve hangi ülke halkının Türk kültürüne bağlı sayılacağı ise İcra Vekilleri Heyeti kararı ile belirlenir.” Kanunun 4. maddesinde ise, *“Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebeler ve Çingeneler, memleket dışına çıkmış olanlar, Türkiye'ye muhacir olarak kabul edilemezler”* hükmü yer almaktadır.²⁷

Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Balkan devletlerinde yaşanan iç karışıklıklar ve bu ülkelerde yaşayan Türklere yönelik kültürel baskılar, yeni bir göç dalgasına yol açtı.²⁸ 1935 yılında Bulgaristan ve Romanya'dan göçmenler Türkiye'ye gelmeye başladı. Bu göçmenlerin önemli bir kısmı Çanakkale vilayetinde iskân edildi. Gelibolu, Eceabat ve Çanakkale merkez kazaları zengin ve verimli topraklara sahip olduğu için yeni göç edenlerin büyük bir bölümü buralara yerleştirildi.²⁹

Biga, Gelibolu, Eceabat ve köylerine yerleştirilecek göçmenler için hemen konut inşaatına başlandı. Kereste ve diğer malzemeler temin edilerek, kiremitler hazırlandı ve taşındı. İki ay içerisinde çatısı kiremit olacak şekilde binin üzerinde

²⁵ TBMM, 1/335 Numaralı İskân Kanunu Layihası ve İskân Muvakkat Encümeni Mazbatası, TBMM Matbaası, Ankara 1934, s. 1-16.

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, İçtima: 3, C. XXIII, TBMM Matbaası, Ankara 1934, s. 140-161.

²⁷ T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İskân Kanunu, İskân Kanunu Uygulama Yönetmeliği, Genelge (2002/034), Ankara 2002, s. 6.

²⁸ İskân Kanunu, s. 5.

²⁹ “Çanakkale'ye Gelen Göçmenler Yerleştirildi,” *Kurun*, 18 Son kânun 1935, s. 5.

ev yapılması planlandı.³⁰ Gelibolu'da 650, Eceabat'ta 300 göçmen evi inşa edildi. 1935 yılı Ekim ayı başına kadar Çanakkale'ye 1.484 hanelik göçmen gelmişti. Gelibolu'ya 4.000 göçmen yerleştirilmesi planlandı. Gelibolu'da göçmenler için yeni köyler tesis edilerek, kasaba ve köylerde evler inşa edildi. 1938 yılında Romanya'dan gelecek göçmenler için önceden hazırlıklar yapıldı. Kilya Koyu'nda bir kamp kuruldu.³¹ Nazım Vapuru ile gelen 1.475 Romanyalı göçmen, burada ağırlandı, iase ve idari işlemleri hızla tamamlandı. Göçmenler planlı bir şekilde yeni yerlerine yerleştirildi.³²

Bu göçmenlerin büyük bir kısmı Eceabat'a, bazı aileler ise Çanakkale'ye iskân edildi. Göçmenler, beraberlerinde getirdikleri tarım aletleri ve hayvanlarıyla ekonomiye katkı sağladı.³³ 1934-1938 yılları arasında, Romanya hükûmeti ile yapılan anlaşma ve protokol çerçevesinde Çanakkale'ye 3.325 aile halinde toplam 13.053 kişi yerleştirildi. Kendilerine toplam 157.665 dönüm arazi tahsis edildi ve tarım desteği sağlandı.³⁴ Bu süreçte Romanya'dan gelen Çingeneler de Çanakkale'ye yerleştirildi. "Son Posta" gazetesi, göçmenler arasında Çingenelerin de bulunduğunu yazdı.

*"Çorapsız, ayakları terlikli ve şalvarlı kadınlar. Çorapsız ayakları çarıkli ve şalvarlı erkekler. Aynı kılıkta çocuklar... Gelenler içinde, çorbada tuz kabilinden Türkler de var. Onların da çektikleri yorgunluğa ve sefaletle rağmen pembelikleri gitmemiş ince tenlerinden, mavi, yeşil gözlerinden, kumral, sarı saçlarından, Ruslar, Rumenler ve Macarlarla hayli karışıkları anlaşılıyor. Geriye kalanların ekserisi Çingene ve Kızılbaş... Onlarla yakından temas eden bir zat: Bunların diyor, hayvanlara karşı duydukları sevgi yanında, Mecnun'un Leyla'ya karşı duyduğu aşk hiç kalır."*³⁵

Çingeneler konusunda halk farklı görüşler bildirirse de, bazı göçmenler, "Aramıza karışan Çingeneler, işlerimizi yaparlar, çalgı çalarlar. Atımızı, arabalarımızı, köpeğimizi, kuzumuzu getirirken Çingene'mizi getirmeyelim mi? Türk milleti bunca yıldır neler besledi, iki de Çingene gelsin"³⁶ diyerek onlarla birlikte yaşamaktan yana olduklarını ifade ettiler. 1935 yılında Çanakkale'de Çingenece (Kıptice) dili konuşanların sayısındaki artış, Romanya'dan gelen Çingene göçmenlerden kaynaklanmaktaydı.

³⁰ "Göçmenler İçin Ev," *Kurun*, 24 Mayıs 1935, s. 5.

³¹ "Göçmen Yerleştirme Bölgesi," *Son Posta*, 13 İlk teşrin 1935, s. 3.

³² "Çanakkale'ye Yerleştirilenler," *Tan*, 17 Temmuz 1935, s. 5.

³³ "Çanakkale'deki Göçmenlerin İskân İşleri," *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1938, s. 3.

³⁴ Çanakkale Valiliği, *Çanakkale*, Ahenk Matbaası, İstanbul 1955, s. 77.

³⁵ "Trakya Göçmenleri Arasında," *Son Posta*, 13 İkinci teşrin 1935, s. 1, 9.

³⁶ "Romanya'da Göçmenler Arasında," *Son Posta*, 26 İkinci teşrin 1935, s. 7.

4. II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA BAZI ÇİNGENELERİN GEÇİCİ SÜRGÜNÜ

1930'lu yılların başında Almanya'da yükselen Nasyonal Sosyalizm akımı, Türkiye'de de bazı çevrelerde etkisini gösterdi. Bu akımdan etkilenen isimlerden biri de Nihal Atsız'dı. Atsız, kardeşi ve bazı arkadaşlarıyla birlikte 1933 yılında Çanakkale'ye yaptığı bir gezi sırasında, burada yaşayan Yahudiler ve Çingeneler hakkında ırkçı görüşlerini dile getirdi. “Çanakkale'ye Yürüyüş” başlığıyla yayımlanan gezi notlarında, Çanakkale'deki Çingeneler hakkındaki söylemleri dikkat çekiciydi ve dönemin Nazi Almanya'sındaki söylemlerle benzerlik taşıyordu. Atsız'ın bu konudaki görüşlerinden biri şöyleydi:

“Türkçe konuşan Çingene'ye gelince: O, ne kadar Türk'e benzemek istese de, her hâlinde yine 'Ben Çingene'yim' diyen bir eda vardır ki bu, onu Türklerden ayırır. Çok iyi hatırlıyorum: Beşinci Alay'da askerlik yaparken küçük bir olaya şahit olmuştum. Bir manevra talimi sırasında Çingene bir nefer, savaşta insanın korkudan vatani düşünemeyeceğini, sadece can kaygısı taşıyacağını söylemişti. Karadeniz Ereğli'sinden Türkoğlu Türk Rasim Onbaşı ise ona, 'Sus, Allah belânı versin! Ne biçim insansın?' diye hakaret etmişti. Çingene, toplumumuz içinde değilmesi gereken bir yaradır. Çingeneleri Türkleştirmek, aramıza katmak ve Türk kanının saflığını bozmak cinayettir. Çoğalmak istiyorsak başvuracağımız ilk yol, Çingeneleri iskân ederek bize karıştırmak olmamalıdır. Türk, Türk olarak kalmalıdır. Çingene ise Çingene kalacaktır.”³⁷

Çanakkale'nin nüfus dağılımına bakıldığında, ana dili Çingenece (Kıptice) olan kişi sayısının 280 olduğu görülmektedir. 1934 tarihli İskân Kanunu'ndan sonra, Romanya ve Bulgaristan'dan Müslüman Çingenelerin Türkiye'ye göç ettiği ve bir kısmının Çanakkale'de iskân edildiği bilinmektedir. Her ne kadar bu durum İskân Kanunu'na aykırı gibi görünse de göçmenlerin kendilerini “Çingene” olarak değil, sadece “Müslüman Türk” olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır.

II. Dünya Savaşı sırasında, 3 Şubat 1940 tarihli ve 2/12773 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, Çanakkale Vilayeti'nin Eceabat ilçesine bağlı Behramlı köyünde yaşayan 25 haneden 125 Çingene, bulundukları yerde bırakılmalarının askeri açıdan sakıncalı görülmesi nedeniyle Çanakkale'nin iç bölgelerine sürgün edilmiştir.³⁸ Zorunlu ve geçici olarak göç ettirilen Çingeneler, ancak savaşın sona ermesinin ardından 1947 yılında Behramlı'ya geri dönebilmiştir.

³⁷ Nihal Atsız, *Çanakkale'ye Yürüyüş*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 4.

³⁸ BCA., 030.18.1.2.90.11.5.

5. 1940-1950 ARASINDA YAPILAN GENEL NÜFUS SAYIMLARINA GÖRE ÇİNGENE NÜFUSU

Çanakkale’de II. Dünya Savaşı yıllarında, biri 1940 diğeri ise 1945 olmak üzere iki nüfus sayımı daha yapılmıştır. Bu sayımlar sırasında Çanakkale, olası bir savaş nedeniyle askerî birliklerin yoğun olarak bulunduğu bir bölge durumundaydı.³⁹ 20 Ekim 1940 Pazar günü yapılan sayımda; cinsiyet, yaş, medeni hal, doğum yeri, görünür vücut sakatlığı olup olmama, ana dili, ana dilden başka konuştuğu dil, din, tabiiyet durumu, meslek, çalıştığı kurum, mesleği ve mesleğindeki konumu gibi sorular sorulmuştur.³⁹

1940 tarihli nüfus sayımı verilerine bakıldığında, Çingenelere dair ayrıntılı bir bilgi yayınlanmamıştır. Yayınlanan bilgilerde yalnızca kadın ve erkek nüfusu, köy, kasaba ve şehirde yaşayanların sayıları yer almıştır. Bu nedenle, Çanakkale’deki kesin Çingene nüfusu tespit edilememiştir. Belki de II. Dünya Savaşı sırasında Almanya’nın uyguladığı olumsuz politikalar, bu durum üzerinde etkili olmuş olabilir. Ayrıca, güvenlik nedeniyle Behramlı köyünde oturan Çingenelerin geçici olarak Çanakkale’nin iç bölgelerine sürgün edilmeleri dışında başka bir kayıt ya da belge bulunmamaktadır. 1940 yılında Çanakkale merkezde 19.385 erkek, 5.236 kadın olmak üzere toplam 24.621 kişi yaşamaktaydı. Merkeze bağlı köy ve nahiyelerde ise 9.897 erkek, 6.891 kadın olmak üzere toplam 29.282 kişi bulunuyordu. Buna göre, Çanakkale merkez ve bağlı köylerinde toplam 29.282 erkek ve 12.127 kadın olmak üzere 41.409 kişi yaşamaktaydı.⁴⁰ Erkek nüfusunun fazla olmasının sebebi, Çanakkale’ye gelen 1. Kolordu’da görev yapan askerlerdi.

2 Eylül 1945 tarihinde, II. Dünya Savaşı sona ermesine rağmen Boğazlar konusunda Türkiye’yi tehdit eden Sovyetler Birliği’nin talepleri sebebiyle Çanakkale’deki birlikler terhis edilmemişti. Bu ortamda, 21 Ekim 1945 tarihinde genel nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımda, bir önceki sayımda yer almayan daha ayrıntılı bilgiler yayınlanmıştır. 1945 nüfus sayımı verilerine göre, Çanakkale merkezde 245 Çingene yaşamaktaydı. Bunların 125’i erkek, 120’si kadındı. Erkeklerin 124’ü Müslüman, 1’i Protestan; kadınların tamamı ise Müslüman’dı. Çingeneler arasında okuma-yazma oranı çok düşüktü; 245 Çingene’den sadece 9’u okuma yazma biliyor ve bunların tamamı erkekti. Kadınların hiçbirinin okuma yazması yoktu. Erkekler arasında okuma yazma oranı %72, kadınlarda ise % 0’dı. İkinci dil olarak Kıptice konuşanların 17’si erkek, 30’u kadındı. Mesleklere bakıldığında; erkeklerden 9’u toprak mahsulleri, 70’i küçük sanayi, 1’i ticaret, 1’i

³⁹ Celal Aybar, “1940 Genel Nüfus Sayımı Metot ve Alınan Muvakkat Neticeler,” *Türkiye İktisadiyatı*, C. II, Ankara 1940, s. 64.

⁴⁰ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*, Yayın No: 158, DİE, Ankara 1941, s. IX, XIII.

umumi idare ve serbest meslek alanında çalışırken, 44'ü mesleksizdi. Kadınlardan 40'ı küçük sanayi işleriyle meşgulken, 80'inin ise mesleği yoktu.⁴¹

Cumhuriyet dönemi beşinci nüfus sayımı 22 Ekim 1950 Pazar günü yapılmıştır. Sayım memurları öğretmenler, devlet memurları, okuma yazma bilenler ve sayımda görev almak isteyen diğer yetkililerden oluşturulmuştur. En büyük yük yine öğretmenlerin üzerine düşmüştür. 22 Ekim 1950'de yapılan sayım sonucunda, Çanakkale merkezde 11.824, merkeze bağlı nahiye ve köylerde ise 17.307 kişi olmak üzere toplam 29.131 kişi yaşamaktaydı.⁴² Bu sayımda da Çanakkale nüfusunun niteliği hakkında ayrıntılı bilgiler yayımlanmadı. 1950 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Çanakkale'de 143 erkek ve 130 Çingene olmak üzere toplam 273 kişi yaşamaktaydı.⁴³ Ancak okuma-yazma oranı, meslekler, ana dil gibi diğer ayrıntılı bilgiler yayınlanmadığı için bu konuda bir değerlendirme yapmak mümkün olmamıştır.

6. SAVAŞ SONRASI YENİ İSKÂN SİYASETİ

Muhacir ve mülteci göçebelerin yerleştirilmesine yönelik bir iskân programı hazırlanmıştır. Bu programa göre, yabancı ülkelerden gelen muhacirler, alışık oldukları iş ve iklim koşulları ile daha önce iskân edilmiş yakınlarının bulunduğu yerler dikkate alınarak yerleştirilecekti. Soy ve ana dili Türkçe olmayanlar ise, aynı soydan ve aynı dili konuşan köylerde iskân edilmeyecekti. Yabancı ülkelerden toplu olarak getirilen muhacirler, soy ve ana dili Türkçe olanlar için uygun iş ve iklim koşullarına göre yerleştirilecekti.

Trakya ve Doğu sınır boyu vilayetlerinde toplu iskân yapılmayacak; ancak bu bölgelerde daha önce yerleşmiş akrabaları olanların, yakınları yanında tek tek iskânlarına izin verilecekti. Ayrıca, mültecilerin iskânı için, Emniyet tarafından sakınılacak bir halde bulunmadığı tespit edilen mülteciler, soy ve dili Türkçe olanlar için aynı esaslarla iskâna tabi tutulacaktı.

Göçebelerin iskânında, Türkçe konuşan göçebeler, ilgili Bakanlıkların belirleyeceği yerlerde dağınık bir şekilde iskân edilecek, Türk olmayanlar ise Türk köylerinde serpiştirilerek yerleştirilecekti. Gezginci Kıptiler ise, hiçbir şekilde toplu olarak yerleştirilmeyecek ve Türk köylerine serpiştirilmek suretiyle, en fazla beş hanelik gruplar halinde iskân edilecekti. Yeniden kurulacak köyler, tren hattı

⁴¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, C. LXV, Yayın No: 286, Ankara 1950, s. 11, 19, 107, 139, 143.

⁴² T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, Neşriyat No: 359, Ankara 1951, s. 13.

⁴³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, C. I, Ankara 1961, s. 171-175.

ve ana yollar üzerinde, tarım ve ekonomi açısından uygun yerlerde kurulacak; bu köylerin nüfusu ise 100 hanelik olacak şekilde belirlenecekti.⁴⁴

7. ÇANAKKALE’DEKİ ÇİNGENE NÜFUSUNDAKİ DEĞİŞİMİN ANALİZİ

Çanakkale’nin yeniden sivil yerleşime açıldığı 1918 yılı Kasım ayından itibaren Çingeneler, Sarıçay’ın denize döküldüğü bölgede bugün Fevzipaşa Mahallesi diye anılan yerde de yaşamaya başladılar.

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ilk nüfus sayımında Çanakkale kasabasında 303 Çingene yaşamaktaydı. Bu nüfusun mübadele, göçler ve göçebe olarak yaşayan Çingenelerin Çanakkale’de yerleşik hayata geçmeleri ile birlikte arttığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda 1927-1950 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarına göre Çanakkale merkez ve merkeze bağlı köyleri ile buralarda yaşayan Çingenelerin nüfusu yer almaktadır.

Tablo 2: Çanakkale’de Çingene Nüfusundaki Değişim (1923-1950)

Yıl	Merkez Nüfusu	Kırsal Nüfusu	Toplam Nüfus	Çingene Nüfusu
1927 ⁴⁵	8.515	10.241	18.756	303
1935 ⁴⁶	11.495	13.746	25.241	840
1940 ⁴⁷	24.621	16.788	41.409	768
1945 ⁴⁸	22.869	14.699	37.568	735
1950 ⁴⁹	11.824	17.307	29.131	819

Çanakkale şehrindeki genel nüfus artışı ile Çingene nüfusundaki değişimin analizi yapıldığında;

1927 yılında Çanakkale genel nüfusu içerisinde Çingene nüfusunun oranı % 1,6, 1935 yılında % 3,3, 1940 yılında % 1,9, 1945 yılında % 2,0, 1950 yılında % 2,8’dir.

⁴⁴ Atabay, *Bir Asırlık Hasret Gelibolu’da Mübadele*, s.123-125; “Çingeneler İçin İskân Programı,” *Yeni Sabah*, 9 Şubat 1948, s. 3.

⁴⁵ T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1929.

⁴⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *20 İlk teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı*, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul 1937.

⁴⁷ T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *20 İlk teşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*, Yayın No: 158, DİE, Ankara 1941.

⁴⁸ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, DİE Matbaası, Ankara 1950.

⁴⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı*, DİE Matbaası, Ankara 1951.

Toplam nüfus artışı: Çanakkale'nin toplam nüfusu 1927 ile 1950 arasında % 55,3 oranında artmıştır. Bu, şehrin genel olarak büyüdüğünü göstermektedir.

Çingene nüfusu artışı: 1927-1950 yılları arasında Çingene nüfusu ise % 170,2 oranında bir artış göstermiştir. Bu oran, Çingene nüfusunun toplam nüfus artışından çok daha hızlı bir şekilde büyüdüğünü gösterir. Yani, Çingenelerin sayısı oldukça hızlı bir şekilde artmış, bu da çeşitli sosyo-ekonomik faktörlerin etkisiyle olabilir.

Çingene nüfusunun oranı: 1927'de toplam nüfus içinde Çingenelerin oranı sadece % 1,6 iken, 1950'de bu oran % 2,8'e çıkmıştır. Yani Çingene nüfusunun oranı da, toplam nüfus içerisindeki yerini arttırmıştır.

Yıllık artış: Çingene nüfusunun yılda ortalama 22,5 kişi arttığı gözlemlenmiştir. Bu, Çanakkale'deki Çingene topluluğunun zaman içinde büyüdüğünü ve daha fazla insanın bu gruba dâhil olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Çanakkale'deki Çingene nüfusu hakkında yapılan çalışmalara ve mevcut verilere dayanarak, bölgedeki Çingene toplumu tarihsel ve kültürel olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze kadar Çingene halkı, özellikle yerleşik hayata geçtikleri köylerde ve kasabalarda, önemli bir kültürel çeşitlilik oluşturmuşlardır. Çanakkale'deki Çingene nüfusu, gerek geleneksel yaşam biçimleri gerekse de göçebe geçmişleriyle dikkat çeker. Çanakkale'deki Çingene nüfusu, 1918 ile 1950 yılları arasında önemli bir artış göstermiştir. Çingene nüfusundaki artış, toplam nüfus artışından çok daha yüksek bir oranda olmuştur. Ayrıca, Çingenelerin toplam nüfus içindeki oranı da artmıştır. Bu artış, topluluğun sosyal yapısının, yerleşim alanlarının ve demografik özelliklerinin değiştiğine işaret edebilir. Elde edilen bu bilgiler, dönemin sosyo-ekonomik koşullarının Çingene nüfusu üzerindeki etkilerini anlamak için oldukça faydalıdır. Çingene topluluğu, geleneksel olarak el sanatları, müzik ve dans gibi kültürel miraslarını yaşatmaktadırlar. Ancak, modernleşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte bu topluluğun yaşam biçimi ve nüfusu zamanla değişmiştir. Bugün, Çanakkale'deki Çingene nüfusu büyük ölçüde yerleşik hayata geçmiş ve çoğunlukla ekonomik olarak tarım, inşaat işçiliği ve hizmet sektöründe çalışmaktadır.

Çanakkale'deki Çingene nüfusunun sayısına dair net verilere bugün ulaşmak zor olsa da, sosyo-ekonomik durumları genellikle düşük gelirli ve sosyal yardımlar almakta olan bir grup olarak tanımlanmaktadır. Eğitime erişim, sağlık hizmetlerine ulaşım gibi konularda da bazı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Buna rağmen,

kültürel kimliklerini koruma ve yaşatma adına çeşitli sosyal yapılar oluşturmuşlardır.

Sonuç olarak, Çanakkale'deki Çingene nüfusu, geçmişten günümüze önemli bir kültürel grup olmayı sürdürmüş ve yerleşik hayata geçtikçe, modern yaşamın zorluklarına uyum sağlamak için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Ancak, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler ve ayrımcılık gibi sorunlar, bu topluluğun karşılaştığı en önemli engeller arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

a. Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH. İ. UM.), 3-3/1-18

BOA., Harita (HRT.), 2260.

b. Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA., 030.18.01.01.98.29.8.

BCA., 030.18.1.2.90.11.5.

BCA., 272.00.00.11.21.103.18.

2. Resmi Yayınlar ve İstatistikler

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *20 İlk teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı*, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul 1937.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *20 İlk teşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*, Yayın No: 158, DİE, Ankara 1941.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, C. LXV, Yayın No: 286, Ankara 1950.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, C. I, Ankara 1961.

T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *İskân Kanunu, İskân Kanunu Uygulama Yönetmeliği, Genelge (2002/034)*, Ankara 2002.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, Neşriyat No: 359, Ankara 1951.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1929.

TBMM, *1/335 Numaralı İskân Kanunu Layihası ve İskân Muvakkat Encümeni Mazbatası*, TBMM Matbaası, Ankara 1934.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Yasama Yılı: 3, C. LXIX, Birleşim: 30 (Olağanüstü), TBMM Matbaası, Ankara 2001.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, İçtima: 3, C. XXIII, TBMM Matbaası, Ankara 1934.

3. Kitap ve Makaleler

- “Çanakkale’deki Göçmenlerin İskân İşleri,” *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1938.
- “Çanakkale’ye Gelen Göçmenler Yerleştirildi,” *Kurun*, 18 Son kânun 1935.
- “Çanakkale’ye Yerleştirilenler,” *Tan*, 17 Temmuz 1935.
- “Çingeneler İçin İskân Programı,” *Yeni Sabah*, 9 Şubat 1948.
- “Göçmen Yerleştirme Bölgesi,” *Son Posta*, 13 İlk teşrin 1935.
- “Göçmenler İçin Ev,” *Kurun*, 24 Mayıs 1935.
- “Romanya’da Göçmenler Arasında,” *Son Posta*, 26 İkinci teşrin 1935.
- “Trakya Göçmenleri Arasında,” *Son Posta*, 13 İkinci teşrin 1935.
- Atabay, Mithat, “Çanakkale’de Nüfusun Yapısı, Niteliği ve Göçler,” *Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 409-427.
- Atabay, Mithat, “Gelibolu Vilayetinin Tarihi Coğrafyası,” *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı*, S: 8-9 (Bahar-Güz 2010), s. 125-160.
- Atabay, Mithat, *Atatürk ve Çanakkale*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul 2015.
- Atabay, Mithat, *Bir Asırlık Hasret Gelibolu’da Mübadele*, Paradigma Akademi Yayınları, Ankara 2023.
- Atabay, Mithat, *Çanakkale’de Kapı Komşumuz Yahudiler*, Çanakkale Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2022.
- Atabay, Mithat, *Çanakkale’nin Evlatları & Çanakkale’ye Kimler Geldi Kimler Geçti?*, Çanakkale Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2019.
- Atsız, Nihal, *Çanakkale’ye Yürüyüş*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Aybar, Celal, “1940 Genel Nüfus Sayımı Metot ve Alınan Muvakkat Neticeler,” *Türkiye İktisadiyatı*, C. II, Ankara 1940, s. 60-69.
- Çanakkale Valiliği, *Çanakkale*, Ahenk Matbaası, İstanbul 1955.
- Dr. Ziya, *Çanakkale*, (y.y.), (t.y.).
- Fahri Cemal, *Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Gelibolu Vilayeti*, Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1925-1341.
- Gürboğa, Nurşen, “Türk Yunan Mübadelesi ve Devletin Mübadil Romanlara İlişkin Söylem ve Politikaları,” *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IX, S. 1, Nisan 2016, s. 109-140.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003.
- Selvi, Haluk, “II. Meşrutiyet Döneminde Kal’a-i Sultaniye Mutasarrıflığı (1908-1918),” *Çanakkale Tarihi*, ed. Mustafa Demir, C. III, Değişim Yayınevi, İstanbul 2008, s. 1267-1302.

Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
Haziran 2025 Cilt 6 Sayı 1 (1-17)
DOI: 10.59250/raedergisi.1634584

Etik: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Araştırmanın etik kurul kararı gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

EŞİ CEZAEVİNDE OLAN ROMAN KADINLARIN YAŞAM DENEYİMLERİ: KAYSERİ ÖRNEĞİ¹

LIFE EXPERIENCES OF ROMANI WOMEN WHOSE SPOUSES ARE IN PRISON: THE CASE OF KAYSERİ

Eda EFE *

Ahmet Burak KAHRAMAN**

Geliş Tarihi (Received): 28 Şubat 2025

Kabul Tarihi(Accepted): 19 Haziran 2025

ÖZ: Bu çalışma eşi cezaevinde olan Roman kadınların yaşamış olduğu zorlukları ve devlet desteği olarak tek ebeveynli ailelere sunulan Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin aile üzerindeki etkisini konu edinmektedir. Bulundukları her alanda en dezavantajlı konumda yer alan Roman kadınların eşleri cezaevine girdikten sonra yaşamış olduğu ekonomik ve sosyal problemlerin neler olduğu, kadınların bu problemlerle nasıl baş ettiği ve yaşadıkları deneyimler yoksulluk, sosyal dışlanma, kimlik ve damga kavramları üzerinden ele alınmıştır. Çalışmanın örneklemini Kayseri’de çoğunlukla Roman vatandaşların ikamet ettiği mahallede yaşayan ve eşi cezaevinde olan on dokuz Roman kadın ve “Çeribaşı” olarak seçilen kişi olmak üzere toplam 20 katılımcı oluşturmaktadır. Nitel desende tasarlanan bu çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve verilerin analizinde fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cezaevi, Kimlik, Roman Kadın, Sosyal Dışlanma, Yoksulluk.

ABSTRACT: This study examines the difficulties experienced by Romani women whose husbands are in prison and the impact of the Social and Economic Support Service provided to single-parent families as state support on the family. The economic and social problems

¹ Bu çalışma “Eşi cezaevinde olan roman kadınların yaşadığı zorluklar ve destek mekanizması olarak sosyal ve ekonomik destek hizmet modeli; Kayseri "Cennet Mahallesi" örneği” başlıklı yüksek lisans çalışmasından üretilmiştir. Eda Efe. (2024). *Eşi cezaevinde olan roman kadınların yaşadığı zorluklar ve destek mekanizması olarak sosyal ve ekonomik destek hizmet modeli; Kayseri "Cennet Mahallesi" örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

* Sosyolog, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, eda_krklh_38@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7570-7575

** Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, burakkahraman@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3995-1172

OPEN ACCESS

© Copyright 2025 EFE & KAHRAMAN

experienced by Romani women, who occupy one of the most disadvantaged positions in society, after their husbands are imprisoned, and how women cope with these problems are discussed through the concepts of poverty, social exclusion, identity and stigma. The sample of the study consists of a total of 20 participants, including nineteen Romani women living in a predominantly Romani neighbourhood. In this study, which was designed with a qualitative design, a semi-structured interview form prepared by the researcher was used and a phenomenological approach was adopted in the analysis of the data.

Key Words: Identity, Poverty, Prison, Roma women, Social exclusion.

GİRİŞ

Günümüzde dünyanın dört bir yanında varlıklarını sürdürmeye çalışan Romanların ana vatanlarının Hindistan olduğu ve bölgede yaşanan savaş, kuraklık ve kıtlık nedeniyle bu insanların göç etmek zorunda kaldığı yapılan çeşitli etnolojik ve antropolojik çalışmalarda yer almaktadır. Yaşanan zorunlu göç nedeniyle ana vatanlarından ayrılmak zorunda kalan Romanlar göç güzergâhında yer alan bölgelere adeta “dibi delik bir buğday çuvalından dağılarak” yerleşmişlerdir (Alpman, 2014). Göçler neticesinde Dünya geneline dağılan yaklaşık 50 ülkeye yerleşmiş 12 milyon Roman olduğu bilinmektedir (Karaman, 2007). Farklı ülkelere dağılan Romanlar gittikleri ülkelerde farklı isimlerle ve farklı mesleklerle anılmaktadır. Arayıcı (2008), Romanların farklı ülkelerdeki adlandırmalarını “Mısır’da Eygpte, Rumcada Gyphos, İngiltere’de Gypsies, İtalya’da Zingari, Almanya’da Zigenuer, Fransa’da Tsigane, Tzigane, Bohemian ve Gitan, İspanya’da Gitanos, Romanya’da Tigani, Sırpçada Cingerije, Ermenistan’da Lom, Filistin’de Nawar veya Dom, Suriye’de Dom, Kafkaslarda Poşa veya Boşa” olarak aktarmıştır. Ülkemizde resmi olmayan kayıtlara göre 2 ile 5 Milyon arasında bulunan Romanların bir kısmının Bizans döneminde 900 yıllarında İran üzerinden ülkemize giriş yaparak yerleştiği bir bölümünün ise 1923 Lozan Antlaşması sonucunda imzalanan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi gereği ülkeye yerleştiği bilinmektedir. Türkiye’de Rom, Dom ve Lom olmak üzere 3 farklı Roman grubu bulunmaktadır ve Türkiye’nin farklı coğrafi bölgelerinde yaşayan bu Roman gruplarının hayat tarzları, dini inançları, lehçeleri ve çalıştıkları işler birbirlerinden farklılık göstermektedir (Kolukırık, 2008). Kendilerine has yaşam şekli, gelenek ve görenekleri, değer yargıları nedeniyle toplum içinde farklı yargı ve tutuma maruz bırakılan Romanlar geçmişten günümüze “öteki” olarak görülmüştür. Dışlanma ve etiketlenmenin etkisinde günden güne büyüyen bu “ötekilik” Roman grupların yaşamış olduğu sosyo-ekonomik sorunları adeta çığ gibi büyütmektedir. Yaşanan damgalanma ve dışlanma beraberinde işsizlik, yoksulluk, eğitimde kopuş ve suça sürüklenme gibi birçok sosyal problemleri beraberinde getirmektedir.

Odağına Roman kadınların yaşamış olduğu zorlukları alan bu çalışma eşi cezaevinde olan Roman kadınların verdiği yaşam mücadelesini içeren hayat hikâyelerinden beslenmektedir. Bu hikâyelerde Roman kadınların evlilikleri, kültürleri, yoksulluk deneyimleri, hükümlülüğün aile hayatları üzerinde meydana getirmiş olduğu değişimler ele alınmış Sosyal yardımlardan biri olan ve eşi cezaevinde olan kadınlara sunulan Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin Roman kadınlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı araştırılmıştır. Çalışmada Roman kadınların yaşamış olduğu çoklu dezavantajlı konumu sosyal dışlanma, kimlik ve damga kavramları üzerinden ele alınmaktadır. Bu kadınların eşleri cezaevine girdikten sonra hayatlarında meydana gelen değişimler, çocuklarıyla verdikleri yaşam mücadelesi ve yaşanan derin yoksulluk öykülerinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Sosyal Dışlanma Bağlamında Roman Kimliği

1974 yılında Fransa devlet bakanı Rene Lenoir tarafından politik olarak ilk defa kullanılan sosyal dışlanma kavramı toplum dışında kalmış kişileri ve sosyal ilişkilerin azalmasıyla meydana gelen durumu ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır (Tartanoğlu, 2010). Tarih sahnesine sosyal ilişkilerin azalmasını tanımlamak için çıkan bu kavram sosyolojide şehirlerde yaşayan alt sınıfların topluma uyumuna ya da bir gruba sonradan dâhil olan toplulukların ve göçmenlerin kültürel uyumsuzluklarına dikkat çekerek kullanılmaktadır (Vrooman ve Hoff, 2013). Ülkelerin sosyal ve ekonomik imkânlarının farklılığı toplumda dışlanmaya maruz kalan kişilerin değişkenlik göstermesine neden olmaktadır. Adaletsizlik ve ayrımcı tutumun fazla olduğu toplumlarda sosyal dışlanmayla sıkça karşılaşmaktadır (Rees, 1998). Toplum içinde azınlık olarak yer alan ve dışlanmaya maruz kalan grupların yoksullar, yaşlılar, kadınlar, etnik gruplar, engelliler ve eşcinseller olduğu birçok akademik çalışma sonuçlarında yer almaktadır. Etnik gruplar içinde yer alan ve çalışmanın odağı olan Romanlar geçmişten bu yana yaşamış olduğu bölgelerde uğramış olduğu çeşitli dışlanma faktörleri nedeniyle yeryüzünün en dezavantajlı ve en yoksul sıra dışı azınlık grubu olarak bilinmektedir (Şanlıer, 2013).

Dışlanma kavramı ekonomik, mekânsal, siyasi ve kültürel dışlanma olarak 4 başlık halinde karşımıza çıkarken birbirini dolaylı ve doğrudan etkileyen bu çoklu faktörlerin Romanların hayatları üzerindeki etkisi bu grubu marjinal bir grup haline getirmiştir. Geçmişten getirilen konargöçer kültür ve alışkanlıklar nedeniyle müstakil ve bahçeli konutlarda yaşamayı tercih eden Romanların yaşamış olduğu mahallelerin genelde şehirlerin en alt sınıfına mensup olduğu, söz konusu mekânların şehirden uzak izole mekânlar olarak betimlendiği görülmektedir. Aynı

grup üyelerinin birlikte yaşadığı bu gettolar bireyleri toplumdan uzaklaştırmakta ve yaşanılan topluma olan aidiyet duygusunu yitirmesine neden olmaktadır. Yaşadıkları bölgelerde “Avrupa’nın vatansızları”, “üvey evlat”, “görünmez ötekiler” gibi söylemler ile anılan Romanların topluma yabancılaşması kaçınılmaz hale gelmektedir (Petkovic, 2010). Mekânsal dışlanmanın sonucu olarak karşımıza çıkan Roman mahallelerinin fiziki şartlarının uygunsuzluğu, sunulan hizmetlere erişememe ve yoksulluk başlıca sorunları oluşturmaktadır. Romanların birlikte yaşama durumu, hayat öykülerini, bireylerin konumunu ve kimlik oluşumunu etkisi altına almaktadır. Bireylerin kimlik gelişiminde bulunduğu habitusa olan aidiyet duygusu önemli bir etkiye sahiptir. Bireyin toplumsal kimliği statü, ırk, cinsiyet tanımları ile şekillenirken, kültürel söylemler ile de etkileşim halindedir. Bireyin yaşadığı bölge, kullanılan dil ve inanç yapısı kimlik gelişimini güçlendiren bağlar olarak bireyin adaptasyon sürecini kolaylaştırmaktadır. Kimlik gelişimi sürecinde içine doğulan ailenin kültürel yapı ve değerleri, eğitim durumu ve gelir seviyesi doğrudan etkilidir. Bu gelişim sürecinde ailelerin yaşamış olduğu istihdam sorunları ve beraberinde yaşanan derin yoksulluk, eğitimden kopuş ve marjinalleşme sosyal dışlanmanın sonucu olarak karşımıza çıkarken, damgalanmanın kimlik gelişimi üzerindeki etkisinin ne derece önemli ve etkileyici olduğunu da gözler önüne sermektedir. Yapılan çalışmalar ve araştırmalar damgalanmanın bireyin kimliğini ve benlik duygusunu doğrudan etkilediğini göstermektedir (Goffman, 2020: 28-29). Bu şartlar altında bir araya gelen bireylerin benimsediği konuşma tarzı, davranış kalıpları ve yaşam şekli bireylerin kimliklerinin dışavurumudur ve süreklilik arz etmektedir. Kimlik gelişimi hiçbir zaman tam anlamıyla tamamlanmayan bir süreç olarak var olmaktadır (Hall, 1995). Geçmişten günümüze etnik bir sınıfa betimleyen Roman kimliği olumsuz yargılarla özdeşleşmekte ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Goffman’a göre toplumsal ilişkilerde toplum tarafından bireye atfedilen bireyin itibarını zedeleyen ve bireyi değersiz kılan yargılar bireyi normal ölçütünden çıkararak damgalı olarak nitelemektedir (Goffman, 2020: 17). Bu yaklaşımla Romanların, ten rengi ve fiziksel özellikleri, renkli ve geniş giyim alışkanlıkları, tüketim biçimleri vs. gibi birçok faktör yaftalama ve damgalamanın farklı yönlerini oluşturmaktadır. Renkli geniş etekleri, karışık desenli kıyafetleri, neşeli ve bol kahkahalı halleriyle bilinen Roman kadınlar müziğe ve dansa olan tutkularıyla neşenin simgesi haline gelmiştir. Bu gruba atfedilen damgaların bir kısmı neşeyi ve eğlenceyi işaret ediyor olsa da olumsuz damgalar toplumsal ayrılmaya neden olmakta ve bu durum statü kaybını beraberinde getirmektedir. Bu duruma koyu ten rengine sahip olan Romanların kirli ve pis olarak görülmesi, Romanların yaşamış olduğu bölgelerin güvensiz olarak değerlendirilmesi örnek teşkil etmektedir. Toplum tarafından ötekileştirilen Romanların maruz kaldığı dışlanma beraberinde

yoksulluk, işsizlik ve eğitimsizlik başta olmak üzere birçok sosyal sorunu beraberinde getirmektedir. Sosyal dışlanmanın çok boyutlu etkisi hayatın her alanına uzanmakta ve Romanların yaşamış olduğu zorlu yaşam şartlarını etkilemektedir. Gündelik hayat tarzları ve yaşam şekilleri nedeniyle Romanların yaşamış olduğu dışlanmanın karanlık gölgesi eğitim ve iş hayatını doğrudan etkilemektedir. Damgalanma nedeniyle eğitim hayatında ayrımcılığa maruz kalan çocukların eğitimden uzaklaştığı, eğitimsizliğin beraberinde yoksulluğu ve istihdam problemlerini getirdiği, eğitimden uzaklaşan çocukların çocuk işçiliğine yöneldiği ve bu durumun ayrı bir sosyal sorunu ortaya çıkardığı bilinmektedir. Romanların yaşamış olduğu yoksulluk dışlanmanın bir sonucu iken yoksul olma durumu dışlanmayı tetikleyen bir faktör olarak görünmektedir.

1.2. Roman Yoksulluğu

Bulundukları bölgelerin çoğunlukla alt kültür gruplarında yaşayan Romanların toplumsal hiyerarşide daima alt sınıflarda yer aldığı bilinmektedir. Sınıfsal düzende bireylerin yerini belirleyen faktörlerin güç ve sermaye ile şekillendiği düşünüldüğünde elinde sermayesi olmayan bu kişilerin toplumsal düzende söz sahibi olma hakkı ellerinden alınmaktadır (Bordieu, 2014). Kendi özerk alanları içinde yaşayan Romanların hayat tarzları, davranış kalıpları ve sosyo-kültürel durumları birbirine benzer özellikler taşımakla birlikte bireyin kimlik kazanma sürecini de etkilemektedir. Bourdie'nun habitus kavramıyla ifade ettiği aynı sosyal alan içinde yaşayan bireylerin ortak davranış sergilemesi ve davranışları içselleştirmesi durumu bireylerin yaşamını şekillendirmektedir (Wacquant, 2013: 82-83).

Şehirlerde ayrışmanın net olarak gözlemlendiği gecekondu mahallerinin yoksul aileler tarafından tercih edilmesi bu yerlerin marjinal mekânlar olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu mahallelerde yaşayan aile profillerinin derin yoksulluk içinde olduğu, kaynaklara erişimde sıkıntı yaşadığı, kamu hizmetlerine ulaşımında yetersiz kaldığı bilinmekte ve bu durumun toplumla bütünleşme hususunda sorun oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yaşanan bu ayrışma bireylerde psikolojik ve sosyoekonomik birçok farklı soruna neden olmaktadır. Bu sorunların başında Romanların formel işlerde istihdam edilmemesi ve ucuz iş gücü olarak değerlendirilmesi gelmektedir. Enformel işlerde çalışan Romanların demircilik ve kalay ustalığı yaptığı, çoğu Roman bireyin müzik ile uğraştığı, sepet örme zanaatını yapan ustaların ise kendi çalışma düzenlerini kendilerinin oluşturduğu için düzenli ve mesaili çalışma düzenine uzak olduğu bilinmektedir. Geçmişten beri Romanların yapmış olduğu toplayıcılık, seyyar satıcılık, çiçekçilik ve falcılık gibi meslekler toplumsal sermaye aracılığıyla devam etmektedir. Romanların genelde günlük ya da

geçici işlerde çalıştırılması, düşük yevmiyeli işlerde istihdam edilmeleri Romanları çalışan yoksullar olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır (Akkan, Deniz ve Ertan, 2011). Yapılan çalışmalarda sigortalı ve maaşlı olarak düzenli işlerde çalışan Roman birey sayısının oldukça az olduğu ifade edilmektedir (Adaman ve Burçay, 2011). Güvencesiz ve gündelik işlerde çalışma durumu düşük hayat standardına neden olmaktadır. Yaşanan düşük hayat standardı Romanların umutlarını kaybetmelerine neden olurken yaşamdan beklentilerini en aza indirmektedir (Fundación Secretariado Gitano, 2010). Romanların yaşamları üzerine yapılan araştırmalarda bu etnik gruba sağlanan imkânların ve sosyal politikaların yaşanan derin yoksulluğun etkisini azaltmaktan öteye gidemediği, kaliteli bir hayat standardına ulaşmaktan ziyade bu grubun “hayatta kalma çabası” içinde var olmaya çalıştığı görülmektedir (Uğurlu, 2013). Eşi cezaevinde olan kadınların vermiş olduğu hayatta kalma çabası ve yaşamış olduğu kadın yoksulluğunu günümüzde bir dünya sorunu olarak değerlendirilmektedir. 1995 yılında Kopenhag’da düzenlenen Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesinde sunulan bildirmede, yoksulluğun bireyler üzerindeki etkisi ele alınmış ve yoksulluğun erkeklere oranla kadınları daha derinden etkilediği kabul edilmiştir (Güzel, 2017: 38).

Tek ebeveynli ve hane reisinin kadın olduğu aileler yoksul kesim içinde en yoksul olanlar olarak görülmektedir (Chant, 2003: 6). Yaşanan yoksulluk nedeniyle temel ihtiyaçları karşılayamama ve çocukları besleyememe korkusu yaşayan kadınların annelik içgüdüğü gereği her daim verici konumda olduğu gözlemlenmektedir. Yoksulluk üzerine yapılan çalışmalarda hanede birinin aç kalması gerekiyorsa bu kişinin “anne” olduğu görülmektedir (Topçuoğlu ve Aksan, 2014: 145). Çalışmasına izin verilmeyen kadınların aileye destek olabilmek amacıyla eşinin ya da oğlunun yanında çöp ve hurda toplamaya çıktığı, eşi cezaevinde olan kadınların ise bu işi yalnız yaptığı öğrenilmiştir. Günlük yevmiyeli işlerde çalışarak kazanç elde etmeye çalışan Roman kadınlar “ailelerinin ekonomik koruyucusu” olarak kabul görmektedir (Özkan, 2010). Ülkemizde yaşayan Roman kadınlar enformel işlerde geçici olarak istihdam edilmekte ve genellikle dilencilikle yaşamlarını idame ettirmektedirler (Marsh, 2008: 23). Konfor alanından uzakta ve zorlu şartlar altında yaşayan Roman kadınların diğer kadınlara göre daha çok yıprandığı ve sağlık problemleriyle karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir (Klaus ve Marsh, 2014).

1.3. Hükümlülüğün Aile Üzerindeki Etkisi

Suçun ortaya çıkmasında aile yapısı, kültürel ve sosyal değerler, madde bağımlılığına olan yakınlık gibi faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Aile üyelerinden birinin suç işlemesi durumu diğer aile üyelerini çok boyutlu olarak etkilemektedir.

Hapsedilen bireyin yokluğu aile sistemi üzerinde büyük bir değişime neden olurken beraberinde baş edilmesi güç birçok sosyal ve ekonomik probleme de neden olmaktadır. Hükümlülük ve cezaevi sürecinde yaşanan sıkıntılar sadece suç işleyen bireyi değil aileyi de etkisi altına almakta ve Loucks (2004) bu durumu “cezaevi bir aile deneyimidir” sözü ile ifade etmektedir. Ailelerin yakalanma, tutuklanma ve hüküm giyme sürecinde yaşamış olduğu kaygı ve korku durumu ilerleyen süreçte davranış problemlerine ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir.

Eşi cezaevinde olan kadınların eşinin hüküm giymesiyle birlikte tek ebeveyn olarak kimlik bunalıma girdiği ve bu süreçte zorlandıkları öğrenilmiştir. Grimshaw ve King (2002) yaptığı araştırmada, eşi cezaevinde olan ebeveynlerin karşılaştığı sıkıntıları dört başlık altında toplamıştır. Bu problemler ekonomik, duygusal, eğitim ve iletişim sorunlarıdır. Tek ebeveyn olarak yaşamını çocuklarıyla sürdüren kadınların yaşadığı en büyük ortak sorunun finansal sıkıntılar olduğu tespit edilmiştir (Cairney vd., 2003). Eşin hüküm giymesiyle birlikte hanede gelirin yok olması ya da azalması ailelerin içinde bulunduğu yoksulluğu daha zorlu ve kötü hale getirmektedir. Arditti, Lambert-Shute ve Joest (2003) hükümlü aileleri ile yaptığı çalışmada hükümlülüğün meydana getirdiği tek ebeveynli aile ile yoksulluk arasında açık bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Danimarka’da hükümlü aileleriyle yapılan bir çalışmada kadınların cezaevinde bulunan eşlerinin durumunu daha düzenli ve rahat olarak gördükleri sonucuna varılmıştır. Kadınlar dışarda sürdürdükleri hayatı cezaevinde bulunmaktan daha zorlu ve kötü görmektedir. Bu düşünceye sahip olan kadınların hayatlarını “demir parmaklıkları olmayan bir hapishaneye” benzettikleri öğrenilmiştir (Christensen, 2001). Temel ihtiyaçlarını düşük bütçelerle karşılamak zorunda olan kadınların eşlerinin cezaevinde olmasının ekstra maddi bir yük oluşturduğu bilinmektedir. Cezaevi masrafları ve cezaevi ziyaretlerinin getirmiş olduğu maddi külfet, söz konusu aileler için ciddi gider masrafı oluşturmaktadır. Cezaevlerinin yaşanan bölgeye olan uzaklığı ve ulaşım masrafları nedeniyle değişen ziyaret sıklığı ailenin iletişimini sürdürme ve bağlılık duygusunu geliştirme açısından önem teşkil etmektedir (Özdemir, Göker ve Kayalar, 2015). Türkiye’de ebeveyni mahkûm olan çocuklar üzerine araştırma yapan Kahya ve Ekinci’nin (2018) çalışmasına göre ebeveynin hükümlülük durumunu arkadaşlarıyla paylaşan çocukların ön yargı ve olumsuz davranış değişikliklerine maruz kaldığı tespit edilmiştir. İşlenen suçun niteliği çocukların dışlanmaya maruz kalmasına neden olurken çocukların eğitim ve sosyal hayattan kopmasına da zemin hazırlamaktadır (Soytürk, 2013: 96). Önal Dölek (2004) yaptığı çalışmada babası cezaevine giren çocukların %16,6’sının eğitimlerini bırakmak zorunda kaldıklarını tespit etmiştir. Eğitimden kopuşu etkileyen durumlardan birinin sosyal dışlanma olduğu tespit edilse de çocukların eğitim hayatından koparak çalışmaya başlamalarındaki ana

neden yaşanan ekonomik problemdir (Ören, 2011). Çalışmanın odağı olan Roman ailelerin çocuklarının etnisite temelinde ayrımcılığa uğradığı ve bu durumunun hayatın her alanında kendisini gösterdiği bilinmektedir. Bu çocuklar genellikle eğitimini yarıda bırakarak erken yaşta çalışmak zorunda kalmakta ve günlük işlerde ebeveynleri gibi toplayıcılık ve hurda işleri ile uğraşmaktadır. Roman ailelerin yaşamış olduğu derin yoksulluk nedeniyle alamadıkları okul ihtiyaçları, üniforma, ayakkabı ve ders araç gereçleri gibi temel gereksinimler eğitimden kopuşun temel nedenlerinden biri iken ders çalışmaya uygun ortamın yetersizliği, çocukların okuldan sonra çalışması ve aileler tarafından eğitimin yeterince desteklenmemesi çocukların hayatını olumsuz yönde etkilemektedir (Diktaş, Deniz ve Balcıoğlu, 2016). Babanın cezaevine girmesiyle birlikte ailede meydana gelen boşluk anne tarafından tamamlanmaya çalışılsa da evde bulunan büyük erkek çocuğun bu rolü üstlendiği ve haneye gelir getirmek adına iş gücü piyasasına mecburi katılım sağladığı görülmektedir. Tutuklanma sürecine tanıklık eden çocukların bu süreçte kaybetme, üzüntü ve sinirlilik gibi duygularla baş etmeye çalıştığı öğrenilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde yaşanan bu hükümlülük sürecinin çocuğun gelişiminde etkili olduğu ebeveyni cezaevinde olan çocukların suça sürüklenme bağlamında yüksek risk grubunda yer aldığı tespit edilmiştir. Söz konusu çocukların gelişim sürecinde cezaevi süreciyle birlikte babadan uzak kalması ve sınırlı iletişim kurması çocukların babalarıyla olan ilişkilerini olumsuz olarak etkilemektedir (Akgün ve Tezel, 2017).

1.4. Destek Mekanizmalarının Etkisi

Hükümlü ailelerin yaşamış olduğu zorlukları ele alırken ailelerin gündelik hayatlarında karşılaşmış oldukları sorunları anlamak önem taşımaktadır. Hüküm giyen kişinin evden ayrılmasıyla meydana gelen boşluk ailede kimlik karmaşasına neden olurken bu durum psikososyal ve ekonomik birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Ailenin geçimini sağlayan babanın cezaevinde olması ailelerin gelirinin azalmasına yol açarken yaşanan yoksulluğu derinleştirmektedir. Kadının çalışmıyor olması başka birine muhtaç olmasına neden olurken, başka destek mekanizmalarına ve sosyal yardımlara ihtiyaç duyulmasına yol açmaktadır (Loucks, 2004).

Yaşanan psikolojik ve ekonomik zorlukların aşılmasında aile olarak bir arada kalmak hayati önem taşımaktadır. Eşleri cezaevinde olan kadınların en büyük desteğinin çocukları olduğu ve aile üyelerinin birbirine en büyük desteği sağladığı bilinmektedir. Kadınların içine doğup büyüdüğü kök ailelerinden (Falcke ve diğerleri, 2008) maddi ve manevi yeterli destek görememesi hem bireyselleşmenin getirdiği yalnızlık hem de ekonomik kaygılarla ilişkili olarak değerlendirilmiştir.

Modern toplumun getirisi olan bireyselleşme bireyleri iş birliği ve yardımlaşma ruhundan uzaklaştırarak kendi menfaatleri doğrultusunda ilişkilere yönlendirmektedir. Mahkûm yakınları üzerine yapılan çalışmalar kadınların yaşamış olduğu ekonomik problemlerin yanı sıra sosyal ve psikolojik açıdan birçok farklı sorunla da baş ettiğini göstermektedir (Loucks, 2004). Yaşanan problemlerin başında kadınların kök aileleriyle sağlıklı iletişiminin olmaması ve ailelerinden yeterince maddi ve manevi destek göremiyor olması yer almaktadır.

Eşi cezaevine girdikten sonra kadınların açlık sınırında ya da altında yaşamını sürdürdüğü bu süreçte devlet sosyal yardımlarının bireylerin yaşamlarını iyileştirmek ve insan onuruna uygun bir yaşam standardına ulaşmalarına yardımcı olma adına önem taşıdığı anlaşılmıştır. Fırat ve İlhan (2019) Romanlar üzerine yapmış olduğu çalışmada katılımcı Romanların %57'sinin sosyal yardımlarla geçimini sağladığını tespit etmiş, yaşanan ekonomik sorunların aşılmasında sosyal yardımların önemine vurgu yapmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, Kayseri'de yaşayan ve eşi cezaevinde olan Roman kadınların yaşamış olduğu zorlukları ve hükümlülük süreciyle birlikte ailelerinde meydana gelen değişimleri tespit edebilmek amacıyla yapılmış yüksek lisans saha çalışmasının bir kısmını ele almaktadır. Çalışma, hayatın her alanında dışlanmaya ve ötekileştirilmeye maruz kalan Roman kadını anlamak ve bu kadınların yaşamış olduğu zorlu deneyimlerini ortaya koymak hedefi ile gerçekleştirilmiştir. Söz konusu hedefe ulaşmak amacıyla birey ve grup süreçlerine derinlemesine odaklanan ve sosyokültürel olayları çözümlemeye dayalı bilimsel yöntem olan nitel yaklaşım tercih edilmiştir. Nitel araştırma neden-sonuç ya da ispatlanmak istenen kuram ve hipotezden ziyade verileri anlamlandırma ve verilerden “tümevarımcı analiz” ile kuram oluşturmaya imkan sağladığından araştırmaya ve soruna daha uygun zemin oluşturmaktadır. Bu yöntem, genellemelerden uzak, çalıştığı küçük çalışma gruplarının sorununa ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı analiziyle insana özgü bireysel özelliklerin farklı ve derin doğasına odaklanır (Guba ve Lincoln, 1994; Klenke, 2016). Alanda kişilere ulaşmakta yaşanan zorluklarla ve görüşmelerde karşılaşılan sorunlarla baş edebilmek için esnekliğe ihtiyaç duyulması, araştırmada nitel metodun seçilmesini öncül kılmıştır. Araştırmada tercih edilen metot, bir konu veya kavramla ilişkili olarak ortak deneyimleri paylaşan bireylerin ortak anlamlarını keşfetmeye yönelik fenomenolojik bir yaklaşımdır. Nitel desende tasarlanan çalışmada örnek sayısından ziyade örnekten elde edilen verinin zenginliğinin önemli olduğunu (Baltacı, 2018: 269) savunan fenomenolojik yaklaşımın araştırmanın amacına uygun olduğu düşünülmüştür. Bu yaklaşım, bireylerin yaşantılarında

karşılaştıkları belirli bir olgunun ya da kavramın derinlemesine anlamını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Creswell, 2020: 72-98). Fenomenoloji, günlük yaşamda sıkça deneyimlenen ancak anlamı tam olarak fark edilemeyen olguların anlaşılmasını sağlamaya çalışır. Fenomenoloji, bu tür olguların ayrıntılı olarak betimlenmesi ve açıklanmasına odaklanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 69). Van Manen'e (2007: 12) göre insan deneyimini anlamaya odaklanan fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda, bireylerin yaşadıkları deneyimleri, duyguları, sorunlara yönelik bakış açılarını ve anlam dünyalarını nasıl inşaa ettiklerini kendi ifadeleriyle ortaya koymayı hedeflemektedir. Seçilen araştırma deseni bağlamında çalışmada eşî cezaevinde olan Roman kadınların yaşadığı zorluklar fenomen olarak tanımlanmış ve bireylerin fenomenle ilgili olarak sahip oldukları deneyimlere ilişkin betimleme yapılması hedeflenmiştir (Moustakas'dan aktaran Creswell, 2020: 79).

Bu çalışmada ele alınan konuya yönelik en iyi bilgilerin elde edilebileceği bir grup insanın bilinçli olarak seçildiği amaçlı örneklem kullanılmıştır (Creswell, 2015: 147). Katılımcılar belirlendikten sonra araştırmanın konusuna ilişkin derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında görüşme kayıtları, saha gözlem notları ve fotoğraflara kadar çok sayıda veri kaynağı kullanılmıştır. Nitel bir çalışmada araştırmacı, katılımcıların desteğini kazanmak için çalışmanın amacını açıklamalı ve çalışmasının doğasına aykırı davranmamalıdır (Creswell, 2015: 174). Bu doğrultuda yarı yapılandırılmış görüşme formları üzerinden gerçekleştirilen görüşme öncesinde katılımcılara araştırmanın konusu ve amacı hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Katılımcıların düşüncelerini rahatça ifade edebilmeleri için gizlilik ilkelerine uyulacağı garantisini verilmiştir.

Araştırma sırasında öncelikle ilgili alan yazın araştırması yapılarak ele alınan konuya ilişkin bilgiler derlenmiş ve bir araya getirilmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında, araştırmanın mülakat soruları ve toplanan verilerin analizi temalar halinde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmanın yorumcu paradigma ile olan bağının bir sonucu olan araştırmacının verileri değerlendirmesi ve bakış açısıyla çalışmaya katkı sağlaması verilerin sunulmasında önem taşımaktadır. Verilerin yorumlanması sırasında katılımcıların anlam dünyasına odaklanılmış olay ve olgular olduğu gibi, gerçekliklerini bozmadan ve bağlamlarından ayırmadan sunulmuştur. Bu nedenle, katılımcıların ifadeleri özgün hallerine sadık kalınarak aktarılmıştır.

Çalışma için Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 25.04.2023 tarih ve 156 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

2.1. Araştırma Soruları ve Araştırma Alanı

Ana amaç doğrultusunda; araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri (yaş, öğrenim durumu, meslek ve çalışma durumu, çocuk sayısı, medeni

durum) ile yaşadıkları zorluklar arasındaki ilişki irdelenmiş, kadınların Roman ve Çingene kavramına ilişkin anlam dünyalarını nasıl inşa ettikleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak kadınların içinde bulunduğu yoksulluk durumuyla ilişkili olarak; beslenme, barınma, eğitim ve sağlık giderlerinin karşılanma durumu araştırılmıştır. Eşin cezaevine girme durumunun ailevi ilişkilere nasıl yansıdığı ve katılımcıların karşılaşmış olduğu güçlüklerle baş etme yöntemlerinin neler olduğu sorgulanmıştır. Hükümlü ailelerinin yaşamış olduğu zorluklar ve eşi cezaevinde olan kadınların almış olduğu SED hizmetinin ailenin temel ihtiyaçlara ulaşımında ve sosyal ilişkileri üzerindeki etkisinin araştırılmasına yönelik sorulara yer verilmiştir. Araştırma alanı Kayseri şehir merkezinde 2011 yılında başlatılan kentsel dönüşümle evlerinden çıkarılarak devlet eliyle yapılmış şehir merkezinden uzak izole bir mekân olan yerelde “Cennet mahallesi” olarak bilinen çoğunlukla Roman ailelerin yaşadığı mahalledir. Söz konusu mahallede yaşayan ailelerin çoğunun Roman aileler olduğu görülmüş, bu ailelerin genelde tek ebeveynli olduğu, kadınların eşlerinin çoğunun cezaevinde olduğu ya da eski hükümlü olduğu tespit edilmiştir. Hükümlü ailelerinin deneyimleri, eşi cezaevinde olan Roman kadınların yaşamış olduğu çoklu dezavantaj durumu ve yaşamış oldukları ayrımcılık, literatüre de önemli katkı sağlayacağından ilgi çekici ve değerli bulunmuş araştırma bu doğrultuda tasarlanmıştır. Araştırmacı tarafından 19 kadın 1 erkek ile görüşme sağlanmıştır. 19 kadın görüşmeciyile görüşmeler tamamlandıktan sonra grubun kendilerini temsil etmesi amacıyla seçtiği ve grubun kanaat önderi olan çeribaşı ile görüşme sağlanmış ve yapılan görüşmede gruba ve mahalleye dair genel bilgiler elde edilmiştir. Katılımcılar takma isimler ile kodlanmış ve demografik bilgileri tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında Görüşülen Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı	Medeni Durum
NİHAL	29	Ortaokul	1	Evli, boşanma sürecinde
ÖZLEM	37	İlkokul	3	Evli, resmi nikahı yok
NERİMAN	25	İlkokul	1	Evli
HATİCE	37	Okuryazar değil	3	Evli
GÜLSÜM	26	İlkokul	2	Boşanmış
SENA	31	Okuryazar	4	Boşanmış
AYŞE	33	Okuryazar değil	3	Evli
ELMAS	23	İlkokul	1	Evli, resmi nikah yok
GONCA	30	Okuryazar değil	3	Evli
HİLAL	27	İlkokul	3	Evli
BERNA	31	İlkokul	3	Boşanmış
SÜMEYYE	33	Okuryazar	4	Evli
SEMA	28	Okuryazar değil	3	Boşanmış

NUR	32	Ortaokul	2	Evli
ELİF	32	Okuryazar değil	3	Evli
MERVE	38	Okuryazar değil	1	Evli
FATMA	49	Okuryazar değil	4	Evli
ZÜBEYDE	25	İlkokul	2	Evli, Resmi Nikahı Yok
GÜLNIHAL	29	Okuryazar	5	Evli

3. BULGULAR

3.1. Çingene mi / Roman mı?

Yapılan çalışmada katılımcılara kendilerini nasıl tanımladıkları sorulmuş ve mahalle halkının kendini Teber olarak adlandırdığı öğrenilmiştir. Teberler Horasan'dan gruplar halinde Türkiye'ye göç etmiş bir aşiret topluluğudur. Anadolu'da Roman grupların farklı isimlerle anıldığı ve Teber tanımlamasının da bunlardan biri olduğu yapılan araştırmalarda bilinmektedir (Arayıcı, 2008). Katılımcıların kendilerini Çingene olarak tanımlamadığı görülmüş aralarındaki farkın ise katılımcılar tarafından çingenelerin Ermeni asıllı olması ve Bulgaristan vatandaşlığına sahip olmaları gerekçe olarak gösterilmiştir. Çarıklioğlu (2017), gerçekleştirdiği araştırmada, Roman kimliğini reddeden Abdallar/Teberlerin, kendilerini Orta Asya kökenli olarak tanımladıklarını ve bu bağlamda, Hint-Pakistan kökenli Roman topluluklarından ayrıştıklarını dile getiren söylemlerle karşılaştığını belirtmiştir. Çingene adı aşağılayıcı kötü bir sıfat olarak nitelendirilirken Roman adı daha temiz daha üstün durumda olmayı çağrıştırmaktadır. Bu doğrultuda Romanların kendilerini Çingenelerden farklı tanımladıkları görülmektedir (Kolukırık, 2004)

“Bizi de Çingene sanıyorlar ama biz Çingene değiliz onlar çiçek satar, fal bakar abla bizde pek yok öyle şeyler. Üstümüz (kıyafetini gösteriyor) aynı ya bize de Çingene diyorlar ama ben Romanım, Aleviyim.” (Özlem, 37 yaş).

Yapılan görüşmelerde kadınların çevreleri tarafından dış görünüşleri nedeniyle Çingene tanımı altında konumlandırıldığı ancak bu durumdan rahatsız oldukları gözlemlenmiştir. Yılmaz (2025) İzmir'de Romanlar üzerine yapmış olduğu araştırmasında benzer verilere ulaşmış ve çingeneliğin grup tarafından reddedildiği sonucuna varmıştır. Çingenelik her bölgede ve benzer bütün araştırmalarda olumsuz niteliklerle tanımlanmaktadır. Bu görüşlerle uyumlu olarak, 1971 yılında gerçekleştirilen I. Uluslararası Roman Kongresi'nde, “Çingene” ifadesine karşı çıkılmış ve bunun yerine “Roman” teriminin kullanılması yönünde resmi bir karar alınmıştır (Dotycheva, 2015: 12). Hz. Hüseyin'in soyundan geldiğini ve Alevi olduklarını belirten mahalle sakinlerinin dini ritüellere önem verdiği, dini sembelleri evlerindeki özel alanlarında sıklıkla sergiledikleri görülmüştür.

“Ben Romanım Aleviyim. Dua mı ederim namazımı kılarım. Bizi öyle bilmezler ama bizde Müslümanız yani.” (Sena, 32 yaş).

Bu söylemde, dini kimlik Kayseri’de yaşayan Roman topluluğu için hem toplumsal entegrasyonun hem de sembolik sınır çiziminin aracı olarak işlev görmektedir. Müslüman kimliği, sadece kültürel aidiyetin değil, aynı zamanda çoğunluk toplumla bütünleşmenin meşru bir zemini haline gelmiştir.

Resim 1: Dini simgelerin asılı olduğu oturma odası duvarı, (Kişisel Arşiv, 2024).

“Biz Aleviyiz. Bizim cemimiz vardı dede gelirdi o derdi ki namazını da kıl ehlibeytini de bil. Hz. Peygamber efendimiz ne dedi iki şey bırakıyorum dedi biri Kuran Kerim biri Ehli beyt. Ehli beyt ne? İmam Hasan imam Hüseyin imam Cafer.... Ali hem damadı hem ehli beyt. Biz Ali’nin yolundayız. Namazımızı kılarız, orucumuzu tutarız. Ben şimdi aleviyim diye orucumu tutmayacak mıyım cumaya gitmeyecek miyim mecbur gidecem. Hz. Ali efendimiz camide bıçaklandı oda giderdi cumaya camiye bizde gideriz. Şimdi diyorlar ki Alevi namaza gitmez sen gitmiyorsan gitme o beni ilgilendirmez Alevi namaz kılar.” (Çeribaşı).

Yapılan görüşmelerde ailelerin çoğunun Alevi olduğu ibadetlerini çekinmeden yaptığı ve kendilerini rahatlıkla ifade edebildikleri görülmüştür. Namaz ve oruç ibadetlerini yaptığını belirten katılımcılar Alevi olduğu için çevrelerindeki insanlar tarafından yadırgandığından bahsetmektedir.

3.2. Sosyal Dışlanma “Biz Sizin Gibi Değiliz”

Avrupa’da Roman topluluklarının tarihsel süreçte, toplumun en alt basamaklarında yer aldığı, hem biyolojik hem de kültürel olarak hiyerarşik bir biçimde aşağı konumlandırılmasıyla meşrulaştırıldığına dikkat çekilmektedir Bredley (2002). Şanlıer’e (2013) göre, Romanlar, tarihsel süreç boyunca maruz kaldıkları çeşitli insan hakları ihlalleri açısından, dünya genelinde en dezavantajlı, en yoksul ve sıra dışı azınlık gruplarından biri olarak kabul edilmektedir. Dışlanmaya ve ötekileştirilmeye maruz kalan Romanların hayatın her alanında dışlandığı ve hor görüldüğü bu durumu birçok alanda deneyimledikleri görülmüştür.

“Biz sizin gibi değiliz ki şuraya bak herkes perişan. Herkes bir yerden gelme düzgün iş yok güç yok para desen zaten yok... Ben kendimi bildim bileli buralıyım Romanım aleviyiz aşiretiz biz. Çarşıya git herkes bi tuhaf bakıyor tedirgin oluyorlar biliyor musun bizi görünce çantalarını ön tarafa çekiyorlar. Romanız ya hani tehlikeliyiz her şeyi yaparız gibi.” (Özlem, 37 yaş).

Kronik yoksulluk riski taşıyan gruplar arasında etnik köken temelinde değerlendirildiğinde, Roman/Çingene topluluklarının ayrımcılık, toplumsal dışlanma ve kırılgnalık gibi sorunlara en yoğun şekilde maruz kaldığı; dolayısıyla kronik yoksulluğu en derin ve sürekli biçimde deneyimleyen kesimlerden biri olduğu görülmektedir (Temiz, 2008: 79-85). Roman kadınların toplumsal yaşamda ten renkleri ve giyim şekilleri nedeniyle karşılaştıkları zorluklar yalnızca ayrımcılık ve dışlanma ile sınırlı değildir. Bu kadınlar, ayrımcılığın ötesinde, yoğun biçimde ırkçılığa da maruz kalmakta; bu durum, yaşadıkları toplumsal eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir.

“Ben Adanalıyım aslen ama doğma büyüme buradayım... Bizi hor görüyorlar pek istemezler bizi hissediyorsun doğal olarak karşındakini insan anlıyor yani bakışlardan.” (Gülsüm, 26 yaş).

Katılımcıların dışlanma ve ayrımcılık deneyimleri incelendiğinde, bireylerin toplum tarafından ırk ve etnik köken temelli bir damgalamaya maruz bırakıldığı; bu damgalamanın ise çoğunlukla tepkisizlik şeklinde bir davranışla karşılık bulduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun, Roman bireylerin yaşadıkları topluma yönelik aidiyet duygularını büyük ölçüde zayıflattığı düşünülmektedir. Yapılan benzer araştırmalarda, bireylerin Romanlarla yakın ilişki kurmaktan kaçındıkları, tavır ve davranışlarıyla bunu hissettirdikleri ancak Roman bireylerin varlığından rahatsızlık duymadıklarını ortaya koymaktadır (Taylan, Barış ve Genç, 2015: 42).

3.3. Mekân “Cennet Mahallesi”

1960 yılından önce Kayseri iline gelip kendi yaptıkları gecekonduılara yerleşen bu ailelerin şehir merkezinde 2011 yılında başlayan kentsel dönüşümle kent merkezinden uzak izole bir alana yapılan belediye konutlarına yerleştirildikleri

Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
 Haziran 2025 Cilt 6 Sayı 1 (19-54)
 DOI: 10.59250/raedergisi.1648734

bilgisi alınmıştır. Merkezden uzağa inşa edilen mahalleler yapısı ve işlevi gereği bireyleri, hane halkını ve toplumu şekillendirmektedir. Söz konusu konutlara taşınmadan önce müstakil gecekondularda yaşayan ailelerin fiziki şartlarının daha kötü olduğu, ailenin temel gereksinimleri karşılayacak özellikte olmadığı öğrenilmiştir. Banyo ve tuvaletin evin içinde bulunmadığı, çatısı aktığı için naylon örtülerle yalıtımın sağlanmaya çalışıldığı müstakil konutlardan bu evlere taşınmanın gündelik hayatı da etkilediği tespit edilmiştir.

Resim 2: Mahalle görünümü, (Kişisel Arşiv, 2024).

“Bu mahalle oldu olalı ben buradayım. Önceden Kümbette oturuyordum brandalı yerlerde af edersin fareli yerlerde yaşıyorduk biz. Buraya gelince hayat gördük biz. Belediye ekmek veriyor hem bedava çok şükür.” (Merve, 38 yaş).

“Bizim önceden yaşadığımız yer nereydi Yıldırım Beyazıt gecekondu. Isınmaz soğuk olur çevresi kötü. Kendimiz yaptık o evleri zaten tuvalet falan yoktu dışardaydı. Banyo yoktu ocak yakardım çocukları leğende yıkardım bizde öyle yıkanırđık zor olurdu. Buraya geldik çok şükür ben lükse bak dedim lüks bu hayat önceyi bilersen.” (K7, 33 yaş).

Mahallede yaşayan ailelerin çoğu ekonomik yoksulluk yaşamakta ve düzenli geliri bulunmamaktadır. Aileler geçimini genellikle çöp toplayıcılığı ve hurdacılık yaparak sağlamaktadır. Damgalamanın mekânı olan Roman mahalleleri üzerine

yapılan çalışmalarda bu mahallelere karşı olumsuz ve yaftalayıcı söylemlerin kamu görevlileri ve medya araçları üzerinden üretildiğine dair sonuçlar yer almaktadır (Akkan vd., 2011: 34). Bu bulguya örnek olarak araştırma sahasının neden Cennet Mahallesi olarak adlandırıldığı yapılan görüşmede öğrenilmiştir.

“Biz bu mahalle yapıldı yapıldı burada yaşıyoruz ilk gelenlerdeniz. Buraya Cennet Mahallesi deniyor neden biliyor musun? Buraya bu ismi polisler verdi hem kavga var hem düğün var nasıl yer böyle dediler aynı dizi vardı ya hani Cennet Mahallesi orda ki gibi dediler burasının adı böyle kaldı... Bi olay olup polis ambulans geldi mi ne oldu Cennet Mahallesi ne var yine diyorlar.” (K1, 29 yaş).

Bir yerleşim alanının “Çingene/Roman mahallesi” şeklinde etiketlenmesi, o bölgede yaşayan bireylerin sosyal ve ekonomik yaşamdan dışlanmasına yol açmaktadır. Mahallede yaşamaktan memnun olan ailelerin yanında mahalleden taşınmak isteyen ancak maddi yetersizlikler nedeniyle burada yaşamak zorunda olan çok sayıda aile bulunmaktadır. Bu aileleri rahatsız eden olay mahallede yaşayan kişilerin uyuşturucu madde kullanımı ve satışındaki artış olmuştur. Yaygın uyuşturucu madde kullanımı mahalle içinde yaşanan suç işleme ve suça bulaşma riskini artırmakta ve güvenlik tehdidi haline gelmektedir. Araştırmaya katılan kadınların eşlerinin 12’sinin uyuşturucu madde kullanımı ve suçundan cezaevinde olduğu öğrenilmiştir. Bu sayı mahalle geneline uygulandığında uyuşturucu madde ile bağlantılı olan kişi sayısının %60 oranına ulaştığı gözler önüne serilmektedir.

3.4. Aile İlişkileri ve Şiddet

Katılımcıların evlilik profillerine bakıldığında katılımcıların büyüdüğü evlerde yaşanan yoksulluğun, aile içi şiddetin, gelenek ve kültürel yapının evlilikleri doğrudan etkilediği görülmüştür. Yapılan evliliklerin genelde aynı mahallede yaşayan tanıdık kişilerle ya da akraba ile olduğu anlaşılmıştır. 11 kişinin görücü usulü, 3 kişinin severek, 5 kişinin ise kaçarak evlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Görüşmelerde kadınların çocuk gelin olarak evlendiği, yaşı küçük olduğu için evliliklerinin başında resmi nikâhlarının yapılmadığı, genelde ilk çocuk doğduktan sonra resmi nikâhlarının gerçekleştirildiği görülmüştür. Evlilik hikâyelerinde ortak nokta kök ailede yaşanan derin yoksulluk ve şiddet öyküleridir. Kök ailesinde şiddet gördüğü için evlenmeyi tercih eden kadınların benzer olayları kendi ailesinde yaşamaya devam etmesi kader motifinin değişmediğini göstermektedir. Katılımcılar en çok annesinden şiddet gördüğünü aktarmış, bu durum kadının eşine olan feryadının çocukta çığlığa dönüşmesi olarak yorumlanmıştır.

“Annem çok gezmeyi severdi, gezer gelirdi ev işi yapılmamış beni döverdi. Bir bahane olsun yeter ki abla çok dayak yedim. Şimdi anneme diyorum kabul etmiyor o zamanları ama bende helal etmiyorum hakkımı bak Allah yukarda...”

*Dayak, yoksulluk nölacak 7. Sınıfa kadar okudum sonra da çıktım hemen evlendim, evliliği kaçış olarak gördüm açıkçası öyle işte.” (Gülnehal, 29 yaş).
 “Annemden çok şiddet gördüm ben abla her şeyi bahane eder beni döverdi. Babamdan bir şey görmedim bak Allah yukarda... Annem arkadaşlarıyla bir şey olur döverdi çok şiddet yaşadım ya aman... Evliliği kurtuluş gördüm evlendim iyi olur diye öyle de olmadı işte.” (Özlem, 29 yaş).*

Annesi ve/veya babasından şiddet görerek büyüyen kadınlar erken yaşta evliliği şiddetten kaçış yolu olarak görmektedir. Yapılan evliliklerde bu kadınların bu seferde eşleri tarafından şiddet görmeye devam ettiği ve kader örüntüsünün değişmediği görülmektedir. Yaşanan ekonomik yoksulluk nedeniyle yetersizlik hissine kapılan aile reisinin eşini ve aile üyelerini sosyal ve ekonomik şiddete maruz bıraktığı görülmektedir. Uyuşturucu madde kullanımının aile içi şiddeti doğrudan etkisi altına aldığı ve yaşanan şiddetin dozunun artırdığı tespit edilmiştir.

“Kavgasız gün geçmez mi abla geçmez oldu inan. Her gün dayak her gün. Hamileyken bile dayak yedim o günleri hiç unutmuyorum hakkımı da helal etmiyorum.” (Zübeyde, 25 yaş).

“Evlendiğimden beri eşimden şiddet görürüm zaten ama maddeye başladıktan sonra çok arttı, madde alsa döver alamasa döver bahane olsun yeter ki.” (Hilal, 27 yaş).

Küçük yaşta annesi ve babası tarafından aile içi şiddete maruz kalarak büyütülen kadınların evlendikten sonra eşlerinden de benzer davranışları görmesi aile içi iletişimde bu davranışları normal olarak kabul etmesine yol açmaktadır.

“Abla eşim çok kıskançtı beni dışarı çıkarmazdı. Ben para getiriyorum sen ne yapacaksın derdi hep. Bende 4 duvarın içinde çocuklarla uğraşırdım anneme bile gitmezdim izin vermezdi.” (K7, 33 yaş).

Ataerki aile yapısı gereği erkeğin onayına ihtiyacı olan kadının kök ailesiyle olan ilişkisi dahi değiştirilmekte ve sosyal bir sınırlamayla karşı karşıya bırakılmaktadır. Fiziksel şiddete maruz kalan kadınların zamanla eşlerine olan sevgi ve saygıyı kaybettiği, kendi benliklerini de değersizleştirdiği görülmektedir.

3.5. Çalışma Durumu

Kadınların eşleri cezaevine girdikten sonra artan ekonomik yoksulluk durumları kadınların çalışma hayatına girmesine zemin hazırlamıştır. Çalışmaya katılan kadınların daha önce düzenli iş tecrübesinin olmadığı bunun nedeninin ise ataerki toplumun kadına yüklediği cinsiyetçi rollerin etkisi olduğu anlaşılmıştır. Günümüzde Türkiye’de yaşayan Roman gruplarının, emek piyasası ve kamu kurumları başta olmak üzere pek çok önemli ekonomik alandan sistematik biçimde dışlandığı ifade edilebilmektedir (Koptekin, 2017: 85-87). Görüşmeler sırasında, mahallede yaşayan kadınların bir bölümünün çöp toplayıcılığı yaptığı, diğer bir bölümünün ise geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ev içi emekle ilişkilendirdiği

temizlik işlerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Eşin cezaevine girmesiyle birlikte kadınların çalışma durumunun değiştiği görülmüştür. Katılımcılardan 9'unun herhangi bir mesleği bulunmamaktadır ve ev hanımıdır, 6 kişi gündelik temizlik işlerinde, 4 kişi ise kâğıt ve hurda toplayıcılığında çalışmaktadır. Yaşadığı yoksulluğu katılımcı gözyaşları içinde aktarmıştır.

“Bizim erkekler öyle salmazdı çalışmadım. Eşim cezaevine girdikten sonra arada temizlik işine gittim. Arada bir ev işlerine gidiyorum abla sürekli gitmiyorum. Çocuklara bazen beslenme koyarım bazen koymam napıyım, inan aşırı derecede perişanım.” (Nur, 36 yaş).

Katılımcılar, günümüzde düzenli ve sigortalı bir işe girmenin oldukça güç olduğunu belirtmekte; işe alınsalar dahi çalışma ortamlarında ayrımcı ve dışlayıcı tutumlarla karşı karşıya kaldıklarını dile getirmektedirler. Roman bireylerin, genellikle “güzel, temiz ve itibarlı” olarak tanımlanan işlerde tercih edilmediği; bunun yerine toplum tarafından “pis ve değersiz” görülen işlere uygun görüldükleri belirtilmektedir. Dış görünüşü nedeniyle ötekileştirildiğini düşünen katılımcı kendisini şöyle ifade etmiştir.

“Mesela tarla işi olur, temizlik işi olur öyle işlere giderim. Böyle işlere almazlar bizi yani kılık kıyafetimize baktıkları için. Böyle görüyorlar ya bizi yadırgıyorlar almıyorlar (gülüyor). Bizim buradaki kadınların çoğu temizliğe gider zaten. Çağırılsa giderim yoksa gitmem.” (Hilal, 28 yaş).

Kadınlar, hem annelik ve hem de eşlik rollerini sürdürmeye hem de çalışma hayatında yer almaya çalışırken, ev içi sorumlulukların ağırlığı altında ciddi bir yük taşımaktadırlar.

3.6. Eğitim Durumu

Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında okuma-yazma bilmeyen, okur-yazar, ilkokul ve ortaokul mezunu olduğu görülmüş, eğitimin önündeki en büyük engelin yoksulluk olduğu tespit edilmiştir. Ailelerin yaşadığı ekonomik yoksunluk, çocukların eğitime erişimini doğrudan olumsuz etkilemektedir. Temel okul ihtiyaçları olan kıyafet, çanta ve eğitim materyallerinin karşılanamaması, yeterli ve dengeli beslenememe durumu Roman çocukların eğitim sürecinde karşılaştıkları yapısal ve sosyal sorunlardır (Kolukırık, 2004).

“Benim babam kâğıt mendil satarıdı onun da durumu yoktu, birini alsak birini alamazdık, çok zorluk gördük, ailemden çok şiddet gördüm. Bir sürü kardeş vardı napalım ben de bıraktım okumadım mecbur.” (Gülnehal, 29 yaş).

Ekonomik durumu kötü olan ailelerin çocuklarını okula göndermesi okul ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu ve zorunluluğu getirdiğinden bu ailelerin çocuklarını okula göndermeyerek bu gider kaleminden kurtulduğu düşünülmektedir.

“Ben fazla okul okuyamadım eğitim alamadım 1’e kadar gittim ama. Üniformalarımı –mavi bi önlük vardı beyaz yakalı hani- hep komşular alırdı. Başkalarının kıyafetlerini biz giyerdik öyle diğer kardeşlerim de öyleydi mesela getirirlerdi giyerdik çok aç uyudum durum yoktu okumadık. Bizim ailede hiç okuyan yok okutmuyor aile bizde öyle. Ben hep annemde buluyorum hatayı onların yüzünden bu hale geldik. Diğer kardeşlerim de öyle okutmadılar.” (Sena, 32 yaş).

Çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken kadınlar, annelik içgüdüleriyle derin bir sorumluluk hissederken, yoksulluğun kadınlaşması olgusu bu mahalledeki kadınlar açısından en ciddi toplumsal sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Romanların eğitime erişimde yaşadıkları güçlüklerin ve eğitimden kopma eğilimlerinin, genel yaşam koşullarıyla ve içinde bulundukları yoksullukla doğrudan bağlantılı olduğu gözlemlenmektedir (Taylan vd, 2015: 46).

3.7. Aile İlişkilerinde Kırılma: Mahkûm Eşi Kadınların Deneyimleri

Bireyler, yaşamlarında karşılaştıkları güçlüklerle başa çıkma sürecinde çoğunlukla yakın çevrelerinden, özellikle aile üyeleri, eş ve arkadaşlardan sosyal destek almaya yönelmektedir. Aileden beklenen desteğin sağlanamaması, bireyin psikososyal gelişimini olumsuz etkileyebilmekte ve stres düzeyinin yükselmesine neden olabilmektedir (Deveci, 2011). Eşi cezaevine girdikten sonra çevresinden destek göremeyen kadınların yaşamış olduğu ortak problem ailesi tarafından yük görülmeğidir. Katılımcıların 17’si çocuğuyla birlikte ayrı bir evde yaşarken 2 kişi çocuklarıyla birlikte ailesinin yanında yaşamaktadır. Temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda zorlanan kadınların çevreleri tarafından yalnız bırakılma nedeni muhtaç olma durumudur. Yoksulluk içinde olan kadınların çevrelerinden para isteme ihtimalinin olması bu kadınları yalnızlaştırmaktadır. Mahkûm aileleriyle benzer çalışma gerçekleştiren Lowenstein (1984) katılımcı kadınların eşlerinin cezaevine girmesinin ardından yoğun üzüntü, yalnızlık, uyku problemleri ve stres yaşadıklarını belirtmiştir (Kolay Çepni, 2016: 180). Ailesinin dahi kendinden uzaklaştığını aktaran katılımcının ifadeleri bu durumu yansıtmaktadır.

“Kocam cezaevine girince her şey değişti. Eşimin annesi babası hiç düşünmüyor çocuklarım aç yatar aramazlar ondan kavgalıyım zaten ben onlarla... Kendi annem babam bile aramaz hiç kimse aramaz kimse eve gelmez yoklamaz. Ben düşünce gelen yok önceden gelirlerdi ama şimdi gelmezler o zaman ne olacak paraya ihtiyacım yoktu ama şimdi var. İnanır mısın ben kimseyle görüşmüyorum şimdi annem babamla bile telefonlarını bile açmıyorum.” (Nur, 32 yaş).

Canatan, Bilge ve Çapar (2019) tarafından tek ebeveyn olan 233 anneyle yürütülen araştırmada, katılımcıların önemli bir kısmının akrabalarından maddi

destek almadıkları belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre, görüşme yapılan kadınların ailelerinden destek beklēmelerine rağmen bu beklentilerinin karşılanmadığı anlaşılmıştır. Bizim çalışmamıza katılan ve çocukları nedeniyle ailesi tarafından dışlanan katılımcı hem kök ailesinde hem de eşinin ailesi tarafından yalnız bırakıldığını gözyaşları içinde ifade etmiştir.

“Annemle aynı evde olmuyor, istemiyor kalabalık oluyor diye. Benim çocuklarımdan rahatsız oluyorlar. Aynı evde olsak ben çalışırım bana daha destek olur onlarla yaşamam ama istemiyorlar... Ben arada temizliğe gidince çocuklara annem bakıyor anneme yakın oturuyorum zaten. Benim çocuklarımı hep dışladı kayınvalidemler, görüncemi tutarlar beni istemezler nedense benden mi ne anlamıyorum ama beni istemiyorlar(ağlıyor).” (Zübeyde, 25 yaş).

Birlikte yaşama durumunu erken yaşta evlilik yaparak evden ayrılma durumu, aile ilişkilerinin kuvvetli olmaması ve cezaevine giren kişinin çocuklarına bakmak istememe durumu doğrudan etkilemektedir. Ailelerde yaşanan ekonomik yoksunluk nedeniyle aile üyesi sayısının artması geçimi sağlayan kişi için külfet oluşturduğundan birlikte yaşam tercih edilmemektedir. Sosyal yardım alma şartlarından biri olan “aynı ikamette bulunan sadece 1 kişi yararlanabilir” kriterinden kaynaklı ekonomik yoksunluk çeken iki ailenin ayrı ayrı yardımlardan faydalanabilmek adına aynı ikamette birleşmediği sonucuna varılmıştır.

Eşi cezaevine giren kadınların tutuklanma ve hükümlülüğe yabancı olmadıkları kendi kök ailesinde de benzer suç işleme davranışlarının olduğu, kadınların kardeşleri ya da babalarının da cezaevi geçmişlerinin olduğu tespit edilmiştir. Eşleri cezaevine giren kadınların bu sürecin ilk aşamasında cezaevine yabancı olmasalar dahi şok yaşadığı sonrasında ise geçim ve çocuk büyütme konusunda ciddi kaygılarla karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Kadınların eşlerinin hüküm giymesi ile birlikte kök ailelerinden ve eşlerinin ailesinden yeterli maddi ve manevi desteği göremedikleri anlaşılmış, kadınların yaşamış olduğu kriz sürecini çocuklarıyla birlikte atlattıkları tespit edilmiştir.

3.8. Mahkûm Eşi Olmak “Yüküm çok ağır”

Parçalanmış aile olarak ele alınan mahkûm aileleri üzerine yaptığı çalışmada Schneller’in (1975), cezaevinde bulunan erkek bireylerin yanı sıra, en fazla etkilenen ve adeta cezalandırılanların, geride kalan eşler ile çocuklar olduğu vurgulanmaktadır. . Eşi cezaevine girdikten sonra hem anne hem baba rolünü üstlenen kadınların çoklu rol altında ezildiği ve bu süreci zorlukla geçirdikleri görülmüştür. Eşleri cezaevinde olan kadınların yaşam koşullarını araştıran Kolay Çepni (2016) erkeklerin cezaevine girmesiyle dışarda kalan kadın ve çocuğun hayatının ekonomik açıdan çok zorlaştığını ortaya koymuştur.

“Yüküm çok ağır çok bazen var ya ölüm kurtuluş. Kocam maddeye bulaştı cezaevine girdi biz alt üst olduk. Kendimi çok yorgun hissediyorum, kimse beni düşünmüyor kimse beni anlamıyor, çok yalnızım. Hem anne hem baba olmak o kadar zor ki yetişemiyorum. Mendile gidiyorum para kazanmak için sosyalden yardım alıyorum yetmiyor bir kadın olarak başka ne yapabilirim. Adam girdi içeri de ona göre ne var ben mücadele ediyorum burada her şeyle. Çocukların hepsi bir yerde perişan topluyorum dağılıyor topluyorum dağılıyor olmuyor yapamıyorum.” (Fatma, 49 yaş).

“Her şeyden yoksunsunuz, çocuklarınız babasından yoksun sen eşinden yoksun hem kadın oluyorsun hem erkek oluyorsun. Erkeğin yapacağı işi de sen yapıyorsun her türlü iş sana kalıyor erkeğe ihtiyaç oluyor ama sen yapmak zorundasın.” (K1, 29 yaş).

Katılımcılara “Eşin cezaevine girdikten sonra kadın olarak en zorlandığınız şey nedir?” diye sorulmuş çoğu katılımcı çocuğu tek başına yetiştirme ve çocuğun ihtiyaçlarını karşılayabilme konularında yetersiz kaldığını ve hem ekonomik hem de psikolojik olarak sorunlar yaşadığını aktarmıştır. Muşonoviç (2018) eşleri cezaevinde bulunan kadınların yaşadıkları sorunlar üzerine yapmış olduğu saha çalışmasında Kadınların %87,9’unun eşleri cezaevine girdikten sonra temel ihtiyaçlarını karşılamada sorun yaşadığını tespit etmiştir. Görüşmelerde kadınların çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için elinden gelenin fazlasını yapmaya çalıştığı, kadınların kendi ihtiyaçlarını ertelediği ya da var olanla yetinmeye çalıştığı görülmektedir.

“Ben kendime bir şey almam bak kıyafetimden belli, hep çocuğa alırım. Okuldan bir şeyler isterler onları almaya çalışırım olduğu kadar. Yeri gelir kendi ekmeğimden keserim ona okul malzemesi alırım okutmaya çalışıyorum benim gibi olmasın benim gibi yıpranmasın diye.” (Merve, 38 yaş).

Çocuklarının ihtiyaçlarına yetemediği için kadınların yetersizlik içinde oldukları görülmüştür. Hasta çocuğuna ilaç alamayan annenin çaresizliği, çocuğu tarafından anneliği sorgulanan katılımcının gözyaşları, eşi cezaevinde olan kadınların yalnızlığını ve verdiği yaşam mücadelesini önümüze sermektedir.

“Çocuklar aç diye akşam eltimden 100 Lira para istedim. Çocuklar olmasa ben aramam ben nerde buldum orda yerim ama çocukların açım deyince öyle olmuyor. Hem anne hem baba olmak o kadar zor ki. Akşam sabaha kadar ağladım çocuklar hasta gece götüremedim hastaneye sabah kalktım götürdüm... Sabah komşudan 50 Milyon (hala eski para birimini kullanıyor 50 TL) lira yol parası aldım da gittim çocuk ateş içinde ilaçlarını bile alamadım.” (Nur, 32 yaş).

Eşi cezaevinde olan kadınların yaşamış olduğu ekonomik yoksulluğun cezaevi giderleriyle birlikte daha çok arttığı ve cezaevinde olan kişiyle iletişim sağlama, görüş masraflarının ekstra maddi külfet oluşturduğu anlaşılmıştır. Kolay

Çepni (2016: 183), gerçekleştirdiği çalışmada, eşleri cezaevinde bulunan kadınların mevcut ekonomik zorluklarının, cezaeviyle ilgili ek harcamaların da yüklenmesiyle daha da ağırlaştığını vurgulamıştır. Düzenli gelire sahip olmayan katılımcıların almış olduğu sosyal yardımlar ve gündelik işlerinden elde ettikleri kazançlarından tasarruf ederek görüşe gidebildikleri ve eşlerine bazı zamanlarda para yatırabildikleri öğrenilmiştir. Kadınların eşlerinin cezaevi ziyaretlerine gitme durumunu etkileyen en önemli faktör cezaevinin nerede olduğu hususudur. Aynı şehirde bulunan cezaevinde olan ailelerin görüş sıklığı fazla iken uzak şehirlerde bulunan cezaevlerine görüş ziyareti nadiren yapılmakta ya da hiç yapılmamaktadır. Bu durumu etkileyen ana etken ekonomik yoksulluktur.

“Eşim Boğazlıyan cezaevinde valla geçen sene gittim. Daha doğrusu yol parası ablam yol parası 50 lira... 200 Milyon (200 TL) ediyor 4 kişi gitsek o yüzden gidemiyoruz.” (Hilal, 27 yaş).

“Abla bakanım çekenim yok, eşime de öfkeliyim onun yüzünden bu duruma düştük elimde olursa 200 Lira gönderirim onun da bakanı yok ona da zor yine dayanamam. Elde para yok zaten görüşe gitmem yol parası çok çocuklarla olunca bir de hayatta gidemem. Kız babasını yıllardır görmez hiç gitmedi.” (Nur, 32 yaş).

Babası cezaevinde olan çocukların uzun yıllar babasıyla görüşmediği, bazı çocukların babasını görmeden büyüdüğü ve yaşanan ebeveyn yokluğunun çocukların iç dünyalarında büyük bir boşluğa sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Çocukların ebeveynine duyduğu özlem, hasret ve sevginin yanında öfke ve nefret duygularını da içinde barındırdığı görülmektedir. Baba figürünün ortadan kaybolması nedeniyle yaşanan boşluk hissinin evde bulunan erkek çocuk tarafından doldurulmaya çalışıldığı bu çocukların eğitimlerini yarıda bırakarak evin geçimini üstlendiği, evin reisi sorumluluğunu alarak erken yaşta çalışmaya başladığı tespit edilmiştir. Babası cezaevinde olan çocukların okula devam edememe nedenlerinden biri çalışmak zorunda kalmalarıdır (Akkan vd., 2011).

“Benim oğlan da babası cezaevine girince iyice soğudu okuldan arkadaşlarına uydu bıraktı. Çöpe çıkıyor el arabasıyla ne kazanırsa 100-120 lira elimize para oluyor... Kız kardeşlerine oğlum baba oldu daha 15 yaşında ama yükü ağır.” (Özlem, 37 yaş).

Evde bulunan en büyük erkek çocuğun babadan miras gibi kalan toplayıcılık işini devraldığı görülmektedir. Mahalleden mahalleye dolaşarak çöplerden toplanan kâğıt ve hurdaların içine toplandığı büyük çuval beden gücüyle çekilerek doldurulmakta ve gün sonunda çeribaşına ait olan toplama merkezine kilosu 30-50 TL karşılığında satılmaktadır. Geçim sıkıntısının ağırlığının taşındığı büyük çuvalar altında ezilen küçük bedenler hükümlülüğün beraberinde getirmiş olduğu küresel bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Erbay (2007: 18) yoksulluk, çocuk

işçiliği ve eğitim bağlantısı üzerine yapmış olduğu çalışmada “eve girecek gelirin, çocuğun eğitimi bir birey olmasından çok daha önemli olması” ifadesi ile özetlemektedir.

“Oğlan okula gitmek istemiyor anne ben çalışıp para kazanacağım diyor. Sabah okula gidecek evde bir şey yok okur mu bu çocuk? . Büyük oğlan motor aldı borç buldu kâğıda gidecem dedi el arabası itmeyle olmuyor dedi. Eve para getirmeye çalışıyor.” (K1, 29 yaş).

Verilen ifadelerle bakıldığında çocukların babalarının yokluğundan kaynaklı duygusal değişim yaşadığı, ailenin parçalanması nedeniyle hissedilen üzüntü ve babaya olan özlemin çocukların davranışlarını doğrudan etkilediği görülmüştür.

“Psikoloğu bozuldu çocuğun sürekli karnı ağrıyor gitmediğimiz doktor kalmadı bir şey yok diyorlar psikolojik dedi en son ilaç verdi onu içiyor... Hiç belli etmiyor ama babasının durumunu kafaya takıyor bazen ağlıyor gözlerinden bilirim.” (Sema, 28 yaş).

“Eşim cezaevine girince kızın saçını mantar oldu baya sorun yaşadık saçını kesikti uzun süre. 1,5 sene şapka taktı kafaya. Şapka ile yattı onunla kalktı hiç çıkarmadı. Psikoloğu bozuldu bunun da şimdi yeni yeni düzeldi.” (Elif, 32 yaş).

Giray Sözen ve Akdaş Mitrani (2017), yapmış olduğu benzer çalışmada çocukların yaşamış olduğu travmanın etkisinin yıllarca sürdüğünü çocukların yeni hayatlarına alışma ve adaptasyon sürecinde birçok duygusal ve sosyal sorunlarla baş ettiğini gözler önüne sermektedir. Bu çalışmanın sonucunda ise baba figürünün kaybının çocuklarda otorite boşluğuna neden olduğu ve bu durumun anneye karşı olan hırçın davranışlar ve öfke patlaması olarak yansıdığı görülmüştür. Anneye karşı hissedilen öfkenin yanında anneyi de kaybetme ve yalnız kalma korkusu çocukları endişelendiren en büyük problemdir.

3.9. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin Aileler Üzerindeki Etkisi

Eşi cezaevine giren kadınlar yaşadıkları zorlu süreçte yalnız bırakılmakta ve çevrelerinden bekledikleri maddi ve manevi desteği görememektedir. Kadınların vermiş olduğu zorlu hayat mücadelesinde en büyük destekçilerinin çocukları olduğu görülmüş, kadınların çocuklarından güç alarak hayata tutunduğu gözlemlenmiştir. Kadınları kendi ailesinin ya da eşinin ailesinin yanına hem ekonomik kaygılar hem de çocuklarıyla rahat edemedikleri için gitmediği görülmektedir. Kadınların yaşamış olduğu zorluklar karşısında dini ritüellere başvurduğu öğrenilmiştir. Sorunları çözüme kavuşturmak için kadınların sıklıkla dua ettiği ve yaratıcıya sığındığı görülmektedir.

“Hep şükrederim abla hep... Rabbime şükürler olsun günümü aratmasın...” (K1, 29 yaş).

Kadınların içinde bulundukları duruma karşı şükreden konumda olduğu daha kötü şartlara düşmekten endişe duydukları ve dua edip ibadet ederek elinde olanlarla yetinmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bireylerin karşılaştıkları zorluklar karşısında dini/inanç temelli yaklaşımları, sorunu kontrol altına alma ve çözüm üretme amacıyla bir baş etme mekanizması olarak kullandıklarını görülmektedir.

Devlet tarafından ailenin korunmasını ve risk altındaki çocukların aile yanında desteklenmesini amaçlayan Sosyal ve Ekonomik destek hizmeti, eşi cezaevinde olan kadınların hayatlarını derinden etkilemektedir. Aile içinde hükümlülükle birlikte yaşanan derin yoksulluğun çeşitli sosyal yardımlarla aşmaya çalışıldığı görülmektedir. Araştırmaya katılan tüm katılımcıların SED hizmeti yanında Sosyal ve Yardımlaşma vakfı tarafından sağlanan; şartlı eğitim, şartlı sağlık, gıda yardımı, elektrik ve doğalgaz desteği, Aile Destek Yardımı adı altındaki sosyal yardımlardan aktif olarak faydalandığı görülmüştür. Sosyal yardımlar aileyi bir arada tutan ve ilişkileri düzenleyen bir iyileştirme mekanizması olarak görev yapmakta ve yaşanabilir daha büyük sosyal sorunları engelleyerek tampon görevi görmektedir. Eşi cezaevine giren kadınların eşleri cezaevine girmeden önce de de yaşanan yoksulluk nedeniyle sosyal yardımlardan faydalandığı tespit edilmiştir. Eşin cezaevine girmesiyle birlikte “mahkûm aylığı ya da çocuk parası” olarak adlandırılan SED yardımından haberdar olan kadınların bu yardımı almaya başladıktan sonra hayatlarının olumlu yönde etkilendiği görülmektedir. Kamu eliyle yoksulluk içinde bulunan ailelere sağlanan sosyal yardımların yoksulluğun önüne geçmediği ancak yoksulluğun etkisini azalttığı yapılan çalışmada tespit edilmiştir.

“Bura olmasa biz bittik. Bu yardım olmadan önce hiç geçinmiyordum büyük kızımı 1 sene okula veremedim. 7’ye gidecekti 6’ya gidiyor. Sosyale bağlanınca verdim okula yoksa yine veremiyordum. Maaşa bağlanınca çocuklar okula gider oldu yoksa nerden alacam ben isteklerini.” (Gonca,30 yaş).

“Bu para benim desteğim valla hayata tutunma sebebim olmasa Allah göstermesin düşünemiyorum rezil rüsva olurum. Bu para yokken çok dardaydım intihar etmeyi bile düşündüm ama çocuklara kıyamadım, elinde olmayınca çok zor abla çok şükür bu yardımla elimiz para görüyor çocukların istediğini alıyorsun bir ay olmasa bir ay alıyorsun güveniyorsun kendine. Çocuklar bile farklı oluyor anne param yatınca bana dürüm al diyor geçen kız alırım annem dedim aylık yatsın alacam.” (Hilal,27 yaş.)

Yapılan aktarımlardan da anlaşılacağı üzere, kadınlar sunulan hizmete yüksek düzeyde bir bağımlılık geliştirmiştir. Benzer niteliklere sahip gruplarla yürütülen araştırmaların (Saar-Heiman, Lavie-Ajayi ve Krumer-Nevo, 2017; Tamkoç, 2017; Daşlı, 2015; Kesgin, 2013) bulguları da, kurumsal destek alan bireylerde bu hizmetlere yönelik bir bağımlılık kültürünün zamanla oluştuğunu göstermektedir.

Temel ihtiyaçlara ulaşımında zorluk yaşayan bu ailelerin almış oldukları yardımla günlük ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabildiği görülmektedir. Sağlanan Sosyal ve Ekonomik Destek yardımının amaç ve hedefi olan çocukların eğitimine devam edebilmesi ve okul ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ilkesine istinaden bu yardım çocukların eğitim sürekliliği açısından önem arz etmektedir. Yapılan benzer çalışmada eşinden ayrı çocuklarıyla yaşayan ve sosyal yardımlarla geçimini sağlayan kadınların temel gereksinimlerini ve çocuklarının okul masraflarını karşılamakta zorlandıkları bulgularına ulaşılmıştır (Buz ve Sevin, 2018; Wu vd., 2020). Alınan sosyal yardım ile birlikte kadınlar kendi kendine yetebilir hale gelmekte ve başkasına muhtaç olma durumundan kurtulmaktadır. Bu durumun kadınları güçlendirdiği ve özgüvenlerini artırdığı görülmektedir.

“Kimseye muhtaç değilim şükür birinin kapısına gitmek zorunda değilim kendi kendime yetebiliyorum.” (K1, 29 yaş).

“Kendi kendime geçiniyorum çok şükür, kimseye muhtaç değilim el açmak zorunda değilim, çocuklar aç yatacak diye korkmuyorum artık kafam rahat.” (Fatma, 49 yaş).

Alınan yardımlar sayesinde kadınların çocuklarıyla daha rahat hayat sürebildikleri bulgularına ulaşılmış olsa da yaşanan hayatların asgari geçim düzeyinin çok altında olduğu ve insanlık onuruna yakışmayan sonuçlara sebebiyet verdiği görülmektedir. Ülke genelinde yaşanan ekonomik kriz nedeniyle alınan paranın değerinin olmaması sadece sosyal yardımlarla geçimini sağlayan bu aileleri daha fazla etkisi altına almaktadır. Edebali (2020), SED hizmetinden faydalanmakta olan kadınların aldıkları maddi desteğin yeterli olmadığını bu ailelerin diğer sosyal yardım (SYDV ve il, ilçe belediyeleri vb.) kurumlarına da başvurduklarını belirtmiştir.

“Önceden yetiyordu aldığım maaş idare edebiliyordum ama şimdi daha zorlanıyorum markete giremiyoruz bitti artık her şey çok pahalı birini alsan biri kalıyor olmuyor yetmiyor arada mendile çıkıyorum.” (Fatma, 49 yaş.)

Hayat pahalılığı nedeniyle ihtiyaçlarını öncelikli olarak temin etmek zorunda kalan kadınlara sosyal hayatları olup olmadığı sorulmuş, bu soru neticesinde kadınların yaşadıkları mahalle dışında bir hayatlarının olmadığı görülmüştür. Yaşanan yoksulluk ve ötekileştirme nedeniyle bu kadınlar sosyalleşme imkânı bulamamaktadır. Kimlik kaynaklı ötekileştirilen kadınların kendilerini farklı tanımladıkları görülmüştür. Görüşmeler sırasında siz ve biz diye tanımlamalar kullanmaları dikkat çekmektedir. Katılımcı Fatma aşağıdaki bulunan ifadesinde yaşamış olduğu dışlanmayı ve yaşanan eşitsizliği gözler önüne sermektedir.

“Kız biz nereye gidecez? Gitsek ne yapacağımızı bilmeyiz ki kalırız öyle alışmamışız dışarlara... Şurda bilem bizi görünce hortlak görmüş gibi

*bakıyorlar da bir de öyle lokantaya neyim gitsek millet taşlar valla(gülüyor)
biz bilmeyiz öyle hayatları bize reva görmemiş hayat.” (Fatma, 49 yaş).*

Lapeyre (2001) kadınların maruz kaldığı sosyal dışlanmayı bireyin kendini topluma dâhil olma konusunda yetersiz olarak görmesi olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama kadınların iyi olana ve güzele kendisinin ve kendi gibi olanların layık olmadığı düşüncesiyle örtüşmektedir.

*“Ben ne bir yere giderim ne de bir şey alırım... Bizim gibilere layık görülmez
öyle güzel kıyafetler alamayız da almam da ona vereceğime çocukların
ihtiyacını alırım. Şu mahalleden başka yerde bilmem hiç gezmeye gitmedim
gezmek nedir bilmem kâğıt toplamak dışında.” (Elif, 32 yaş).*

Kadınların kendi ihtiyaçlarını öteleyerek çocuklarına öncelik verdiği, kendisi için alacağı bir kıyafet ya da yiyeceği lüks olarak değerlendirdiği ve almadığı görülmektedir. Yapılan bu fedakârlığın mecburi olması yanı sıra cinsiyet rolleri gereği annelik rolünden beslendiği aşîkârdır.

SONUÇ

Bu araştırma, Kayseri’de “Cennet Mahallesi” olarak adlandırılan mahallede yaşayan ve eşi cezaevinde bulunan Roman kadınların yaşadıkları sorunların derinlemesine anlaşılmasına yönelik olarak 19 kadınla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanmaktadır. Eşi cezaevinde olan Roman kadınların yaşamış olduğu zorluklar ve hayatlarında meydana gelen değişimler; katılımcıların sosyodemografik özellikleri, yaşadıkları toplumun yapısı ve destek mekanizmaları üzerinden ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Katılımcıların sosyo demografik özellikleri değerlendirildiğinde; yaşları 23 ile 49 arasında değişen katılımcıların genel olarak eğitim düzeylerinin düşük olduğu, 8 kişinin okuryazar olmadığı çoğunun ise ilkokulu mezunu olduğu ya da okuryazar olduğu tespit edilmiştir. Kolukırık (2006)’ın Tarlabası Çingeneleri üzerine yapmış olduğu çalışmada katılımcılardan okuryazar olmayanların oranı % 25.6’dır. Ortaokul mezunu olanların oranı % 5.6 ve lise mezunu oranı % 1.1’dir. Kadınların eğitime devam edememe nedenleri ekonomik yoksulluk ve ailelerinin bilinçsizliğidir. Görüşmelere katılan kadınların ebeveynlerinin de düşük bir eğitim düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Roman topluluğunun dezavantajlı toplumsal konumunun yeniden üretilmesine ve yapısal eşitsizliklerin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Önal Dölek’in (2004) hükümlü aileleri üzerine yürüttüğü araştırmada, hükümlü eşlerinin eğitim düzeylerine ilişkin veriler %40,4’ü ilkokul mezunu, %10,6’sı okuryazar değildir, %21,3’ü ortaokul mezunu ve %19,1’i lise mezunu şeklinde raporlanmıştır. Yine benzer bir çalışma olan Çepni’nin (2016) gerçekleştirdiği araştırmada, eşi cezaevinde bulunan kadın katılımcıların büyük çoğunluğunun ya ilkokul mezunu olduğu ya da hiç okula gitmediği saptanmıştır. Bu doğrultuda, bu

çalışmadaki katılımcıların eğitim düzeylerinin, literatürde yer alan benzer Roman çalışmaları ve hükümlü aileleri üzerine yapılan araştırmalardaki katılımcıların eğitim profilleriyle paralellik arz ettiği ifade edilebilmektedir.

Araştırmada yer alan kadınların büyük bir kısmının erken yaşta evlendiği belirlenmiştir. Bu durum, çalışmanın ortaya koyduğu temel sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Erken yaşta evlilik, Roman toplumu içinde yaygın bir kültürel pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Evliliğin başlangıç dönemlerinde yaşı küçük olması nedeniyle resmi nikâh genellikle yapılmazken, yaş ilerledikçe bu evliliklerin resmileştiği gözlemlenmiştir. Ancak, araştırmaya katılan üç kadının halen resmi nikâhının bulunmadığı tespit edilmiştir. Romanlar üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, Önal Dölek'in (2004) araştırmasında katılımcıların %85,2'sinin resmi nikâhlı, %14,8'inin ise yalnızca imam nikâhıyla evli olduğu, Çepni (2016)'nin çalışmasında katılımcıların tamamının resmi nikahlı olduğu saptanmıştır. Kolukırık (2008), yüksek resmi nikâh oranını Roman toplumunun yerleşik yaşam tarzını benimsemesinin bir göstergesi olarak değerlendirmektedir.

Roman kadınların kimliklerini Roman olarak tanımladıkları ve Çingeneliği farklı tasvir ettikleri görülmüştür. Çingeneliğe olumsuz özellikler atfeden katılımcılar, has çingenelerin Romanca bilmesini ve çifte vatandaşlık taşımalarını kendilerinden ayrılan farklar olarak sunmaktadır. Eren'in (2008) yaptığı çalışmada da Romanlar kendilerini Çingenelerden farklı görmektedir. Roman kimliği Çingene kimliğine oranla daha olumlu özellikleri olan, yerleşik düzene geçmiş ve Çingenelere oranla daha üstün işlere sahip kişiler olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle kadınlar kendilerini Roman olarak görmekte ve Çingene söylemine tepki göstermektedir.

Eşi cezaevine girdikten sonra kadınların yaşamış olduğu en büyük sorun ekonomik yoksulluğun derinleşmesidir. Gündelik hayatta çalışmayan ve toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev işleri ve çocuk bakma ile hayatını sürdüren kadınların, eve gelir getiren kişinin kaybının ardından çalışmaya başladığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulgular, eşin cezaevine girmesiyle birlikte kadının çalışma hayatına daha fazla katılım gösterdiğini ortaya koyan Çepni (2016) ve Önal Dölek (2004) çalışmalarının sonuçlarıyla tam olarak örtüşmemektedir. Görüşülen kadınlardan 9'u ev hanımı, 6'sı günlük temizlik işçisi 4'ü ise kâğıt ve hurda toplayıcılığı işi yapmaktadır. Eşi cezaevinde olduğu halde eşinden korktuğu için çalışamayan ve elinde olanla yetinmeye çalışan kadınlar bulunmaktadır. Ataerkil aile yapısı gereği erkeğin onayı olmadan kadının kendi başına karar alması ve uygulaması mümkün görünmemektedir. Kadınlar, toplumsal güvenlik endişeleri ve namus algısının etkisiyle, kâğıt ve hurda toplama faaliyetlerine çocuklarını da yanlarında götürerek yapmaktadır. Temizlik Şirketleri üzerinden temizlik işlerine

giden kadınlar toplumsal damgalar nedeniyle zorlandıklarını, pis, güvensiz ve hırsız olarak nitelendirildiklerini belirtmektedir. Romanlara olan önyargı ve ötekileştirme nedeniyle Roman kadınların düzenli ve sigortalı işlerde istihdam edilmediği sonucuna varılmıştır. Kolukırık (2006)'ın benzer çalışmasında elde edilen bulgular araştırmanın sonuçlarıyla paraleldir. Romanlar genel olarak sosyal güvencesiz gündelik ve mevsimlik işlerde istihdam edilmektedir.

Görüşülen kadınların 12'sinin eşinin uyuşturucu madde kullanımı ve satışı nedeniyle cezaevinde olduğu öğrenilmiş, mahallede bulunan ailelerin %60'a yakının uyuşturucu ile ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Mahalle içinde yaygın olan uyuşturucu madde kullanımı ve satışı erkekler için sosyalleşmenin yanında kazanç kapısı olarak görülmektedir. Madde bağımlılığında uyuşturucu maddelerin dışında yeşil reçete ile satılan psikiyatri ilaçlarının da kullanıldığı ve para karşılığı bu ilaçların satışının yapıldığı bilgisi alınmıştır. Uyuşturucu madde aileleri suça bulaşma yönüyle etkisi altına alırken aile içi ilişkileri de doğrudan etkilemektedir. Çalışmada aile içi şiddeti artıran öncelikli etkenin uyuşturucu madde kullanımı olduğu tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelerde erkeğin madde kullanmaya başlamasının ardından yaşanan aile içi kavgaların ve şiddetin dozunun arttığı ifade edilmiştir. Aile içi şiddetin sürekli yaşandığı bu evlerin bazılarında eşin yokluğu rahatlığa dönüşmüş ancak ekonomik kaygıları artırmıştır.

Hükümlülük sürecinin beraberinde getirmiş olduğu temel sorun yaşanan yoksulluğun çözülemez hale gelmesidir. Yaşanan bu zor süreçte katılımcılar çoğunlukla yalnız mücadele vermek zorunda kalmaktadır. Eşi cezaevine girdikten sonra hem anne hem de baba rolünü yerine getirmeye çalışan kadınların maddi ve manevi olarak yıprandığı bu süreçte en zorlandıkları durumun evi geçindirmek ve çocukları yalnız büyütme olduğu tespit edilmiştir. Kadınların bu süreçte aile ve akrabalarından destek göremediği durumlar sıklıkla yaşanmakta ve bu kadınlar çevreleri tarafından yük olarak görülmektedir. 0-6 yaş çocuğa sahip kadınların çocuklarının ihtiyacını karşılayabilmek adına akrabalarından talep ettiği maddi ve manevi destek akraba zorbalığa dönüşmektedir.

Araştırmaya katılan kadınların yaşadığı konutlar genellikle iki oda, bir mutfak, banyo ve tuvaletten oluşmaktadır. Bu konutlar, belediye tarafından inşa edilerek Roman ailelere ücretsiz olarak tahsis edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen hanelerde, büyük oturma grupları, yemek masası, salon takımı, bulaşık makinesi ve bazalı yatak gibi eşyalarının bulunmadığı gözlemlenmiştir. Aileler genellikle kanepe, yer yatağı ve yer minderleriyle yaşamlarını sürdürmektedir. Ayrıca birçok evde, bir odada üst üste yerleştirilmiş çok sayıda yatak ve yorgan bulunmaktadır. Roman kadınlar geçmişten günümüze taşıdığı kültürel kodların etkisiyle sünger yatağın onlar için değerli olduğunu aktarmıştır. Bu durum, Roman

topluluğunun göçebe hayat sürerken sünger yatakta yatmayı tercih etmesiyle ilişkilendirilmektedir. Ailelerin temel asgari düzeyde eşyaya ve yiyeceğe sahip olduğu ve temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çektiği tespit edilmiştir. Ailelerin düzenli ve dengeli beslenme alışkanlıklarına sahip olmadıkları, yeterli düzeyde beslenemedikleri gözlemlenmiştir. Düşük gelirli ve yoksullukla mücadele eden hanelerin, daha çok karbonhidrat ağırlıklı gıdalara yöneldiği; buna karşılık sebze, meyve ve protein içeren besin gruplarını daha az tüketebildikleri bilinmektedir (Koşar, 2000). Gerek bu çalışma gerekse literatürde yer alan diğer araştırmalar, dar gelirli ailelerin daha ekonomik olan gıdalara yönelme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır (Karadağ Çaman ve Çilingiroğlu, 2009). Görüşülen kadınların beslenme alışkanlıklarında özellikle peynir, yumurta, et, tavuk ve balık gibi protein kaynaklarının düzenli tüketimi oldukça sınırlıdır. Bu ailelerde et tüketimi son derece düşük seviyededir. Önal Dölek (2004), yaptığı çalışmada hükümlü ailelerin büyük çoğunluğunun (%72,2) eşleri cezaevine girdikten sonra beslenme, sağlık ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını ortaya koymuştur. Musanoviç'in (2018) araştırması da benzer şekilde, eşleri cezaevine giren kadınların daha da yoksullaştığını ve yaşamlarından memnun olmadıklarını göstermektedir. Eşin hüküm giymesıyla birlikte daha yoksullaşan kadınlar ortaya çıkan cezaevi masraflarıyla ayrı bir zorluk yaşamaktadır. Yaşadıkları yerin dışında bir cezaevine nakledilen hükümlülerin görüşüne ekonomik yetersizlik nedeniyle gidilememektedir. Görüşmelerde cezaevi görüşüne gitme durumunu etkileyen faktörün ulaşım masrafını karşılayamama ve eşe duyulan öfke nedeniyle görmek istememe duyguları belirlemektedir. Cezaevine ulaşım masrafını karşılayamama nedeniyle uzun süre hüküm giyen babanın çocuklarının büyüme sürecine şahit olamadığı tespit edilmiştir. Düzenli olarak görüşe giden kadın ve çocukların aile ilişkilerinin daha iyi olduğu gözlemlenmiştir.

Eşi cezaevine giren kadınların kendi ailelerinde de cezaevi deneyiminin yaygın olduğu gözlemlenmektedir. Kadınların babaları ve erkek kardeşleri benzer suçlardan dolayı cezaevinde bulunmaktadır. Kadınlar, eşlerinin durumunu anlatırken genellikle utanç ya da suçluluk duymamaktadır; bu durum, suçun bireysel bir olgu olduğu ve suça ilişkin bakış açılarını yansıttığı şeklinde değerlendirilebilir.

Eşin hükümlü olması sonrası geride kalan eşlerin yalnızca şok yaşamakla kalmayıp, aynı zamanda derin üzüntü, özlem ve endişe duydukları, buna rağmen yaşamlarına devam etmeye gayret ettikleri gözlemlenmiştir. Küçük yaştaki çocuklara, ebeveynlerinin hükümlülük durumunu açıklamakta güçlük çeken kadınlar, bu gerçeği çoğunlukla gizlemektedir. Yaşça daha büyük çocukların ise ebeveyn kaybının ardından çeşitli psikolojik ve sosyal sorunlarla karşılaştığı belirlenmiştir. Bu çocuklar arasında içine kapanma, depresyon ve sağlık problemleri

yaşayanların olduğu gözlemlenmiştir. Dölek (2004) tarafından yapılan çalışmada, ebeveyni cezaevine giren çocuklarda hırçınlık, alt ıslatma ve sosyal içe kapanma gibi psikolojik sorunların sıkça görüldüğü belirlenmiştir. Çalışmalarda hükümlülük sonrası çocukların yaşamış olduğu problemler paralellik göstermektedir.

Ebeveyn kaybının ardından aile içinde rollerin yeniden tanımlanması, özellikle ekonomik sorumluluğun kadına ya da evdeki erkek çocuğa geçmesi, aile yapısında önemli değişimlere yol açmaktadır. Eşi cezaevinde bulunan kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında hem kadınlık hem de erkeklik rollerini eşzamanlı olarak üstlenmek durumunda kalmakta ve bu çoklu rol yükü altında ciddi biçimde zorlanmaktadır. Eşi cezaevinde olan kadınlar, genel kadın nüfusuna kıyasla daha derin bir yoksulluk deneyimlemekteyken; bu grubun içerisinde yer alan Roman kadınlar, hem etnik kimliklerinden hem de eşlerinin hükümlülük durumundan kaynaklı olarak daha yoğun ve çok katmanlı bir yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır.

Eşi cezaevine giren kadınların büyük çoğunluğunun, çocuklarıyla birlikte kendi evlerinde yaşamlarını sürdürdükleri, yalnızca iki kadının ailesiyle birlikte yaşadığı tespit edilmiştir. Bu kadınların, ne kendi ailelerine ne de eşlerinin ailelerine dönmeyi tercih etmedikleri gözlemlenmiştir. Kadınların ailelerinin yanına dönmeme nedenleri arasında, ailelerin içinde bulunduğu ekonomik yoksulluk ve kadının sahip olduğu çocuk sayısının fazla olması öne çıkmaktadır. Görüşmeye katılan kadınların %63'ünün üç veya daha fazla çocuğa sahip olduğu belirlenmiştir. Bu durumun temel nedenleri arasında, doğum kontrol yöntemleri hakkında bilgi eksikliği ve bu yöntemlere erişimde yaşanan kısıtlılıklar yer almaktadır. Görüşülen kadınların çocuk sayısına ilişkin bulgular, eş cezaevine girmeden önce zaten yüksek sayıda çocuğa sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, cezaevinde gerçekleştirilen “pembe oda” görüşmeleri ile eşlerin cezaevinden izinli olarak çıktıkları dönemlerde gerçekleşen buluşmaların da bazı durumlarda gebelikle sonuçlandığı anlaşılmıştır.

Ailelerine “yük olmama” düşüncesiyle hareket eden kadınlar, ekonomik nedenlerle kendi evlerinde kalmayı tercih etmektedir. Bu durum, ekonomik koşulların aile içi ilişkiler ve barınma tercihleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kadınların kendi ailelerinin yanında rahat bir yaşam süremedikleri, eşlerinin yokluğunda özellikle ailedeki erkek bireylerin baskı ve kısıtlamalarına maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Görüşmelerde, kadınların çoğu yaşadıkları ekonomik zorluklarla başa çıkma konusunda ne kendi ailelerinden ne de eşlerinin ailelerinden anlamlı bir yardım gördüklerini belirtmiştir. Bununla birlikte, az sayıda katılımcı ailesinden destek aldığını ifade etmiştir. Kadınlara en çok destek olan kişilerin ise genellikle yakın arkadaşları ve komşuları olduğu anlaşılmıştır. Görüşülen kadınların ortak duygusu ise kendilerini yalnız ve çaresiz hissetmeleridir.

Uzun yıllardır eşi cezaevinde bulunan katılımcıların hem psikolojik hem de fiziksel açıdan büyük ölçüde yıprandığı, birçok kadının eşinin cezaevine girmesinin ardından kronik sağlık sorunları yaşadığı tespit edilmiştir. Kadınların önemli bir kısmı, çocuklarına olan sevgi ve şefkatlerinden güç alarak hayatlarını sürdürmektedir. Çocukların varlığı, kadına moral ve dayanma gücü kazandırması, benzer araştırmaların da ortak bulgusudur. Örneğin, Çepni (2016) ebeveynlerin en büyük destek kaynağının çocukları olduğunu belirtirken, Akgün ve Tezel (2017) ise kadınların yaşadığı psikolojik zorlukları çocuklarından aldıkları destekle aşabildiklerini ortaya koymuştur. Katılımcılar açısından sosyal destek sisteminde sosyal yardımların önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Ailelerin aylık gelirleri, Sosyal Ekonomik Destek (SED) hizmetleri ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) tarafından sağlanan yardımlar da dâhil edildiğinde ortalama 5000-8000 TL arasında değişmektedir. Alınan yardımların, kadınların yoksulluktan çıkmalarına yardımcı olduğu ve onları güçlendirdiği tespit edilmiştir. Çepni (2016) tarafından yapılan çalışmada, devlet tarafından sağlanan nakdi desteklerin katılımcıların büyük bir kısmı için tek gelir kaynağı olduğu ortaya konmuştur. Bu bulgular ışığında, katılımcıların çoğunun istihdama dâhil olmadığı ve devlet desteklerinin dışında aile veya akrabalarından önemli bir yardım almadığı göz önüne alındığında; devletin sunduğu nakdi yardımların, katılımcıların hanelerinde düzenli ve temel gelir kaynağı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Sosyal ve Ekonomik Destek hizmetinden faydalanmadan önce ailelerin açlık sınırının altında yaşam sürdüğü ve aç kalma, sokakta yaşama gibi insanlık onuruna yakışmayacak durumlarla karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Alınan sosyal yardımlar kadınları muhtaçlık durumundan çıkararak kendi kendine yetebilir hale getirmektedir. Sosyal yardımların ekonomik yoksulluk içinde olan aileler üzerindeki etkisi dikkat çekicidir. Alınan yardımlar yiyecek, giyecek ve ev giderlerinin karşılanmasında kolaylık sağlamakta ancak yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adaman, F. ve Burçay, E. (2011). *Promoting the Social Inclusion of the Roma: Turkey, Peer Review in Social Protection and Social Inclusion and Assessment in Social Inclusion*. European Union.
- Akgün, R. ve Tezel, Z. (2017). Sessiz kurbanlar: Eşi cezaevinde olan kadınların psikososyal ve ekonomik durumlarının belirlenmesi-Kırıkkale İli Yahşıhan İlçesi örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54): 786-793.
- Akkan, B. E. Deniz, M. B., ve Ertan, M. (2011). *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*. İstanbul: Sosyal Politika Forumu Yayınları.

- Alpman N. (2014), *Başka Dünyanın İnsanları Çingeneler*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Arayıcı, A. (2008). *Avrupa'nın Vatansızları: Çingeneler*. İstanbul: Khalkedon Yayınları.
- Arditti, J. A. Lambert-Shute, J. ve Joest, K. (2003). Saturday morning at the jail: Implications of incarceration for families and children. *Family relations*, 52(3), 195-204.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1): 231-274.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Takakküm* (2. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Buz, S. ve Sevin, M. D. (2018). The profile of social and economic supported families: A retrospective study in Ankara/Sosyal ve ekonomik destek alan ailelerin profili: Ankara'da retrospektif bir çalışma. A. Erbaş (Ed.), *Paradigms & Understanding Social Issues* (1th ed.), (s. 137-153) içinde. London: IJOPEC.
- Cairney, J. Boyle, M. Offord, D. R. ve Racine, Y. (2003). Stress, social support and depression in single and married mothers. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38: 442-449. <https://doi.org/10.1007/s00127-003-0661-0>.
- Canatan, K. Bilge, Y. ve Çapar, H. (2019). Tek Ebeveynli Aile Bağlamında Yaşayan Annelerin Sosyal ve Psikolojik Problemleri: Küçükçekmece Örneği. *Turkish Studies Social Sciences*, 14(4). 1331-1354.
- Chant, S. (2003). *Female household headship and the feminisation of poverty: Facts, Fictions and forward strategies*. London: London School of Economics, Gender Institute, New Working Paper Series.
- Christensen, E. (2001). Imprisoned parents and their families: What can we do to minimise harmful effects to children?. *Journal of Child Centred Practice*, 84-85.
- Creswell, J.W. (2015). Revisiting mixed methods and advancing scientific practices. in Sharlene Nagy Hesse-Biber, and R. Burke Johnson (eds), *The Oxford Handbook of Multimethod and Mixed Methods Research Inquiry*, Oxford Library of Psychology.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (Çev. Ed: Bütün, M. ve Demir, S.B.). 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çarıklioğlu, Y. (2 Eylül 2017). *Mülakat Ömer Çaha*, Antalya.
- Daşlı, Y. (2015). Sosyal Yardımların Sorunlu Alanı: Muhtalık Tespiti. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39(2), 135-154.

- Deveci, F. (2011). *Ergenlerde karar verme stilleri ile algılanan sosyal destek düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diktaş, A., Deniz A. Ç. ve Balcıoğlu, M. (2016). Uşak'ta yaşayan Romanların Türk eğitim sistemi içerisinde yaşadıkları problemler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4): 1121-114.
- Dotycheva, M. (2015). Roms et Tsiganes en Europe Mediterranee: L'actualite d'une Question. *Confluences Mediterranee*. 93(2), 9-25.
- Edebalı E. F, (2020). *Sosyal ve ekonomik destek hizmetinden faydalandırılanların yaşam memnuniyeti ve yaşam kalitesi; Sincan örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erbay, E. (2007). *Çocukluklarında küçük sanayi işletmelerinde çalışmış yetişkinlerin bu çalışma sürecini nasıl yorumladıkları ve çocuk işçiliğine bakışları üzerine bir araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, E. (2008). *Örgütsel davranış ve psikolojisi*. (11. Basım). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Falcke, D. Wagner, A. ve Mosmann, C. P. (2008). The relationship between family-of-origin and marital adjustment for couples in Brazil. *Journal of Family Psychotherapy*, 19(2), 170-186. doi: 10.1080 / 08975350801905020.
- Fırat, M. ve İlhan, S. (2019). Çingenelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma: Malatya örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 265-277.
- Fundación Secretariado Gitano (2010). Türkiye'de Romanların durumu: Türkiye'de çalışma ve insana yakışır iş koşulları sorunları. *Son Rapor*. Aralık. (Sözleşme Referans No. VC/2009/0365).
- Giray Sözen, F. ve Akdaş Mitrani, A. (2017). *Bekleyen Çocuk: Anne ya da Babası Cezaevinde Olan Çocuklar Üzerine Bir Proje*. İstanbul: TCYOV.
- Goffman, E. 2020. *Damga örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar* (5. Baskı). Çev. Levent Ünsaldı, Şerife Geniş ve Suphi Nejat Ağırnaslı. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Güzel, E. (2017). *Malatya'da kadın yoksulluğu*, (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hall, S. (1995). New Ethnicities. B. Ashcroft, G. Griffiths ve H. Tiffin (Der.), *The Post-Colonial Studies Reader* (1st Edition), (s. 223–227) içinde. London and New York: Routledge.

- Kâhya, O. ve Ekinçi, C. E. (2018). In their own words: School lives of children with an imprisoned parent. *International Journal of Educational Development*, 62: 165-173.
- Karadağ Çaman, Ö. ve Çilingiroğlu, N. (2009). Ekonomik krizler ve sağlığa etkisi. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 28(2), 1-11.
- Karaman, Z. T. (2007), “Siyasi ve İdari Yönüyle Romanlar”. S. Kolukırk (Ed.). *Yeryüzünün Yabancıları: Çingeneler*, (s. 33-43) içinde. İstanbul: Simurg Kitapçılık Yayınları.
- Kesgin, B. (2013). *Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım*. İstanbul: Acılım Kitap.
- Klaus, S. ve Marsh, A. (2014). A special challenge for Europe: The inclusion of Roma children in early years education and care. *European Early Childhood Education Research Journal*, 22(3): 336-346.
- Klenke, K. (2016). Qualitative research as method. *Qualitative Research in The Study of Leadership* (pp. 31-55) in. Emerald Group Publishing Limited.
- Kolay Çepni, Ş. (2016). *Eşleri cezaevinde olan kadınların yaşam durumlarının sosyal hizmet bakış açısı ile incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kolukırk, S. (2004). *Aramızdaki yabancı: Çingeneler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kolukırk, S. (2008). Türkiye’de Rom, Dom ve Lom gruplarının görünümü. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 8: 145-153.
- Koptekin, D. (2020). *Biz Romanlar siz Gacolar*. İletişim yayınları.
- Koşar, N. (2000). *Sosyal Hizmetlerde Sosyal Yardım Alanı (Yoksulluk ve Sosyal Hizmet)*. Şafak Matbaacılık, Ankara.
- Lapeyre, F. (2001). Social justice and global cooperative strategies in transition economies. www.uniovi.es/congresos/2001/RC19/papers/lapeyre_F.pdf s. 2.4. 428
- Loucks, N. (2004). *Prison without bars: needs, support, and good practice for work with prisoners’ families*. Edinburgh: Families Outside.
- Lowenstein, D. H. (1984). Political bribery and the intermediate theory of politics. 32 *Ucla Law Review*, s. 784-851.
- Marsh, A. (2008), Türkiye Çingenelerinin Tarihi Hakkında, *Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*. Derl. Ebru Uzpeder, Savelina Danova-Roussinova, Sevgi Çelik ve Sinan Gökçen. İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Muşanoviç, S. (2018). *Eşleri cezaevinde bulunan kadınların yaşadıkları sorunlar ve başa çıkma becerileri: Altındağ sosyal hizmet merkezi örneği*,

- (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önal Dölek, B. (2004). *Hükümlü ailelerin ekonomik ve psiko-sosyal sorunları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ören, K. (2011). *Sosyal politika*. Ankara: Pelikan Yayınevi.
- Özdemir, B., Göker, M. ve Kayalar, T. (2015). Türkiye’de Adalet Sistemi ve Adli sosyal Hizmet. *Sosyal Hizmet Sempozyumu 20-22 Kasım 2014*, içinde. Ankara: Haberal Eğitim Vakfı.
- Özkan, A. R. (2010). Çingenelerin kökeni ve Türkiye’de Çingeneler. Hasan Suver vd. (Ed.). *Bir Çingene Yolculuğu*, (s. 9-69) içinde. İstanbul: Fatih Belediye Başkanlığı Yayınları.
- Petkovic, B.(2010). *Hate speech and profiling of roma people, hate crimes and hate speech* (1. Baskı). İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Rees, T. (1998). Social exclusion and equal opportunities. *International Planning Studise*, 3(1): 15-35.
- Saar Heiman, Y., Lavie Ajayi, M. ve Krumer Nevo, M. (2017). Poverty- Aware Social Work Practice: Service Users' Perspectives. *Child & Family Social Work*, 22(2), 1054-1063.
- Schneller, D. P. (1975). Prisoners' families: A study of some social and psychological effect of incarceration on the families of negro prisoners. *Criminology*, 12(4), 402-412.
- Smith, R., Grimshaw, R., Romeo, R. ve Knapp, M. (2007). *Poverty and disadvantage among prisoners' families*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Soytürk, S. (2013). *Hükümlü ve tutukluların sosyal hizmet gereksinimlerinin değerlendirilmesi: Karaman M tipi kapalı-açık cezaevi örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şanlıer, S. (2013). *Hukuki düzenlemeler ışığında Osmanlı çingeneleri*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Tamkoc, B. (2017). *SED (Sosyal ve Ekonomik Destek) hizmetinden yararlanan çocukların özelliklerinin incelenmesi ve hizmet sürecinin değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tartanoğlu, Ş. (2011). Sosyal dışlanma: Küreselleşme perspektifinden bir kavramsallaştırma çabası. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 42: 1-13.

- Taylan, H. H., Barış, İ. Genç, Y. (2015). Sakarya’da Romanlara Yönelik Sosyal Mesafe Araştırması. *Uluslararası Roman Sorunları Çalıştayı Bildiri Kitabı*, Kocaeli: 36-42.
- Temiz, H. E. (2008). Dünyada kronik yoksulluk ve önleme stratejileri. *Çalışma ve Toplum*, 2(17), 61-100.
- Topçuoğlu, A. ve Aksan, G. (2014). Türkiye’de yoksullukla mücadele, sosyal yardımlar ve kadınlar. A. Topçuoğlu vd. (Ed.). *Yoksulluk ve Kadın* (s. 129-162) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uğurlu, Ö. (2013). Dönüşen kentlerde çingene olmak: İzmit örneği. *Mülkiye Dergisi* 37(1): 71- 104.
- Van Manen, M. (2007). Phenomenology of practice. *Phenomenology & Practice*. 1(1), 11-30.
- Vrooman, J. C. ve Hoff, S. J. (2013). The disadvantaged among the Dutch: A survey approach to the multidimensional measurement of social exclusion. *Social Indicators Research*, 113: 1261-1287.
- Wacquant, L. (2013), “İleri Marjinalite Çağında Bölgesel Damgalama”. (Çev. Celalettin Yanık), Ö. Aytaç ve S. İlhan (Ed.), *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek*, (s. 125-140) içinde. Ankara: Birleşik Yayınları.
- Wu, C.-F., Chang, Y.-L., Rhodes, E., Musaad, S. ve Jung, W. (2020). Work-Hour Trajectories and Associated Socioeconomic Characteristics among Single-Mother Families. *Social Work Research*, 44(1), 47-57.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, N. (2025). *Çırpı Mahallesi'nde Çingene/Roman olmak: Çingeneler/Romanlar üzerine etnografik bir araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.

Etik: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Araştırma için Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 25.04.2023 tarih ve 156 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

Yazarlık Katkı Beyanı: Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından ortak olarak tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı: Çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

KARAÇİ ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ŞANLIURFA/BİRECİK ÖRNEĞİ¹

A STUDY ON THE EDUCATIONAL PROCESS OF KARACHI CHILDREN: THE OF ŞANLIURFA/BİRECİK

Ercan ARSLAN*

Muhammet FIRAT**

Geliş Tarihi (Received): 19 Nisan 2025

Kabul Tarihi(Accepted): 2 Mayıs 2025

ÖZ: Bu çalışma, Çingene topluluklarından biri olan Karaçi alt grubuna mensup çocukların eğitim süreçlerini sosyolojik bir bakış açısıyla ele almaktadır. Araştırma kapsamında, Karaçi çocukların eğitim süreci ve bu süreci şekillendiren sosyal, kültürel ve ekonomik dinamikler incelenmiştir. Karaçi çocukların eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlar, nitel araştırma yöntemiyle Karaçi aileleriyle yapılan görüşmeler aracılığıyla derinlemesine analiz edilmiştir. Araştırmaya, Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinde yaşayan 28 Karaçi birey katılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Karaçi çocukların eğitim süreçlerinde ebeveynlerin eğitime yönelik tutum ve katkılarının genellikle düşük olduğu, dolayısıyla çocukların eğitim düzeylerinin de bu doğrultuda sınırlı kaldığı görülmektedir. Eğitim sürecinde karşılaşılan başlıca sorunlar arasında dışlayıcı söz ve davranışlar, ekonomik yetersizlikler, özgür yaşam arayışı, konar-göçer yaşam tarzı, geçim stratejileri, dil bariyerleri, çocukların erken yaşta çalıştırılması ve evlendirilmesi gibi etkenler yer almaktadır. Ayrıca, Karaçi çocukların eğitim sürecinde yaşadıkları bazı zorlukların kendi iç dinamiklerinden de kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çingene, Çocuk, Dom, Eğitim, Karaçi Çocuklar.

ABSTRACT: This study examines the educational processes of children belonging to the Karachi subgroup, one of the Gypsy communities, from a sociological perspective. Within the scope of the research, the educational process of Karachi children and the social, cultural

¹ Bu çalışmada “Karaçi Çocukların Eğitim Süreci Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa/Birecik Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tezinden yararlanılmıştır. Ercan Arslan, Karaçi Çocukların Eğitim Süreci Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa/Birecik Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ, 2023.

*Fırat Üniversitesi, SBE Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, ercan3263@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5289-0883

**Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü, muhammetfirat@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2447-1427

OPEN ACCESS

© Copyright 2025 ARSLAN & FIRAT

and economic dynamics that shape this process were examined. The problems that Karachi children encounter during the educational process were analysed in depth through interviews with Karachi families using the qualitative research method. 28 Karachi individuals living in the Birecik district of Sanliurfa participated in the research. According to the findings, it is seen that the attitudes and contributions of parents towards education of Karachi children are generally low, and therefore the education levels of children are limited accordingly. The main problems encountered during the educational process include factors such as exclusionary words and behaviours, economic inadequacies, the search for a free life, nomadic lifestyle, livelihood strategies, language barriers, and making children work and marry at an early age. In addition, it has been determined that some of the difficulties experienced by Karachi children during the educational process also stem from their own internal dynamics.

Key Words: Child, Dom, Education, Gypsy, Karachi Children.

GİRİŞ

Ülkemizin farklı bölgelerinde yaşayan ve çeşitli isimlerle anılan Çingene grupları, kapalı yaşam tarzlarıyla dikkat çekmektedir. Çoğu yerde "Çingenelik bilinci"ni koruyan bu gruplar, geleneksel yaşam biçimlerini sürdürmektedirler. Çingenelik bilincinin etkisiyle şekillenen bu yaşam tarzı, bu grupların hâkim kültürden farklı bir yaşam biçimi benimsemelerine yol açmaktadır. Bu bağlılık, Çingene gruplarının eğitim ve öğretim süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Çingene çocukları, kendi yaşam biçimlerine sıkı sıkıya bağlılıkları nedeniyle okula uyum sağlamakta zorluklar yaşamaktadırlar. Bu durum, eğitim ve okullaşma oranlarının düşük kalmasına sebep olmaktadır. Konargöçer bir yaşam tarzına sahip olan Çingene grupları, mevsimsel olarak göç ettikleri için eğitim sürecinde devamsızlık ve okul terk oranlarının yüksek olması gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu göçler, eğitim süreçlerini aksatan ve öğrencilerin eğitimine devam etmelerini engelleyen ciddi sorunlar yaratmaktadır.

Çoğu toplumda, hâkim kültürden farklılaşan gruplar bulunmaktadır. Bu gruplar, hâkim kültürden çeşitli şekillerde farklılaşarak kendilerine özgü yaşam biçimleri geliştirirler. Türkiye'deki Çingene çocukları da özellikle eğitim sürecinde bu farklılaşmayı deneyimlemektedirler. Bu farklılaşma, çoğunlukla kültürel, dilsel, sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Çingene çocukları, kırsal alanlarda veya gecekondü bölgelerinde yaşamanın getirdiği sosyal dışlanma, düşük gelir düzeyi, etnik köken farklılığı ve sağlıksız yaşam koşulları gibi zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu gruplar, genellikle hâkim kültürden bağımsız bir yaşam tarzı benimserler. Eğitim sistemi ise hâkim kültürün değerleriyle şekillendiğinden, bu gruptaki bireyler kendilerini eksik ve yetersiz hissedebilirler (Genç, Taylan ve Barış, 2015: 88). Kendi kültürel yapılarıyla barış içinde olan

Çingene grupları, sosyal hayatta dışlanma gibi pratiklerle karşılaştıklarında, bu durum, onların "farklı olma" bilincini pekiştirmektedir. Bu bilinç, Çingene gruplarının kendi kültürlerine olan bağlılıklarını artırmaktadır. Sonuç olarak, eğitim ve öğretim süreçleri, Çingene çocuklarının kendi kültür yapılarıyla uyumsuz olduğu için, düşük aidiyet duygusu nedeniyle genellikle başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

Ülkemizde, temel eğitimin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılması süreci, genellikle geç ve yavaş bir şekilde ilerlemektedir. Eğitimin, bireyin yaşamını ve zihniyet dünyasını olumlu yönde dönüştürme gücü olduğu kesindir. Ancak eğitimin sosyal ve ekonomik gelişim üzerindeki etkisi, farklı yerleşim birimlerinde ve çeşitli sosyal gruplarda farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Özellikle kırsal alanlarda ve küçük yerleşim yerlerinde, eğitimin bireyler ve gruplar üzerindeki etkileri daha geç ve sınırlı bir şekilde görülmektedir (Cihan, 2017:79). Çingene gruplarının genellikle kırsal bölgelerde ve kenar mahallelerde yaşamaları, bu grupların eğitim, sağlık, altyapı ve istihdam gibi temel hizmetlere erişim konusunda zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Bu durum, özellikle eğitim ve öğretim süreçlerinde yetersiz hizmet almalarına yol açmaktadır.

Modern toplumlarda eğitim, bireylerin sosyal statü kazanmasında en etkili araçlardan biri olarak görülmektedir. Bu nedenle, eğitim ile sosyal hareketlilik arasında pozitif bir ilişki kurulması, beklenen ve doğal bir sonuç olarak değerlendirilmektedir (Yazgan ve Suğur, 2019: 71). Eğitim ve öğretim insanları sosyal yaşama hazırlamada önemli bir işleve sahiptir. Eğitim bireylerin istedik davranış oluşturmalarında ve bireylerin sosyal yaşama entegre olmalarında gerekli bir süreçtir. Fakat kimi zaman eğitim süreçlerinde bazı gruplar dezavantajlı konumda yer almaktadır. Dezavantajlı konumlarda bulunmalarında grupların çevrelerinden kaynaklanan sebepler olmakla beraber kendi içsel dinamikleri de yer almaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Çingene ve Çingene görünümlü olan gruplar, eğitim süreçlerinde zorluk yaşamaktadırlar. Çingenelerin eğitim-öğretim faaliyetlerine katılımında pek çok araştırmacı benzer sonuçlar elde etmiştir. Araştırmacıların benzer sonuçlar elde etmelerindeki en temel argüman Çingenelerin yaşam biçimleri ve ön yargılara maruz kalmalarından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmayla akademik çalışmalarda yer verilmeyen, ilgi çekmeyen Karaçi grubu Çingene çocukların eğitim süreçleri ve bu süreçle ilişkin yaşadıkları temel sorunlar anlaşılmaya çalışılmıştır.

1. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemiyle, Şanlıurfa ili Birecik ilçesinde yaşayan Karaçi çocuklarının eğitim süreçlerini incelemektedir. Araştırma, Karaçi alt grubuna ait çocukların aileleriyle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır.

Birecik'te yaşayan 28 Karaçi bireyi araştırmaya dâhil edilmiştir. Katılımcıların seçimi, amaçlı örnekleme türlerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemiyle yapılmıştır. Kartopu örnekleme sayesinde, eğitim sürecine dâhil olan ailelere ulaşılmıştır. Görüşmelere katılım gönüllülük esasına dayalı olarak sağlanmıştır.

Çocukların eğitim süreçlerini anlamaya yönelik olarak, 18 soruluk bir yarı yapılandırılmış ön görüşme formu hazırlanmıştır. Ancak, ön görüşmeler sırasında elde edilen veriler doğrultusunda bazı sorular çıkarılmış ve yeni sorular eklenmiştir. Sonuçta, Karaçi aileleriyle yapılan görüşmelerde 23 soruluk bir yarı yapılandırılmış görüşme formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Görüşmelerde katılımcılar gönüllü kişilerden seçilmiştir ve görüşme sırasında hem not alınmış hem de ses kayıtları yapılmıştır. Elde edilen veriler çözümlenerek yazılı hale getirilmiş ve ardından betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Tüm görüşmelerde katılımcılara araştırmanın amacı ve süreci hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu bilgilendirme, çalışmanın güvenilirliğini artırmak ve doğru verilerin elde edilmesini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Katılımcıların görüşleri alındıktan sonra, metinler kendilerine tekrar okutulmuş ve varsa yanlışlıklar ya da düzeltmeler yapılmıştır.

Araştırma için Fırat Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 16.12.2021 tarihinde 6 nolu kararla etik kurul izni alınmıştır.

2. ARAŞTIRMA ALANI VE KARAÇİLER HAKKINDA BİLGİLER

Literatürde Dom grupları arasında yer alan Karaçi Çingeneleri, Türkiye'de ağırlıklı olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşamaktadır. Bu bölgedeki yerleşim yerlerinden biri olan Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinde, sahada yaptığımız gözlemler ve görüşmecilerden edindiğimiz bilgilere göre yaklaşık 2.000 kişilik bir Karaçi nüfusu bulunmaktadır. Birecik; güneybatısında Şanlıurfa ili, kuzeyinde Halfeti, kuzeydoğusunda Bozova, doğusunda Suruç, güneyinde Suriye'nin Aynelap, batısında Karkamış ve Nizip ilçeleri arasında yer almakta olup zengin bir kültür havzasına sahip bir yerdir. Kendilerini aşiret olarak tanımlayan Birecik Karaçileri Dom olduklarını ve Domca konuştuklarını ifade etmişlerdir. Kendi kimlik ve yaşam biçimlerine bağlı olarak yaşayan Karaçiler Çingene isminden rahatsız olmakta ve bu ismi kabul etmemektedirler. İlçe içerisinde farklı mahallerde bir arada yaşamlarını sürdürmektedirler. Genelde kentin kenar mahallerinde yaşayan Karaçi ailelerinin erkeklerinin çoğunluğu geleneksel meslekleri olan dişçilik meslekleri ile geçinmeye çalışmaktadırlar. Erkekler arasında şehre adapte olmuş farklı iş kollarında çalışan bireyler de bulunmaktadır. Kadınlar ise genelde evde çocukların bakımlarını üstlenmişlerdir. Bununla birlikte aile geçimine evlere temizlik yapmaya gidip para kazanan kişiler de bulunmaktadır. Birecik ilçesinde yaşayan Karaçiler her

ne kadar toplum ile entegre yaşasalar da hâkim toplum tarafından olumsuz bir imaja sahiplerdir. Zaman zaman dışlayıcı sözlere maruz bırakılmakta ve sürekli yaşanan Karaçi davaları ile bilinmektedirler. Karaçiler eskiye nazaran çocukların eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmelerine daha fazla önem vermektedirler. Görüşmeler esnasında kökenleri ve nerden geldiklerini anlatan iki yaşlı Karaçi eşi:

“Bizim atalarımız bir zamanlar önce develerle göçer olarak büyük kabileler halinde göç edip Tunus’a gelmişler. Sonrasında bulundukları yerden göç edince kıraç ve taşlık gibi bir yere düşmüşler. Orada olanları gören kişiler bağırarak burası kıraç yer burada yol yok ne işiniz var! Yolu aşağı tarafta bıraktınız diye seslenmişler. Bizim adımız orda öyle kıraç olan yere geldiğimiz için Kıraçi’den Karaçi olmuş. Bizim kökenimiz aşiret reisi yani büyüğümüz ise Abuzed bin hilaldir.” (Z. U 70-K ve H.U-76).

Mevcut bilgilerde kökenleri konusunda net bilgi olmayan Birecik Karaçi Domları kökenleri konusunda kendilerinin Tunus tarafından geldikleri ve isimlerinin “Kıraçi” kelimesinden türetilip “Karaçi” olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca kendilerinin aşiret olduğunu ve bu aşiretin adının Abuzed Bin Hilal olduklarını ifade etmişlerdir.

Diğer Çingene grupları gibi Domların da Hindistan’dan 9. yy. da Orta Doğu’ya göç ettikleri belirtilmektedir. Domari denilen bir dil kullanmaktadırlar. Göçleri sırasında bir kısmı Orta Doğu’ya yerleşirken diğer kısmı Avrupa’ya göç etmiştir. Çoğu Müslüman Kıptilerin de bu gruba ait olduğu düşünülmektedir. Ülkemizde çoğunluğu doğu ve güneydoğu bölgelerinde küçük topluluklar olarak yaşamaktadırlar. Dünyadaki nüfuslarının elli bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Göçebe olarak yaşayan Domlar, Çingene olma özelliklerini korumaktadırlar. Günümüzde ise Hindistan’da yaşamakta olan Domlar basit işlerle geçimlerini sağlarlar. Domlar da diğer Çingene gruplar gibi öncelikle İran ve Orta Doğu’ya oradan da Avrupa’ya yayılmışlardır. İran, Suriye ve Irak gibi Orta Doğu ülkelerinde yaşayan Domlar göçebe olup kendilerini Dom, Dummini, Deman gibi adlarla tanıtır. Türkiye’de yaşayan Domlar ise küçük gruplar şeklinde farklı yerlere dağılmışlardır (Ayhan, 2019: 22). Göçebe yaşayan Karaçiler, kendilerini olumsuz özellikleri ön plana çıkan Çingene toplumundan kısmen ayrı görmekte; fakat tümüyle de ondan ayrı olmayan, Domların belirli bir soyundan geldiklerini kabul etmektedirler. Göçebe yaşayan Karaçilerin bir bölümü kökenlerini, asıl itibariyle Karaçi’ye dayandığını öne sürerken diğer bir kısımları ise kökenlerinin “Bin Hilal Aşireti” olarak bilinen, Domların bir alt grubuna mensup olduklarını kabul etmektedir (Cihan, 2017: 43).

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

3.1. Çalışma Grubu

Görüşmecilerin 18'i kadın 10'u erkektir. Görüşmeler esnasında çocukların eğitim süreci ile kadınların daha fazla ilgilendiği görülmüş, bu nedenle kadınlarla daha fazla görüşme yapılmıştır. Yaş dağılımı 28 ile 60 yaş arasında değişkenlik göstermektedir. Görüşmecilerin çoğunluğu Şanlıurfa Birecik doğumlu olmakla birlikte farklı şehirlerde doğan kişiler de bulunmaktadır. Katılımcıların çoğunun çocuklarının eğitim hayatı devam etmekle birlikte bazılarının eğitim hayatına devam etmeyen çocukları da bulunmaktadır. Karaçi ailelerinde eşler arasında erkek katılımcıların tamamı eşlerinden yaşça büyüktür. Kadın katılımcılar arasında yaş oranlarının düşük olması kadınların erken evlenmesinden kaynaklanmaktadır. Karaçi ailesi çocuk sayıları ise çoğu ailede 4 çocuk üzerindedir. Karaçi aileleri ile yapılan görüşmelerde çocukların yaşları 6-12 arasında değişkenlik göstermektedir. Bununla birlikte görüşme yapılan ailelerin çocukları arasında 30 yaş üzerinde çocuk bulunmamaktadır.

Eğitim-öğretim durumları bakımından çeşitlilik gösteren katılımcılar arasında okuma yazma bilmeyen olduğu gibi ilkokul, ortaokul, lise mezunları da bulunmaktadır. Katılımcıların 2'si okuryazar değil, 6'sı okuryazar, 14'ü ilkokul, 2'si ortaokul, 4'ü lise mezunudur. Karaçi aile ebeveynlerinin öğrenim durumlarının lise düzeyini geçmediği anlaşılmaktadır. Erkek katılımcıların öğrenim durumları kadın katılımcılara göre daha yüksektir. Tüm Çingene gruplarında olduğu gibi bu durum Karaçi Dom Çingenelerinde de belirgin haldedir.

Diğer Çingene gruplarında olduğu gibi Karaçilerde de eğitim oranlarında cinsiyet farklılıkları dikkat çekmektedir. Katılımcılar arasından kadınların öğrenim düzeyi erkek katılımcılara oranla düşük seviyelerde kalmaktadır. Kadın katılımcılar arasında sadece bir kişi lise düzeyinde eğitimini tamamlamıştır. Okuma yazma bilmeyen kişiler kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Çingenelerin öğrenim düzeyi, cinsiyet ilişkisi bağlamında erkeklerin öğrenim düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı durum (cinsiyet farklılığı) Karaçi Çingenelerinde de görülmektedir. Karaçilerde; evde kız çocuklarının ev işlerine destek olmaları ve kardeşlerinin bakımlarında annelerine yardımcı olmaları, kız çocuklarının eğitim-öğretim süreçlerine katılımında erkeklere nazaran daha az desteklenmesi tutumu, kadınların eğitim seviyelerinin düşüklüğünde temel etkenlerdir.

Karaçilerin gelir getirici meslekleri kısıtlı ve yaşam seviyeleri düşüktür. Tüm aile bireyleri evin bütçesine bir şekilde katkıda bulunur. Grup içerisinde kadınlar da iş gücüne ve aile gelirine katkıda bulunur. Karaçiler göçebelik esnasında yörede yapılan meslekleri yaparak kendilerine uygun meslekleri icra ederler. Karaçi Çingeneleri bahar aylarından itibaren başladıkları göçebe yaşamlarında elekçilik,

sepetçilik, dişçilik ve sünnetçilik gibi işlerle uğraşanların sayısı oldukça fazladır (Cihan, 2017: 27). Çingenelerin düzenli ve vasıflı bir işe sahip olmayışı, düşük ücretlerle çalışmalarına ve gelir yetersizliklerine neden olmaktadır. Tüm Çingene gruplarının neredeyse tamamında görülen bu durum, ortalama dört kişilik nüfusa sahip bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yeterli ortalama aylık bir gelire sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. Yaptıkları mesleklerden dolayı düşük ekonomik standartlara sahip olmaları ve gelirlerinin düzensiz olması, kazançlarının ancak temel ihtiyaçlarını karşılamasına yol açmaktadır. Günü kurtarma ve geçinmeye dayalı stratejiler geliştirerek hareket etme gerekliliği, ekonomik alandaki dışlanmaların da temel belirleyici olmaktadır. İşsizliğin eklenmesiyle de oluşan çeşitli problemler, aynı zamanda dışlanma alanlarını ve süreçlerini de karşılıklı olarak üretmektedir (Fırat ve Açıköz, 2020: 245).

Karaçi meslekleri cinsiyete göre değişkenlik göstermektedir. Kadınların çoğunluğu evde çocukların bakımlarını üstlendiği için herhangi bir meslek sahibi değillerdir. Bununla birlikte bazı kadın görüşmeciler evlere temizlik yapmaya gittiklerini ve bu şekilde aile geçimine katkı sağladıklarını ifade etmişlerdir. Erkek görüşmeciler ise beden işçisi, dişçilik ve temizlik işleriyle geçinmektedirler. Karaçi aile erkeklerinin dişçilik mesleği geleneksel olarak devam etmekte, kimi katılımcılar diş yapmak için farklı bölgelere gittiklerini ifade etmişlerdir. Gelir düzeyi yüksek olan dişçilik, Karaçi bireylerinin yoğun olarak yaptığı meslektir. Genellikle erkekler dişçilik yaparak ailelerini geçindirmeye çalışmaktadırlar.

3.2. Karaçi Çocuklarının Eğitim Sürecinde Ailenin Rolü

Karaçi çocukların eğitim süreci diğer tüm toplumsal gruplar gibi ailede başlamaktadır. Geleneksel aile biçimi tüm Çingene gruplarında olduğu gibi Karaçilerde de benimsenmekte ve sürdürülmektedir. Ailenin tüm bireyleri ile birlikte konar veya göçer şekilde bir arada yaşarlar. Aynı yerde yemek yer, aynı yerde oturlar ve aynı mekânda dinlenip uyurlar. Kadınlar çevrelerinde olduğu gibi grup içinde de etkin bir konumda değillerdir. Kadına söz hakkının çok az düştüğü Karaçilerde söz ve yetki babada yani erkektedir. Dışarıdan bakıldığında grupta bir düzen ve ahenk görülmektedir. Aile büyükleri küçük çocuklar, gençler ve kadınlar üzerinde kontrol ve denetim görevini üstlenmişlerdir. Bu nedenle Karaçiler arasındaki davranış ve tutumlar aile reisinin etkisiyle şekillenmektedir (Cihan, 2017: 26-27). Çingene gruplarının kültürleri içerisinde oluşan “sosyal sermaye” ve “kültürel sermaye” bireylerin toplumsal yaşantısını ve ilişki ağlarını belirleyici bir unsurdur. Bu özelliği ile sosyal sermaye toplumu/toplulukları birbirine bağlayan sosyolojik bir işleve sahiptir. Sosyal sermaye, benzer özellikteki bireyler arasındaki güçlü ilişkiyi ifade eden “bağlayıcı sosyal sermaye” ve birbirinden farklı bireyleri

bir araya getiren “köprü kurucu sosyal sermaye” şeklinde iki temel biçimde ayrıma tabi tutulabilir. Bu bağlamda Çingenelerin eğitim-öğretim süreçlerinde edindikleri “sosyal sermaye” ve “kültürel sermayeleri” olumsuz toplumsal konumlarının sürekli yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Çingene gruplarının eğitimsel başarılarının düşüklüğüne, ebeveynlerin öğrenim seviyeleri ve ekonomik yetersizliklerin devamına etki etmektedir (İlhan ve Fırat, 2019: 377). Çocukların yetiştirilme tarzı, ailenin sosyo-kültürel yapısı, anne ve babanın kültürel sermayeleri çocukların eğitim ve sosyal konumlarını etkilemektedir. Hâkim kültür içerisinde dışlanmalara maruz kalan Karaçi çocukları okul yaşamlarında aileleri tarafından yeteri kadar desteklenmemektedir.

Çocukların eğitim-öğretim aşamalarında başarılı olmalarında ailenin işlevi önemli bir konumda yer almaktadır. Özellikle çocukluk döneminde ailenin öz benlik, barınma, gelişme, sevgi, ihtiyaçlarını karşılama ve sahiplenme eğilimleri çocukların eğitim sürecine pozitif etkisi olduğu bilinen bir gerçektir. Bu ihtiyaçlar aile dışında başka yerde yeterince karşılanamamaktadır. Görüşülen Karaçi velilerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü, eğitimin önemini yeterince kavrayamamalarına neden olmaktadır. Çocuklarının eğitimleri ile fazla ilgili olmayan veliler çocuklarının kendi başlarına dersleriyle ilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Çocukların eğitim süreçlerinde ailelerin derslere olan katkıları ve ilgilerini gösteren tutumlar şu şekildedir:

“Ben zaten okuldan, derslerden anlamıyorum. Çocuklar kendi kendine okuyorlar. Yani hocam çocuklarım harçlık istediği zaman veriyorum. Onun dışında hiçbir önlem almıyorum.” M.U. (48-ERKEK); “Valla hocam benim üç tane çocuğum var. İkisi okula gidiyor. Çocukların derslerinden anlamıyorum onun için yardımcı olamıyorum.” M.G. (28-KADIN); Bunlardan dolayı çocuklarla çok fazla ilgilenemiyorum.” A.K. (33-ERKEK). “Çocuklarıma diyorum ki kitap okuyun, çalışın diyorum. Bizim Karaçiler gibi yapmayın yani doğru düzgün çalışın, öyle Karaçi işi yapmayın.” A.U. (31-ERKEK).

Yukarıdaki görüşleri verilen Karaçi ebeveynlerin çocuklarına eğitim süreçlerinde gerekli ilgi ve desteği vermedikleri anlaşılmaktadır. M.U. “Çocuklar kendi kendine okuyor.”, M.G. “Çocukların derslerinden anlamıyorum”, A.K. “İşten dolayı zaman ayıramıyorum.” gibi söylemlerle çocuklarının dersleri ile ilgi düşüklüğü, Karaçi ailelerinde çocukların eğitim-öğretim faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. A.U. ise “Karaçi işi yapmayın!” kitap okuyun diyerek çocuklarının baştan savma şeklinde iş yapmamalarını istemektedir. Karaçi işi yapmayın söylemiyle grubun yaptıkları işleri doğru düzgün bir şekilde yapmadığı kendi beyanlarından anlaşılmaktadır.

Eğitim süreci içerisinde her çocuk gibi kimi Karaçi çocukları da derslerinde başarısız olabilmektedirler. Kimi zaman okulda arkadaşları ile sorun yaşayabilmekte ve disiplin suçları da işleyebilmektedir. Karaçi çocukların yaşadığı sorunların en başında yaşadıkları hâkim kültür içerisinde bulunan diğer çocuklar tarafından dışlayıcı söz ve eylemlere maruz kalmalarıdır. Bu durumlar çocukların okul derslerindeki başarısızlığa ve sorun yaşamlarındaki en temel nedenlerden biri olarak söylenebilir. Bu tarz durumlarda ailelerin sorunu çözme çabaları önemlidir. Çocukların okulda yaşadığı bir başarısızlık veya sorunda ailelerin çözüm yöntemlerini anlattıkları beyanları şu şekildedir:

“Çocuklarım okula gittiklerinde onlara Karaçi diyorlar. Çocuklarım bundan dolayı sorun yaşıyor. Çocuklarım eve geldiğinde, baba işte okulda bize Karaçi diyorlar, laf atıyorlar. Bende onlara diyorum ki biz böyleyiz aslımızı inkâr etmiyoruz. Bizim de kendimize göre bir dilimiz var. Bir de hocam bir dil bir insandır.” T.B. (37-ERKEK). “Ben çocuklarım herhangi bir sorun ya da başarısızlık yaşadıklarında elimden geldiğince yardımcı oluyorum. Çocuklarım en çok okulda sorun yaşıyorlar. Çocuklarım hep diyor biz hiçbir şey yapmasak da hep bizi dışlıyorlar. Ben de çocuklarım çok dışlandığı için okullarını değiştirdim. Diğerlerinin çocuklarına karışmam onlar kendisi bilir.” H.K. (40-ERKEK). “Bir sorun ya da başarısız olduklarında hocaların yanına gidiyorum. Onlarla konuşuyorum elimden geldiğince sorunu çözmeye çalışıyorum. Hocam aslında eğer diğer çocuklar çocuklarımıza karışmasa onlar kendi hallerindeler. Devletimize güveniyoruz onlar bize yardımcı olursa tüm sorunlarımız çözülür.” B.K. (33-KADIN).

Katılımcıların ifadelerinde çocukların eğitim ve öğretim süreçlerinde yaşadığı sorunlar içerisinde çocuklarına Karaçi denilmesi öne çıkmaktadır. Karaçi ismi ise ilçede yaşayan insanlar için olumsuz çağrışımları içermektedir. Birçok aile Karaçi denilmesinin çocuklarını rahatsız ettiğini belirtmektedir. Çocukların çoğu Karaçi'nin ne olduğunu bilmemektedir. Eve geldiklerinde ailelerine söylediklerinde ise ailelerin sorunu çözmedeki temel yöntemi kimlik vurgularıdır. Böylelikle çocuklarının kendi kimliği ile barışık yaşamalarını sağlamaktalar. Ayrıca tüm Çingene gruplarında görülen kendi yaşam biçimi ve kültürlerini koruma çabasının olduğu da bir gerçektir. Bu gerçeklik, T.B. 'nin *“Biz böyleyiz, Aslımızı inkâr etmiyoruz.”* ifadelerinden açıkça anlaşılabilmektedir.

Tüm katılımcıların ortak şekilde çocuklarımız okulda dışlanıyor, ifadeleri görüşmelerde sıkça rastlanılan bir durum olmuştur. Grup üyeleri içinde; çocuklarının okulunu değiştiren bir görüşmeci, çocuklarının “dışlanma” sorunu için bunun gerekli olduğunu düşündüğünü ve mevcut sorunu çocuklarının okullarını değiştirerek sorunu gidermeye çalışmıştır. Bununla birlikte H.K. 'nin *“Diğerlerinin çocuklarına karışmam onlar kendisi bilir.”* diyerek yaptığı şeyin mevcut durumu çözüp

çözemeyeceği kaygısını barındırmaktadır. Katılımcının yaptığı çözüm gönderdiği okulda da belki bir müddet sonra yine devam edecektir. Bu durumda sorun ve başarısızlığı çözmeye adına ilçe içerisindeki kurum ve kuruluşların, okulların rehberlik servislerinin bu konulara eğilimleri grubun sorunlarının çözümü için oldukça önem arz etmektedir. Nitekim katılımcıların devletimize güveniyoruz, söylemi devleti çözümün merkezi olarak gördüklerini vurgulamaktadır.

Çocuklarının yaşadıkları herhangi bir sorunla karşılaştıklarında veya derslerinde başarısız olduklarında ise öğretmenler ile görüştüğünü ifade eden katılımcı B.B. ise *“Elimden geldiğince sorunu çözmeye çalışıyorum.”* cevabıyla sorun çözme konusunda kendi çabasını öne çıkarmaktadır. Fakat başarısızlığın ve sorunların temelinde diğer aile çocuklarının tavırlarının etkili olduğunu dile getirmektedir. Söz konusu tavır ve durumlar tüm Karaçi çocukların karşılaştığı durumdur.

Eğitim süreci içerisinde okullar çocukları sosyal yaşama hazırlamada birçok işlevi yerine getirmektedir. Bireyin okuma-yazma öğrenmesi, sosyalleşmesi, çevre edinmesi, dil ve kültür edinmesi gibi birçok işlevi barındırmaktadır. Eğitim süreci girdi ve çıktı bakımından birçok işleve sahip olmasına rağmen Çingene grupları için eğitim iş bulma ve para kazanma aracı olarak değerlendirilmektedir. Tüm Çingene gruplarında olduğu gibi Karaçi aileleri için de eğitim ve okullaşmanın meslek elde etme olarak algılandığını ifade eden içerikler aşağıda verilmiştir:

“Biz okuyamadık bari çocuklarımız okusunlar. Ben onlara hep diyorum ki okuyun en azından kendilerini kurtaracak bir meslekleri olsun, kimseye muhtaç olmasınlar, en azından kendi istedikleri şeyleri yaparlar.” H.K.(40-KADIN); “Benim çocuklarım okusunlar ben onların okumalarını istiyorum. Yani nereye kadar mı? Okuyabildikleri kadar okusunlar. Çocuklarımla eğitimleri bittiğinde bu eğitimle ülkemize faydalı olsunlar.” N.U. (39-KADIN); “Okusunlar üniversite bitirinceye kadar okula gitsinler. Okul bitikten sonra ileride bir meslek sahibi olsunlar. Bir işleri olsun okulu bitirdikten sonra boşta olmasınlar. Hem toplumu hem vatani hem de kendisi için insanlara faydalı birer birey olsunlar.” S.K. (33-KADIN); “Çocuklarım okuyabildikleri okusunlar. Eğitimleri bittiğinde kendine bir iş bulsun, devlette çalışsın, memur olsun.” H.U. (50-ERKEK).

Karaçi ailelerinden biri olan N.U.’nun eğitim süreci sonunda beklentileri konusunda *“meslekleri olsun.”* söylemi grup üyelerinin ortak bir temennisi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte eğitimin bir amaçtan çok grup üyeleri için bir araç olarak benimsendiği düşüncesi de anlaşılabilmektedir. Nitekim ailelerin meslek sahibi olsun isteği, bu düşüncelerine dayanmaktadır. Grup üyelerinden olan başka bir görüşmeci S.K. ise ülkelerine faydalı olma düşüncelerini *“Hem topluma hem kendisine hem de devletine faydalı olsun.”* şeklinde dile getirmektedir. S.K.’nin

beyanından anlaşılacağı üzere Karaçi aileleri çocuklarının eğitim süreçlerine devam etmelerini istemekte ve süreç sonunda kendilerine ve vatanlarına faydalı birer birey olmalarını istemektedirler.

Karaçi Dom ailelerinin çocuklarının eğitimlerindeki beklentilerin; “*Meslekleri olsun.*”, “*Devlette çalışsın.*” söylemleri, eğitim ve öğretimi sadece meslek elde etme olarak algılayan Karaçi aileleri okulun diğer işlevlerinin önemini yeterince kavrayamadığını da göstermektedir. Öte yandan H.U.’nun “*Okuyabildikleri kadar okusunlar.*” ifadesi çocuklarının eğitim süreçlerine devam etmesini istediklerini göstermektedir. Fakat eğitim süreci sonunda devlette bir işinin olması istenilmektedir. Görüşülen kişilerin çoğunluğunun devlet ve millet sevgileri grup üyelerinin devlete bağlılıklarını bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Zira katılımcıların devletimize faydalı olsun söylemi ülke ve vatan sevgisine önem verdiklerini göstermektedir.

3.3. Çocukların Eğitim Süreçlerinde Karşılaştığı Zorluklar

Eğitim hayatının devamlılığı ve sürecin devam edebilmesi adına çocukların okula gitmesi eğitim için gerekli bir durumdur. Fakat kimi zaman grupların kendilerinden kaynaklanan ya da kendileri dışındaki sebeplerden dolayı okula devam etmeleri zorlaşabilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde göçebelik ve konar-göçerlik yaşam felsefesi ile sürekli yer değiştiren Çingenelerin yerleşik yaşama geçişleri ile eğitim, istihdam, barınma ve sağlık gibi alanlarda eşitsizliklere maruz kaldılar. Tüm bu eşitsiz haller daha çok kentlerde görülen ve kentte yaşayan insanları daha fazla etkilemektedir. Yerleşik yaşama geçişin akabinde Çingenelerin yaşadıkları sorunlar birbiri ile ilintili devam etmektedir. Bu kapsamda eğitim sürecinde yaşanan sorunlar; istihdam, dışlanma, damgalanma ve ekonomik süreçleri de olumsuz tetiklemektedir. Sonuç olarak kentlerin kenar bölgelerinde yaşayan Çingeneler için “yerleşik yaşam” beraberinde eğitim, istihdam, konut ve sağlık gibi sosyal ve ekonomik olguların, birbirlerinden etkileşiminde Çingene/Roman “yoksulluğunu” meşrulaştıran dinamikler çerçevesinde işlevselliğini sürdürmektedir (Kolukırcı, 2008; Fırat, 2022: 49). Göçebe yaşam tarzı ile yaşamlarını sürdüren Çingene grupları gelişen ve değişen hayat biçiminin etkisiyle yerleşik yaşama geçmek zorunda kalmışlardır. Yerleşik yaşamla birlikte Çingene grupları eğitim başta olmak üzere birçok alanda kent yaşamının zorluklarından etkilenmişlerdir.

Geçmişten günümüze tarihin her döneminde çeşitli dışlayıcı söylem/eylemler ve ithamlar yöneltilen Çingenelere günümüzde de bu ithamlara maruz kalmaktadırlar. Çingenelere uygulanan bu ayrımcılık ve dışlanma pratikleri Çingenelerin toplumsal yaşamdan kopuk bir şekilde yaşamalarına ve çocuklarının

eğitim süreçlerinde sektelere neden olmaktadır. Çocuklarınız eğitim sürecinde dışladıklarını ifade eden görüşmecilerin söylemleri aşağıya alıntılanmıştır:

“Çocuklarım okulda kendi arkadaşlarıyla geçiniyorlar ama diğer çocuklarla iletişim konusunda oldukça zorlanıyoruz. Çocuklarımıza laf atıyorlar sen Karaçisin diyorlar. Bizim için sıkıntı olmuyor ama karşı taraf çocukları ile zorluk yaşıyoruz. Karaçi diyorlar bize zaman zaman aşağılayıcı sözlerle maruz kalıyoruz.” N.B. (39-KADIN); “Hocam bizim çocuklarımız genelde aynı mahallelerde okula giderler. Kendi arkadaşlarıyla okulda araları iyidir. Fakat diğer arkadaşları Karaçi Karaçi diye sesleniyorlar. Çocuğum bundan rahatsız oluyor. Bazen eve geldiğinde baba okula gel diyor.” M.U. (44-ERKEK); “Çocuğum okula gittiğinde diğer çocuklar gibi dışlayıcı sözlerle maruz kalıyor. Eve geldiğinde bize bana niye Karaçi diyorlar. Bizim neyimiz eksik diyor. Ben de diyorum ki biz böyleyiz, kendi halimizden memnunuz.” H.U. (50-ERKEK); “Çocuklara Çingene diyorlar. Sen Karaçisin yani Çingenesin çocuklar rahatsız oluyor. Diğer çocuklarla kavga ediyorlar.” M.G. (28-KADIN).

Yukarıda görüşleri verilen katılımcılar okulda yaşanan ayrımcı/dışlayıcı sözlerle kendilerinin alıştıklarını fakat çocuklarının alışmadıklarını ifade etmiştir. N.B. *“Bizim için sıkıntı olmuyor ama karşı taraf çocukları ile zorluk yaşıyoruz.”* Çingene gruplarının kendine özgü dilleri olduğu gibi Karaçi çocukları da kendi dilleri olan Domcanın yanı sıra Türkçe ve Kürtçe konuşabilmektedirler. Karaçi çocukların kendi dillerine özgü Domca ile konuşmaları diğer çocuklarla iletişim kurmalarında sorun yaşamalarına neden olabilmektedir. Diğer çocuklar tarafından konuşulan dil Karaçi kimliğinin bir göstergesi olarak algılanmakta ve çocukların dışlanmasında önemli bir etken olarak belirmektedir. Benzer durumu M.U. ise *“Çocuklarımın kendi arkadaşlarıyla arası iyidir.”* diyerek çocukların arkadaş çevresi ile iyi anlaştığını ve Karaçi çocukların okullarda da bir arada olduklarını göstermektedir. Okulda eğitim sürecinde dışlanmaya maruz kalan çocuklara *“Karaçi, Karaçi”* denilmektedir. Kimi grup çocukları eve geldiklerinde ebeveynlerine durumu anlatmakta ve okula gelmelerini isteyebilmektedir.

Tüm Çingene gruplarında olduğu gibi kendi adlarındaki olumsuz çağrışımlar Karaçi ismi için de benzer içeriğe sahiptir. Hâkim kültürler tarafından oluşturulan; uğursuz, hırsız, dilenci, riskli gibi toplumsal algılar Karaçi çocukların eğitim süreçlerini ve yaşam seviyelerinde düşük başarıların oluşmasında temel faktör olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte Karaçi çocuk ebeveyni çocuğunun eve geldiğinde *“Bizim neyimiz eksik”* sorusu yüzyıllar boyunca eksik olarak görülen Çingenelerin haklı bir serzenişi olarak değerlendirmek mümkündür. Çocukların bu durumdan rahatsız olmasına rağmen Karaçi ebeveyni H.U.’nın *“Biz böyleyiz, kendi halimizden memnunuz.”* söylemi, kendi yaşam biçimlerinden memnuniyetliğin bir göstergesi olarak algılanabilir.

Eğitim ve öğretim sürecine devam etmek için kuşkusuz ekonomik anlamda yeterli mali güce sahip olmayı gerektirmektedir. Ülkemizde eğitim ve öğretim faaliyetleri lise sona kadar devlet tarafından ücretsiz karşılanmaktadır. Fakat yine de okul ihtiyaçlarının tümü karşılanmamaktadır. Çocukların eğitim süreçlerinde karşılaşılan sorunlarda maddi yetersizlikler dolayı ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çeken görüşmecilerin sözleri aşağıda verilmiştir:

“Ablam maddi durumumuz yetersiz bunun içinde devletten destek verilmesini talep ediyorum. Her şey çok pahalı okul ihtiyaçlarını ve geçimimizi karşılamakta zorlanıyoruz. Eğer böyle devam ederse çocuklarımı okuldan almak zorunda kalacağım. Çünkü maddi durumumuz iyi değil.” N.U. (39-KADIN); “Temizlik işleri yaparak evimi geçindirmeye çalışıyorum. Çocuklarımın eğitimi için yeterli desteği sağlayamıyorum. Kirada yaşıyorum bir de masraflarımı karşılamakta zorlanıyorum. Çalıştığım yerde insanlar eski veya kullanmadıkları kırtasiye malzemelerini veriyorlar. Bazen kırtasiyecilerde indirim yapıyor. Bu şekilde çocuklarımızı okutmaya çalışıyoruz.” T.Ç. (45-ERKEK); “Hocam maddi durumumuz yetersiz. Yevmiye işi olunca çalışmaya gidiyoruz. O da her zaman olmuyor. Elimize yeterli para geçmeyince de çocuklarımızın okul ihtiyaçlarını karşılayamıyoruz. Kitap ve kırtasiye malzemesi alamıyoruz.” M.U. (30-ERKEK).

Düşük gelir ve maddi yetersizlikler içerisinde çocuklarını okullarına göndermek zorunda olan Karaçi ebeveynleri devletten destek talep etmektedirler. Çocuklarının eğitim-öğretim ihtiyacını karşılayamayan pek çok Karaçi ebeveyni gibi N.U. *“Çocuklarımı okuldan almak zorunda kalacağım.”* söylemiyle maddi koşullarının yetersiz olmasından yakınmaktadır. Karaçi grubuna mensup olan ve ailesinin geçimini temizlik işleri yaparak sağlamaya çalışan T.Ç. *“Çalıştığım yerde insanlar eski ya da kullanmadıkları kırtasiye malzemelerini veriyorlar.”* ifadesiyle çocuklarının eğitiminde yeterli maddi koşulların olmayışından dolayı kimi insanların kullanmadıkları ya da eski kırtasiye malzemeleri vererek destek verdikleridir. Çocuklarının eğitim ve okul ihtiyaçlarını temin etmekte katılımcılardan bazıları ihtiyaçlarını bu şekilde karşılamaktadırlar. İş bulmakta zorlanan bir Karaçi ebeveyni M.U. da *“Yevmiye işi olunca çalışmaya gidiyoruz.”* söylemiyle sürekli bir kazancının olmadığını ifade ederek ekonomik yetersizlikten dolayı çocuklarının okul ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk yaşamaktadır. Birçok Karaçi ailelerinde görülen *“Düzenli bir gelirin olmayışı.”* örgün eğitime devam eden çocukların eğitim olanaklarından yeterince faydalanamamalarına neden olmaktadır.

Eğitim-öğretim faaliyetlerine ilk ve ortaokul derecesinde devam eden Karaçi çocukları okulda beslenme ve yiyecek alma sıkıntısı yaşamaktadırlar. Okullar da istenen beslenme çantalarını hazırlamakta zorluk yaşamaktadırlar. Görüşmeci

ailelerde, çocuklarının eğitimlerinde beslenme ve gıda ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandıklarını ifade eden görüşlere aşağıda yer verilmiştir:

“Hocam çocuklarımı her gün okula gönderiyorum. Onlara diyorum ki devamsızlık yapmayın. Beslenme çantaları var ama diğer çocuklar gibi yiyecek ve eşya alamıyoruz. Çocuklar bazen aç olunca dersleri anlamıyorlar.” B.K. (33-KADIN); “Maddi durumum yetersiz öğlen olunca çocuk okulda aç kalıyor. Her gün harçlık veremiyoruz. Yani paramız olduğu zaman veriyoruz ama çocuk işte aç kalınca dersleri de anlamıyor.” S.K. (33-KADIN); “Ablam çocuklarım okula yayan gidiyor. Bazen paramız olmadığı için harçlık veremiyoruz. Çocuklarım okulda aç kalıyor. Zaten çoğu ihtiyaçların karşılayacak durumumuz yoktur. Devletin bize yardım etmesini istiyoruz.” K.U. (48-KADIN); “Elimden geldiği kadar çocuklarımın giyim, yeme ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorum ama her zaman karşılayamıyorum çocukların servis parasını veremediğim zaman motorla okula bırakıyorum.” A.K. (33-ERKEK).

Özellikle ilköğretim kademesinde okula devam eden çocukların beslenme gibi temel ihtiyaçları yeterince karşılanmadığı zaman derslere devamsızlık veya odaklanma sorunları yaşanmaktadır. B.K. bu durumu *“Çocuklarım aç olunca dersi anlamıyorlar.”* diyerek çocukların derslerindeki başarı durumlarının eksikliğini beslenme yetersizliği ile açıklamaktadır. Ayrıca okulda kimi çocuklar yiyecek ve beslenme alabilmekte kimi çocuklar ise alamamaktadır. Karaçi çocukların ailelerinin genelinin maddi durumlarının yetersiz oluşundan çocukların beslenme ihtiyaçları karşılanamamaktadır. Bu durum çocukların devamsızlık yapmalarına neden olmakta ve okula isteklerini azaltmaktadır.

Çocuklarının beslenme ve yiyecek ihtiyacını karşılamakta zorlanan bir diğer katılımcı; S.K. ise *“Maddi durumumuz yetersiz öğlen olunca çocuk okulda aç kalıyor.”* Evi uzak olan öğrenciler öğle arası kendi imkânları ile yiyecek satın almak zorunda kalmaktadırlar. Ekonomik durumu iyi olan ebeveynler çocuklarına yiyecek parası vermektedirler. Karaçi ailelerinin yaşadığı beslenme sorunuyla birlikte yürümek zorunda olan kimi çocuklar için eğitim hayatı daha zorlu hale gelmektedir. Bu durumda olan K.U. ve S.K. çocuklarına her zaman harçlık vermediklerini ve servis ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan Karaçi ailelerinden bazılarıdır. Çocuklarının beslenme sorununa ek olarak ulaşım ihtiyacı da eklendiğinde okula olan sevgi ve ilgileri azalmakta, grubun eğitim düzeyinin düşüklüğünde bazı unsurların bir arada oluşu başat bir işleve sahip olmaktadır.

Karaçi grubu ailesine mensup olan çocuklar ve aileleri genellikle aynı mahallede birlikte yaşamaktadırlar. Çocukların evlerine en yakın olan okula devam eden grup üyeleri, mahallerinden uzak yerlere gitmede ise ulaşım aracı temin etmekte ve servis parası vermekte zorlanmaktadır. Çocukların eğitim süreçlerinde

Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
 Haziran 2025 Cilt 6 Sayı 1 (55-81)
 DOI: 10.59250/raedergisi.1679666

karşılaştığı zorluklar içerisinde ulaşım zorluğunu ifade eden katılımcıların aşağıya alıntılanmıştır:

“Hocam şu an hayat çok pahalı hiçbir şey alamıyorum. Çocuğumun beslenme ihtiyacını karşılayamıyorum. Şu an 2 çocuğum eğitim alıyor. Biri servisle okula gidiyor. Eşim de çalışmıyor. Bir çocuğumun servis ihtiyacını karşılayamıyorum.” N.U. (39-KADIN); “Okula devam eden çocuklarımdan bazılarının okulları karşı tarafta kalıyor. Ulaşım en büyük sorununuz çünkü biz Karşıyaka mahallesinde yaşıyoruz. Çocuklar sabahları erken kalkıp karşı tarafa yürüyerek köprüyü geçmek zorunda kalıyorlar. Çocuklar bundan dolayı bazen devamsızlık yapıyorlar. Eğer servis olsaydı çocuklarımız okula daha rahat gidecekler.” H.U. (50-ERKEK); “Okul ile bizim evin arasında mesafe çoktur. Çocuklarım da daha küçük okula gitmekte zorlanıyorlar. Ben devletten bize servis vermelerini talep ediyorum. Bazı çocuklarımızın okulları mahalleye yakın onlar sorun yaşamıyor. “G.U. (28-KADIN); Servisimiz yoktur. Kışın da yağmur çamur oluyor. Çocuklarım bundan dolayı bu zamanlarda okula gitmekte zorlanıyorlar.” N.U. (33-KADIN).

N.U. görüşmeci *“Şu an hayat çok pahalı!”* söylemiyle hayat pahalılığını dile getirerek çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamadığını, servisle okuluna giden bir çocuğunun servis ücretini ödeyememekten yakınmaktadır. Okula gidememenin ve devamsızlığın nedeni olarak görüşmeci H.U. *“Eğer servis olsaydı çocuklarımız okula gidecekti, bundan dolayı devamsızlık yapıyorlar.”* söyleminde servisin olmayışını okula devamsızlığa neden olduğunu ifade etmektedir. Birecik ilçesinde görüşme yaptığımız Karaçi aileleri toplamda dört mahallede belirgin olarak bir arada yaşamaktadırlar. Birecik ilçesi Fırat Nehri’nin ortasından geçtiği ve iki yakaya ayırdığı bir yerde bulunmaktadır. Karşıyaka Mahallesi’nde olup okulu diğer tarafta kalan ailelerin köprüyü geçerek karşıya okula gitmeleri gerekmektedir. Bu durumda olan kimi aileler ise servis ücretini karşılayamadığı için çocukların okula yürüyerek gitmeleri gerekmektedir. Ülkemizde eğitim ve öğretim yaklaşık 9 ay devam edildiği düşünüldüğünde çocuklar için her gün 3-4 km yürümek çocukların zihinsel ve bedensel olarak yorulmalarına, okul derslerinde başarısızlıklara neden olmaktadır.

Ulaşım ve servis sıkıntısı yaşayan bir başka Karaçi aile ebeveyni G.U. ise okul ile evleri arasındaki uzaklığın çok olduğunu, zorlandıklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte *“Bazı çocukların okulları evlerine yakındır.”* söylemiyle evi ve okulları arasında mesafeleri uzak olmayan Karaçi aileleri ise ulaşım sorun yaşamamaktadır.

Tüm Çingene gruplarında görülen bir arada yaşam tarzı, ailelerin evlerinde yaşayan kişi sayısını fazlaştırmaktadır. Dolayısıyla kalabalık nüfus Karaçi öğrencilerinin ev içerisinde ders çalışabilecek uygun bir ortamının olmayışına zemin oluşturmakta, çocukların eğitim süreçlerinde başarısızlıklarında ki bir etken olarak

karşımıza çıkmaktadır Görüşmecilerde çocukların evde ders çalışabilecekleri uygun bir ortamın olmayışını ifade eden ebeveynlerin görüşleri şu şekildedir:

“Ben eşim ve çocuklarım kayınbabamla beraber aynı evde yaşıyoruz. Tabii biz de isterdik bize ait bir evimiz olsun ama maddi durumumuz buna müsait değil. Biz beş kişiyiz, çocuklarla beraber onların da sayıları fazladır. Ev kalabalık olduğu için ses çok oluyor. Çocuklar da seslerden dolayı ders çalışmıyor.” N.U. (39-KADIN); “Bizim kendimize ait bir evimiz vardır. Hocam çok şükür en azından başımızı sokacak bir ev diyelim. Ama oda sayımız çok azdır. Bundan dolayı çocuklarımın kendilerine ait bir odaları yoktur. Aynı yerde oturup yatıp yemek yiyoruz.” M.U. (30-ERKEK); “Evimiz çok büyük değil iki göz odamız vardır. Bir arada kalıyoruz gelin de bizimle beraber kalıyor. Çocukların kendilerine ait bir odası yoktur. Çocuklarla aynı odalarda kalıyoruz. Üstünde çalışabilecekleri masa ve sandalyeleri evde bulunmuyor.” K.U. (48-KADIN).

Karaçi grup üyelerinin kaldıkları evlerin küçük ve kalabalık olması görüşmelerde gözlemediğimiz durumlar arasında yer almaktaydı. Çocuklarının kendilerine ait bir odası olmadığı gibi tüm ihtiyaçlarını aynı çatı altında karşıladıklarını ifade eden görüşmeciler durumu kabullenmiş görünmektedir. N.U. bu durumu *“Eşim ve kayınbabam çocuklarımızla beraber yaşıyoruz.”* ifadesiyle dile getiren görüşmecilerden biridir. Kendilerine ait bir evi olmasına sevinen bir Karaçi aile velisi olan M.U. da *“Çok şükür bir evimiz var!”*; fakat oda sayısının az olduğunu ve çocukların kendi başlarına çalışacak bir odalarının olmadığını ifade etmiştir.

Karaçiler diğer Çingene gruplarında olduğu gibi geleneksel aile biçimini benimsemişlerdir. Mevcut durumu K.U. *“Evimiz çok büyük değil iki göz oda da gelinimizle beraber kalıyoruz.”* diyerek ebeveynler ve bekâr olan çocuklarla birlikte evli olanların eşleri ile birlikte geleneksel aile tipi şeklinde yaşamaktadırlar. Bu durum çocukların kendilerine ait bir odalarının olmasını da zorlaştırmaktadır. Çocuklar için ders çalışacak uygun ortamın olmayışı çocukların derslerindeki başarı düzeyini düşürmektedir.

Tüm Çingene gruplarında olduğu gibi Karaçiler de ilkbahar ve yaz mevsimi başlangıcıyla çalışmak amacıyla göç etmektedir. Yaşamlarını sürdürmeleri için önemli geçim kaynağı olan mevsimlik tarım işçiliği grubun en önemli gelir kaynaklarından biridir. Çocukların eğitim süreçlerinde görüşmeciler içerisinde mevsimsel olarak yapılan tarım işçiliğinden dolayı çocuklarının okul ve derslerinde zorladıklarını ifade eden kimi katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Hocam mevsimi gelince fındık ve kayısı toplamaya gideriz. Yazın gündelik işler yaparak geçinmeye çalışıyoruz. Bizim mahallede durumu iyi olanların dışında herkes fındık ve kayısı toplamaya gider. Ben eşim ve mahallemizde bulunan bazı akrabalarımızla beraber fındık ya da kayısı toplamaya gidiyoruz.” N.B. (43-KADIN); “Çocukların okulu tatil olunca tarlaya

Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
 Haziran 2025 Cilt 6 Sayı 1 (55-81)
 DOI: 10.59250/raedergisi.1679666

çalışmaya gidiyoruz. Yaz tatilinde Ağrı'ya çalışmaya gittik. İş bittiği zaman geri dönüyoruz, farklı yerlerde iş olsa oralarda çalışmaya gidiyoruz. İşte bu yaz orada çalıştık maddi durumumuz yoktur. O yüzden çocuklarla beraber çalışmaya gidiyoruz.” T.B. (37-ERKEK); “Okulların tatil olmasına az kalınca çocuklarımızla beraber çalışmaya gidiyoruz. Benim büyük çocuk kendisi yaz aylarında çalışmaya gidiyor. Diğer çocuklarımızla beraber fındık, pamuk, kayısı toplamaya gidiyoruz.” Ö.U. (32-KADIN).

Bu ifadeler Karaçi ailelerinin geçimlerini sağlamak için mevsimsel olarak göç etmek zorunda olduklarını göstermektedir. Mevsimsel göç çocukların eğitim ve okul zamanlarına denk geldiğinden çocukların eğitim sürecini olumsuz etkilemektedir. Görüşmecilerin çoğunluğu tarım ürünlerini toplamaya giderken okulun tatil zamanlarına denk getirmeye çalıştıklarını ifade eden görüşler beyan etmişlerdir. Fakat bu beyanlar geçim kaygısından dolayı çoğu zaman yerine getirilmemektedir.

Birecik'te yaşayan birçok Karaçi ailesi gibi N.B. de belirli zamanlarda çocuklarıyla birlikte fındık ve kayısı başta olmak üzere çeşitli tarım ürünleri toplamaya gitmektedir. Kendileri ve çocuklarının geçim aracı olarak mevsimlik tarım işçiliği ailenin en temel geçim kaynağıdır. Eşi ve çocuklarının yanı sıra gittikleri yerlere akrabalarıyla beraber gitmektedirler. Söz konusu durumda çocukların da çalışmak amacıyla götürülmesi çocukların okul yaşamında uzaklaşmaları ve çalışmayı tercih etmelerinde bir neden olarak değerlendirilebilir. Mevcut durum tüm Karaçi Çingene gruplarında görülmekle birlikte maddi durumu iyi olan kimi aileler mevsimlik tarım işçiliği yapmak amacıyla göç etmemektedirler.

Görüşmecilerden bir Karaçi aile babası olan T.B. tarıma dayalı yaşanan mevsimlik işçiliğe ailesiyle beraber yaz aylarında gitmektedir. Yaz aylarında çalışma gitmesindeki sebebi çocuklarının eğitim süreçlerinde yaşanabilecek olumsuzlukları gidermeyi amaçlamaktadır. Fakat iş bittiğinde geri dönmeye çalışıyoruz diyerek okulun başlama zamanlarına dikkat etmediği anlaşılmaktadır. Bu durumda yaz tatillerinde çalışsalar da topladıkları ürünlerin işlerinin geç bitmesi çocuklarının eğitim-öğretime zamanında başlamalarını geciktirmektedir.

Aynı mahallelerde ve bir arada yaşamlarını sürdüren Birecik'te yaşayan bir Karaçi aile ebeveyni Ö.U. da okulların tatil olmasına az kalınca çocuklarıyla mevsimlik tarım işçiliğine giden ailelerden biridir. Grup üyesi çocuklar içerisinde yaşlı büyük ve tek başına çalışabilecek çocuklar ise kendileri aileden bağımsız çalışabilmektedir. Mevcut durum sözü edilen aile de “Büyük çocuğum kendisi yaz aylarında çalışmaya gider.” sözünden anlaşılmaktadır. Özellikle yazın geçim amaçlı farklı yörelere mevsimlik işçi olarak göç eden Karaçiler göçlerini akrabaları ile yapmaktadırlar. İş bitiminde ise kaldıkları yere geri dönmektedirler.

3.4. Karaçi Topluluğunun Eğitim Sürecinde Yaşam Tarzına Dayalı Zorluklar

Eğitim öğretim açısından ailenin işlevi tartışma götürmez bir gerçektir. Fakat ailenin çocuğunu okula gönderme konusunda kararlı olmasına rağmen kimi çocuklar okula devam etmek istememektedirler. Çingene/Roman topluluklarının genelinde örgün eğitime karşı olumsuz bilinç, örgün eğitime devam eden çocukların ders başarılarını olumsuz etkilemektedir. Örgün eğitime katılan Çingene/Roman çocuklarının çoğunluğu kendi sosyal/toplumsal çevrelerinde edindikleri “istedikleri gibi davranma” yaşam biçimine uygun davranış kalıplarını okullarda da sürdürmek istemeleri okula uyumlarını zorlaştırmaktadır. Çingene gruplarının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerinin gittiği okullardaki öğretmenler tarafından yeterince bilinmemesi çocukların şımarık, disipline olmayan, uyumsuz ve sorunlu öğrenciler olarak değerlendirilmektedirler. Bu durum okulda yeterince desteklenmemelerine ve okul eğitimine ilgisiz kalan Çingene/Roman çocuklarının çoğunluğu, zorunlu örgün eğitimi tamamlamadan eğitimlerini bırakmakta ya da tamamladıktan sonra daha ileri düzeyde eğitimlerini sürdürememektedirler (Aşkın, 2017: 235-236). Yaşam felsefeleri ve kültürel özelliklerine bağlılık Çingene çocuklarının eğitim sürecini zorlaştırmaktadır. Özgürlüklerine düşkün olma, Dom dillerini konuşma, konar-göçerlik, rol model eksikliği gibi özellikler okul hayatını etkilemektedir. Bazen de çocukların para kazanmaya istekli olmaları ve bunun içinde bir işte çalışmak istemelerinin yanı sıra erken yaşlarda evlilik grubun kendi isteği ile örgün eğitimden ayrılmasına neden olmaktadır.

Konar-göçer yaşam tarzı tüm Çingene gruplarında olduğu gibi Karaçilerde yaşam tarzı olarak benimsenmektedir. Bu durum çocukların eğitim- öğretim süreçlerinde devamsızlık yapmalarına neden olmakta, okul derslerinde başarısız olmalarına sebebiyet vermektedir. Çocukların eğitim süreçlerinde dezavantajlı duruma düşmelerinde grubun konar-göçer yaşam tarzının olduğunu gösteren bazı katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Hocam eskiden hatırlıyorum ben çocuktum çadırlarda yaşadık. Zamanla bizde artık evlere geçtik. Zaten eskisi gibi askerler çadır açmaya izin vermiyor. Yine de eski yaşam özlemi hep içimizde var. Bunun yerine farklı yerlere gidiyoruz çalışmaya o da bizim için göç gibi oluyor. Yer değiştirdiğimiz içinde çocukların okulu aksayabiliyor.” M.G. (28-KADIN); “Biz eskiden çadırlarda yaşadık. Çadır açtığımız yerde bir müddet kalırdık. Sonra orda işimiz bitince başka yerlere gider çadır açardık ama artık eskisi gibi değiliz. Aynı mahallerde bir arada yaşıyoruz. Onun yerine artık mevsime bağlı olarak göç ediyoruz. Bizim için göç etmek olmazsa olmaz.” M.U. (48-ERKEK).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Birecik Karaçileri de diğer Çingene grupları gibi yerleşik yaşama geçmişlerdir. Fakat göç onlar için vazgeçilmez olarak

görülmektedir. “Sürekli yer değiştiriyoruz.”, “Göç bizim için olmazsa olmaz.” beyanları Karaçi Çingenelerin konar- göçerlik yaşam tarzlarını yaşıyanan tüm değişimlere rağmen devam ettirdiklerini göstermektedir. Bugün 3 kuşak hayatta olan birinci ve ikinci kuşaktakiler, yaşamlarının büyük bir bölümünü göçebe olarak geçirmiş olduklarında, örgün eğitim hiç alamamışlardır. Bugün ise Karaçilerin tamamına yakını yerleşik hayata geçmiş olduğundan okul çağındakilerin çoğunluğu zamanında okula başlıyor ancak farklı nedenlere bağlı olarak bir süre sonra eğitimini yarıda bırakıyor (Cihan, 2017: 80). Karaçi grubuna mensup aileler zaman içerisinde büyük çoğunluğu yerleşik yaşama geçmişlerdir. Yerleşik yaşama geçiş ile birlikte grubun eğitim ve öğretim devam eden kişi sayısında artışa neden olmuştur. Bununla birlikte yapılan görüşmelerde Karaçiler yerleşik yaşama geçmelerine rağmen grup üyelerinin konar-göçerlik yaşam tarzlarına devam ettikleri tespit edilmiştir.

Tarihi eskilere dayanan Çingene grupları tarihsel süreç boyunca özgür ve rahat bir yaşam biçimine sahiptirler. Yaptıkları işleri kendileri yapan Çingeneler emir altında çalışmamayı ve baskıları sevmemeyi yaşam biçimi haline getirmişlerdir. (Arayıcı, 2008: 252-253). Tüm Çingene gruplarında görülen kendi yaşam özelliklerini sürdürme isteği Karaçi grubunda da görülmektedir. Bundan dolayı çocuklar okula bağlı kalmak yerine özgür ve daha rahat yaşam sürmek isteyebilmektedirler. Özgürce yaşam isteği Çingenelerin en belirgin özelliklerinden biridir. (Alpman, 2014: 16). Çingene gruplarında görülen özgür ve rahat yaşama isteklerinin Karaçi çocuklarında da olduğunu belirten kimi katılımcıların ifadelerine aşağıda verilmiştir:

“Kız çocuğum okula gitmek istemiyor. Okuldan öğretmenleri geldi fakat kızım okula gitmek istemediğini söyledi. Ben okula gitmesini istiyordum ama o okula gitmek istemedi. Hocam bizim çocuklarımız aslında baskı görmeyi sevmeyiz. Ondan dolayı okula gitmek istemezler. Biz elimizden geldiğince onları okula göndermek istiyoruz.” M.U. (44-ERKEK). “Biz Karaçiler özgür yaşamayı severiz ondan dolayı göç ederiz. Çocuklarımız da bizim gibi özgürlüklerine düşkünler. Çocuğum okula gitmiyor. Kendileri okumak istemedi. Onlar büyüklerini örnek alıyorlar. Okul onları kısıtlıyor istediklerini yapamıyorlar.” N.B. (43-KADIN). “Çocuklarımız okula gidince diğer çocuklar tarafından dışlanıyorlar. Bu çocukların zoruna gidiyor. Gurur yapıyorlar kendilerine yediremiyorlar ondan okula gitmek istemiyorlar. Aslında özgür ve rahat olmak istiyorlar. Okul da onları kısıtlıyor her istediklerini yapmıyorlar yani sıkılıyorlar. Sonra işte biz okula gitmek istemiyoruz diyorlar.” E.K. (31-ERKEK).

“Kızım okula gitmek istemiyor baskı görmeyi sevmiyor.” diyen görüşmeci M.U. kız çocuğunu okula göndermek istediğini fakat kızının kendi isteğiyle okula gitmek istemediğini ifade etmiştir. Mevcut durumu Karaçi çocukların özgürlüklerine

olan düşkünlükleriyle açıklamaktadır. Tüm Çingene gruplarında görülen birinin emri altında yaşama ve baskılara gelemeyen kimi çocuklar eğitim süreçlerini kendi istekleri doğrultusunda sonlandırabilmektedir.

Karaçi çocukları ve aileleri hayatın her alanında çeşitli dışlayıcı söz ve eylemlere maruz kalmaktadırlar. Bu durum çocukların gurur yapmalarına ve okuldan ayrılmalara neden olmaktadır. Fakat kimi katılımcılar dışlanma ile birlikte grup üyelerinin istedikleri özgürlük için bir alt yapı oluşturduğunu ifade etmişlerdir. “Gurur yapıyorlar. Aslında özgür ve rahat olmak istiyorlar.” beyanı ile E.K. ise mevcut eğitim süreçlerinde yaşanan zorlukları grubun kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan rahat ve özgür yaşam biçiminden kaynaklandığını ifade etmektedir. Aynı durumu başka bir şekilde ifade eden katılımcı: N.B. de “Onlar büyüklerini örnek alıyor.” diyerek okula devam etmeyen iki çocuğu için çevresini örnek aldığını göstermektedir. Çevrelerinde yaşayan grup üyelerinin rahat yaşamaları eğitim hayatına devam eden kimi çocukların ilgisini çekmektedir. Bu durumda olan kimi çocuklar okul hayatından kendi istekleri ile ayrılabilirler.

Çevrenin eğitim süreci üzerindeki etkisi düşünüldüğünde rol model alınacak kişilerin etkisi oldukça önemlidir. Çevrelerinde okuyan veya aldığı eğitim sayesinde yaşamını kazanan kişi sayısının az olması Karaçi grup üyelerinde oldukça azdır. Bu nedenle eğitim-öğretim ile ilgili süreçlerin genellikle Karaçi olmayanlarla ilişkilendirilmesine ve kendi sosyal gruplarında önemli ve gerekli bir uğraş olarak algılanmaması, Karaçi çocukların düşük okul başarılarının altında yatan önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu eksiklik Karaçi anne babaların çocuklarının eğitimi ile ilgili beklentilerinin düşük olmasına ve onların eğitimi söz konusu olduğunda bilinçli ve ısrarcı hareket etmeleri yönünde daha az istekli olmalarına da neden olmaktadır. Grubun kendi çevrelerinde rol model alacakları kişilerin azlığını ifade eden bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Çocuklarım içerisinde özellikle erkek çocuğum okula gitmeyi sevmiyor. Ben okuyup da ne olacağım diyor. Bizim çevremizdeki insanlar en fazla liseye kadar okurlar. Üniversiteye giden kişiler ise azdır. Bundan dolayı çocuklarımızın okuyup da iş bulan ve çalışan kişileri örnek olarak alabileceği kişi sayısı azdır.” T.B. (37-ERKEK). “Hocam bizim aşirette eskiden okuyan kişi çok azdı şimdi herkes çocuklarını okula gönderiyor. Okula giden çocukların çoğunluğu liseye kadar ya okuyor ya okumuyor. Okuyup da meslek sahibi olan tanıdığım birkaç kişi dışında yok. Belki çocuklar onlara bakar okur diyeceğim ama okuyan da azdır.” S.K. (33-KADIN). “Biz Karaçiler genelde dışçılık yaparız. Dışçılık yapanlarımız iyi para kazanır. Çocuklar da bize özenir genelde dışçi olmak isterler. Eskiden bunun için okul okumazdık ama artık diploma istiyorlar. Biz de çocuklarımızı dış bölümlerine göndermeye çalışıyoruz.” A.U. (31-ERKEK).

Çevrelerinde eğitim hayatı sonucunda iş sahibi olan ya da para kazanan kişilerin az olması çocukların okul ve eğitim süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Kendilerini aşiret olarak tanımlayan Karaçi ebeveyni S.K. *“Hocam bizim aşirette okuyan kişi sayısı çok azdır.”* kendilerinde okuyan kişi sayısının az olduğunu ifade ederek çevresinde okuyan tanıdığı çok az kişinin olduğunu dile getirmektedir. Mevcut durum aldığı eğitim sayısında iş bulan Karaçi grup üyelerinin az olduğunun bir ifadesi olarak anlaşılmaktadır. Bu durum ailelerin eğitim ve öğretim okullaşma oranlarının düşük olmasına neden olmaktadır. Ailelerin çocukların iş bulacaklarına dair bir inanç barındırmamaları okuma oranlarının düşük olmasında bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karaçiler arasında yaşı büyük olan kişilerin eğitim oranları düşük seviyelerde kalmaktadır. Dolayısıyla grup içerisinde kendilerine örnek teşkil edebilecek kişi sayısının azlığı okullaşma oranını düşürmektedir. Görüşmeci veliler arasında bulunan T.B. *“Çocuklarımızın okuyup da iş bulan ve örnek alabileceği kişi sayısı azdır.”* söylemiyle çevrenlerinde rol model oluşturacak kişilerin azlığını ifade etmektedir. Bu durum çocukların kendi sosyal çevrelerinde gelecek ile ilgili planlarında okulun önemini düşürmektedir. Birecik Karaçilerinde yaşı büyük olan kişilerin yaptığı dışçılık mesleği için herhangi bir formel eğitim almamışlardır. A.U. bu durumu *“Dışçılık için eskiden okul okumazdık ama artık diploma istiyorlar.”* sözüyle ifade etmektedir. Karaçi çocukların çevrelerinde sıklıkla yapılan dışçılık mesleğini yapan kişileri örnek alması ve bu mesleğin yerine getirilmesi diploma almayı gerektirmesi çocukların eğitim sürecine olumlu yansımaktadır.

Çocukların eğitimlerine devam etmesi gereken yaşta evlendirilmeleri çocukların eğitim hayatlarının erken sonlandırmaktadır. Yapılan görüşmelerde çocukların kaç yaşında evlendiklerini tespit etmek amacıyla görüşmecilere çocuğunuzun kaç yaşında evlenmesini istersiniz? sorusuna çoğu ailenin çocuklarının erken yaşta evlenmelerine karşı olduklarını ifade eden beyanlar sıklıkla rastlanmıştır. Fakat Karaçi çocuklarında erken evlilik bölgede görülen bir durum olarak bilinmektedir. Kız çocukları erkek çocuklara göre daha erken evlendirilmektedir. Karaçi ebeveynlerinin evlilik ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Ben erkek çocuklarımın askerliklerini bitirdikten sonra evlenmelerini istiyorum. Ailem beni 16 yaşında evlendirdi ben o zaman erken evlenmek zorunda kaldım. Çocuklarımın öyle olmasını istemiyorum. Bir işleri olsun sonra evlensinler. Erken evlenip de ne yapacaklar. Biz evlendik de ne oldu.” M.G. (28-KADIN); *“Ablam bizim Karaçiler çocuk 18 yaşına gelince evde kaldı deniliyor. Özellikle kız çocuklarını erken evlendiriyorlar. Çoğu kişi çevresine bakıyor. Kızlarını ondan dolayı erken evlendirirler. Ama ben çocuklarımın daha geç evlenmelerini istiyorum.”* N.U. (39-KADIN); *“Hocam bizim çocuklar genelde 16 veya 17 yaşında evleniyor. Aslında kız çocuklarının*

başlarına bir şey gelmelerinden korkuyorlar. Yani kaçabilir başka bir şey de olabilir. Dışarıya kız vermiyoruz kendi akrabalarımız arasından evlilik yapıyoruz. Dışarıya azda olsa kız verip evlilik yapanlar da oluyor. Yine de ne olursa olsun benim çocuklarım daha geç evlensinler.” A.U. (31-ERKEK).

Çingene gruplarının birçoğunda görülen erkeklerde askerlik yapmış olma evlenme şartı olarak görülmektedir. M.G. adlı görüşmeci bu durumu: “*Erkek çocukların askerliklerini bitirince evlensinler.*” söylemiyle erkek çocukların evlenmesi için askerliklerini yapmış olmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. “*Ben erken yaşta evlendim de ne oldu?*” diyen görüşmeci M.G.’nin ifadeleri Karaçi aile ebeveynlerinde de erken evliliğin olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Çocuklarının erken evlenmelerine benim gibi olmasın diyen M.G. yaşam standartlarındaki olumsuz koşullardan dolayı çocuklarının da kendisi gibi olmalarını istemediği anlaşılmaktadır. Kendi içlerinde evlilik yaşını dile getiren görüşmeci; N.U. ise “*Çocuk 18 yaşına gelince evde kaldı deniliyor.*” evlilik yaşının 18 olduğunu ve çocukların o yaşa geldiklerinde evde kalmış damgası yediklerini ifade etmektedir. Söz konusu durum çocuklar için toplumsal bir baskı oluşturmakta ve çocukların erken evlenmelerine sebebiyet vermektedir.

Çocukların evlenme yaşının 16 ve 17 olarak belirten bir diğer katılımcı A.U. ise çocuklarını erken evlendirmek istememektedir. Ailelerin çocuklarını erken evlendirdiklerini ve özellikle kız çocuklarının daha erken evlendirildiğini dile getirmiştir. Kız çocuklarının erken evlenmesi ise kız çocuklarının başına bir şey geleceği kaygısından kaynaklanmaktadır. Karaçi çocukların evlendirilmesi kendi içlerinde daha çok yaşanmaktadır. Görüşmecinin ifadeleri, kız çocuklarının yeterince okula sıcak bakmadıklarıyla ilişkilendirilebilir. Aile her ne kadar çocuğun kendi isteğine yönelik beyanda bulunsun da topluluk normu gereği kız çocuklarının okula gitmelerine sıcak bakılmadığı gözlenmiştir. Bunda erken yaşta evlenmenin de etkili olduğu söylenebilir. Zira görüşmecilerin “*Bizde kızlar erken evlenir*”, “*Aşiretimizde kızlar 16-17 yaşlarında evlenirler.*” sözleri bu kanıyı desteklemektedir.

Çingene çocuklarının çalışarak ailenin gelirin katkıda bulunmaları, çalışan çocukların ailede söz sahibi olmalarını ortaya çıkarmaktadır. Genel olarak aile içerisinde alınan kararlarda aile reisi olarak babanın otoritesi olmasına rağmen çocuklarda aile ve kendileri ile ilgili verilecek kararlarda (Çalışma, iş, eğitim, vb.) alanlarda getirileri oranında kendi fikirlerini öne sürmektedirler (Aksu, 2006: 51). Karaçi ailelerinde çalışan kimi çocuklar para kazanarak aile geçimine katkı sağlamaktadırlar. Bununla birlikte para kazanan ve ihtiyaçlarını giderebilen çocuklar eğitim sürecine devam etmek yerine çalışmayı tercih edebilmektedir. Grup çocuklarının eğitim süreçlerine katılımlarını zorlaştıran ve grup çocuklarının kendilerinden kaynaklanan etkenlerden biri de çalışarak aile geçimine katkı

sağlamak istemeleridir. Bu durumda olan kimi aile çocuklarının aile ebeveynlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Benim iki kızım iki oğlum var. Erkek çocuğum okulu bitirince ben sanayide çalışmak istiyorum diye okula devam etmedi. Sanayide arkadaşları çalışıyor onlar iyi para kazanıyormuş. Ben okula devam etmesini istedim ama o okula devam etmek istemediğini söyledi. Ne kadar ısrar etsem de ben okumam dedi.” N.U.(47-KADIN). “Hocam benim kız çocuklar okula devam ediyor. Fakat erkek çocuğum okulu bıraktı. Çalışıyor eline para geçince de okula gitmek kendisine cazip gelmiyor. Para kazanmak istiyor. Ben ona okuması gerektiğini söyledim. Yani sonradan pişman olursun dedim bak biz okumadık halimizi görüyorsun dedim ama dinlemedi.” A.K. (33-ERKEK).

Yukarıda görüşler Karaçi çocukların bazılarının kendi istekleri ile yapmak istedikleri meslekler ya da iş/uğraşlara yöneldikleri için okulu bırakabildiklerini göstermektedir. Karaçi çocuklarından bazıları para kazanmak amacıyla eğitim-öğretim süreçlerinden kendi istekleri doğrultusunda vazgeçebilmektedirler. Katılımcılar içinden N.U. bu durumu “arkadaşları sanayide çalışıyor ve iyi para kazanıyorlar” diyerek çocuğunun da bunlara özenerek para kazanmak amacıyla okulu bıraktığını ifade etmiştir. Benzer durumu ifade eden A.K. ise “Çocuğum çalışıp eline para geçince, okula gitmesi kendisine cazip gelmiyor.” ifadesiyle kimi çocukların para kazanarak istedikleri şeyleri yapabildikleri ve daha rahat yaşam sürmelerinden dolayı okul hayatını bırakabilmektedirler. Karaçi aileleri çocuklarının erken yaşta yani okul çağında çalıştırmak istemediklerini, kendilerinin okumak isteyip de okuyamadıkları için çocuklarının okumalarını arzu etmektedirler. Fakat çocuklar ailelerin ısrar ve isteklerine rağmen çalışmak istediklerini ve ailelerin de bu durumu kabullendiklerini beyan etmişlerdir.

Türkiye’de farklı Çingene grupları üzerine yapılan araştırmalarda da okula devam problemi eğitim sürecinde büyük engel teşkil etmektedir (Kolukırık, 2008; Fırat, 2019; Arayıcı, 2008, Tekin Yılmaz, Tağ, Arpacı, Soydemir ve Ilgaz, 2022). Örneğin, bir araştırmada Roman öğrencilerin eğitim hayatlarına düzenli şekilde devam edemedikleri, büyük ölçüde içinde bulundukları sosyoekonomik koşullardan kaynaklandığı saptanmıştır. Yoksulluk, kalabalık hanelerde yaşama, tek ebeveynli aile yapısı, aile bireylerinden birinin madde bağımlısı olması ya da cezaevinde bulunması gibi durumlar, çocukların okulla olan bağıını zayıflatan temel faktörler arasında yer almaktadır. Bu tür yapısal sorunlar, eğitim sürecine katılımı ciddi şekilde zorlaştırmaktadır (Tekin Yılmaz vd., 2022: 291).

Karaçi kimliğinin en önemli unsurlarından birisi Domcadır. Diğeri ise Domlara özgü yaşam tarzıdır. Bu kimlik çocukluktan itibaren oluşmaya başlamaktadır. Kendisini tanımaya başlayan her Karaçi çocuğu, etnik kimliği, dili ve ailesinin okul çevresinde bilinmesini istememektedir. Dolayısıyla dışarıda düzenli

olarak Kürtçe ve Türkçe konuşmayı tercih etmektedir (Cihan, 2017: 74-75). Dom grupları içerisinde yer alan Karaçi aileleri çocuklarına Dom dilini öğretmektedirler. Okul öncesi eğitime geçişte ise Türkçe eğitim almaya başlayan çocuklar okula uyum ve iletişim sorunu ile karşılaşmaktadır. Katılımcılar arasında çocukları anaokula giden aileler çocuklarının okul öncesi eğitimde zorlandığını ifade etmişlerdir. Nitekim katılımcılar, çocuklarının okula gitmelerini zorlaştıran bir sebebinde Türkçeyi yeteri kadar kullanamadıkları ve iletişim dili Domcanın açığa çıkması şeklindedir. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“İletişim konusunda oldukça zorlanıyoruz. Bizim için sıkıntı olmuyor. Yani çocuklarımız kendi arasında iyi anlaşıyor ama diğer çocuklarla iletişim konusunda zorluk yaşıyorlar. Dilimizi fark eden çocuklar bizim Karaçi olduğumuzu anlıyor.” N.B. (39-KADIN). “Biz çocuklarımızı kendi dilimiz olan Domca ile yetiştiriyoruz. Diyoruz ki dilimiz unutulmasın çocuklarımız bilsinler. Çocuğum ana okula başlayınca dilde ilkin sorun yaşadı ama şimdi alıştı 1. Sınıfa geçti.” S.K. (33-KADIN). “Valla hocam benim 3 çocuğum var ben onları büyütürken her iki dili de öğretmeye çalıştım. Yani Türkçe de öğrendiler. Ama biz aynı mahallelerde yaşıyoruz ister istemez çocuklar bizim dilimizi daha çok öğreniyor. Ana sınıfa gidince zorlanıyorlar. Zamanla yavaş yavaş çocuklar da Türkçe konuşmayı tam olarak öğrenmeye başlıyorlar.” N.U. (39-KADIN).

Tüm Çingene gruplarında görülen kendi kimlik ve yaşam biçimine bağlılık Karaçilerde de görülmektedir. Çocuklarını yetiştirirken kendi dilleri olan Dom dilini öğretmek büyütme bu “bağlılığın” bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte N.B. bu bağlılığın kendi içlerinde iletişim kurmada kolaylık sağladığını ifade etmektedir. Ancak kendi sosyal yaşantıları dışında kendi dilleri ile konuşmaları Karaçi kimliğinin bir göstergesi olarak algılanmaktadır. Bu şekilde okula giden çocuklar kendileri dışındaki çocuklar tarafından anlaşılammakta ve iletişim sorunları yaşanmaktadır. Karaçiler çocuklarını yetiştirirken kendi dilleri olan Domcayı çocuklarına öğretmektedirler. Bu durumu ifade eden S.K. *“Biz çocuklarımız kendi dilimiz olan Domca ile yetiştiriyoruz.”* şeklinde ifade etmiştir. Anaokuluna başladıkları zaman kendi dilleri ile büyütülen çocuklar Türkçeyi iyi bilmediklerinden dolayı eğitimin ilk ve en önemli basamağı olarak görülen okul öncesi eğitimden yeterince faydalanamamaktadırlar. Bununla birlikte grup içerisinde çocuklarını yetiştirirken Türkçe ve Domcayı birlikte öğreten veliler de bulunmaktadır. Bu velilerde olan N.U. çocuklarını büyütürken her iki dili de öğretmeye çalıştığını ancak çocukların kendi sosyal çevrelerinde daha çok Domca konuşulduğu için Domca daha iyi bildiklerini dile getirmiştir. Çocukluktan itibaren kendi dilleri ile yetişen Karaçi çocuklar okul öncesi eğitimde zorlanmakta ve grubun

kendi iç dinamikleri doğrultusunda “dilsel farklılık” çocukların eğitim süreçlerinde zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’ de eğitime erişme konusunda bütün Çingene topluluklarında görülen dezavantajlılık durumu Karaçi Çingene çocuklarında da görülmektedir. MEB tarafından okul kitaplarının ücretsiz dağıtılması ile birlikte kitap almaya durumu olmayan birçok aileye eğitim sürecinde kolaylık sağlamıştır. Mevcut durum yoksul Çingene ailelerinin eğitimine yeni ve farklı bir ivme kazandırmıştır. Yaşı büyük olan Karaçilerin hiçbirinin örgün eğitim alamadığı ya da en fazla ilkokul olanağı bulunduğu Karaçiler arasında, kitapların ve eğitimsel desteğin artışı, son dönemlerde grubun okullaşmadaki oranında artış olarak değerlendirilebilir. Bugün okula devam eden çocuklar arasında eğitim görme oranının yükselmesinin sebepleri arasında, devlet kurumlarının resmi desteği dışında, ayrıca toplumdaki hayırsever insanların özellikle de öğretmenlerin büyük katkısı bulunmaktadır (Cihan, 2017: 81-82). Aileler, çocuklarının eğitim-öğretim süreçleri içerisinde karşılaştıkları birinci problemin ekonomik yetersizlik olduğuna dikkat çekmişlerdir. Karaçi çocukların maruz kaldıkları “dışlayıcı” sözlerden dolayı okulu pek sevmediklerini, derslerine gereken önemi bu yüzden vermediklerini ve bu sebeple ders çalışmadıklarını ifade etmişlerdir. Evlerinin kalabalığı yüzünden çocukların evde ders çalışabilecekleri müsait bir ortamın olmadığı da ailelerin ifadelerinden bir diğeridir.

Eğitim-öğretim süreci hayatımızı şekillendiren en önemli araçların başında gelmektedir. Bu süreç içerisinde okullar en önemli kurumları oluşturmaktadır. Okullarda verilen derslerde başarılı olmak, sınıfı geçmek okul hayatının devamlılığı için gerekli bir durumdur. Yaşadıkları her yerde hâkim topluluklardan ayrı yaşama sahip olan Çingeneler için eğitim ve okullaşma önemli fırsattır. Son yıllarda yaygınlaşan yerleşik yaşam Çingeneler için eğitim hayatını da beraberinde getirecektir. Sürekli dışlanan ve ayrımcılığa maruz kalan bu insanların topluma entegrasyonlarını sağlamak istiyorsak onların eğitim meselesini mutlaka çözmemiz gerekmektedir. Görüşme yapılan Karaçi Çingenelerinde eğitim düzeyinin bazı istisnalar dışında oldukça düşük olduğu anlaşılmıştır.

Eğitimin en önemli basamaklarından olan okul eğitim hayatı için önemlidir. Fakat okulun önemini yeterince kavrayamayan Karaçiler okula devam etmeyi istemeyebilmektedirler. Kişi eğitim yoluyla toplumsallaşır ve toplumun istediği bir birey olmak için çaba gösterir. Karaçi ailelerinin çevresinde ve okul öncesi eğitimlerinde yeterli sonuç alınmadığından Karaçilerde eğitim süreçleri başarılı bir şekilde tamamlanamamaktadır. Tüm Çingene gruplarında görülen okula ilgisizlik, Karaçilerde de görülmektedir. Çingene gruplarının göçebe hayatları ve ekonomik

yetersizlikleriyle birlikte dışlanmaları onların okula karşı ilgisizliğinin başlıca etkenleridir. Görüşme yapılan yarı göçebe veya yerleşik Karaçi Çingene ailelerinin evlerinde çocukların çalışabilecekleri uygun ortamın olamayışı, kırtasiye malzemeleri olan kalem, silgi, kâğıt, kitap gibi ders malzemelerinin azlığı, okuma ve yazma oranlarının düşüklüğüne neden olmaktadır.

Bir saha çalışması olarak hazırlanan bu çalışma neticesinde elde edilen veriler ve gözlemler kapsamında genelde Çingene özelde Karaçi çocuklarının eğitim süreçlerinde yaşadıkları problemleri çözüme kavuşturabilecek birtakım öneriler şu şekilde ifade edilebilir;

1. Ailenin çocukların eğitim yaşamlarının merkezinde en önemli yer olduğundan dolayı ailelerin bu süreçte desteklenmesi yönünde çalışmaların yapılması gerekliliği.

2. Çingene çocuklarının eğitim yaşamlarında dışlanmalarının altında yatan temel dinamiklerden birinin Çingene olmayan ve ailelerin çocuklarını Çingene çocuklarına dair olumsuz görüşler ve tutumları empoze etmelerinin yanlış olduğuna yönelik bilgilendirilmesi.

3. Ülkemizde parasız eğitim ve öğretim ilkesi olmasına rağmen çocuklardan bazen dersler için çeşitli kırtasiye malzemeleri istenebildiğini göstermektedir. Fakat çoğu zaman Karaçi aileleri bu ihtiyaçları karşılayamamaktadır. Bu durum eğitim ve öğretim sürecinde aileleri zor durumda bırakmakta, kimi çocukların okuldan alınmalarına kadar gidebilmektedir. Mevcut durumun çözülmesi Çingene gruplarının eğitim süreçlerinin devamı için oldukça önem arz etmektedir.

4. Eğitim-öğretim faaliyetlerinde Karaçi çocuklarının aynı okullara gönderilmesi onların eğitim süreçlerinde çok fazla değişikliğe neden olmadığı için farklı okullara gönderilmeleri için gerekli önlemler alınmalıdır.

5. Karaçi çocuklarının temel eksikleri olan ulaşım, beslenme, kırtasiye malzemeleri gibi bazı ihtiyaçlar tespit edilerek ailelere yardım sağlanmalıdır.

6. Çingenelerin mevsimsel ve konar-göçer yaşam tarzlarından dolayı göç etmeleri eksik eğitim almalarına neden olduğu için eğitim-öğretim eksiklerini giderici telafi programlarının ayarlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksu, M. (2006). *Türkiye’de Çingene olmak*. İstanbul: Kesit Yayınları.
 Alpman, N. (2014). *Başka dünyanın insanları çingeneler*. İstanbul: Ozan Yayınları.
 Arayıcı, A. (2008). *Avrupa’nın vatansızları Çingeneler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
 Aşkın, U. (2017). Çingene/Roman toplumunun sosyo-ekonomik durum ve beklentileri: İzmir ilinde bir araştırma, *Kesit Akademi Dergisi*, (10), 208-245.

- Ayhan, B. (2019). *Dünyanın ötekileri Çingeneler*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Cihan, A. (2017). *Surdaki iz: Diyarbakır Karaçi Çingeneleri*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Fırat, M. (2022). Geçmişten günümüze Çingene göçleri: sosyo-tarihsel bir bakış, *İçtimaiyat*, 6 (Göç ve Mültecilik Özel Sayısı), 36-52.
- Fırat, M. ve Açıkgöz, R. (2020). Elazığ'da yaşayan Çingenelerin değişen/dönüşen meslekleri üzerine nitel bir araştırma, *Journal of Economy Culture and Society, Supp. (1)*, 229-248.
- Genç, Y., Taylan, H. H. ve Barış, İ. (2015). Roman çocuklarının eğitim süreci ve akademik başarılarında sosyal dışlanma algısının rolü. *The Journal Of Social Science*, (33), 79-97.
- İlhan, S. ve Fırat, M. (2019). Çingenelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma: Malatya örneği, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 265-277.
- Kolukırk, S. (2008). Türkiye'de Rom, Dom ve Lom gruplarının görünümü. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* (8): 145-153.
- Tekin Yılmaz, T., Tağ, M., Arpacı, Ö., Soydemir, F. ve Ilgaz, G. (2022). Tasarım beceri atölyelerinin Roman çocukların eğitime katkıları: Edirne örneği. *HUMANITAS- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 272-296.
- Yazgan, Ç.Ü. ve Suğur, N. (2019). Yukarıya doğru hareketlilikte bir imkân ve sınırlılık olarak Türkiye'de meslek liseleri: Eskişehir örneği üzerine sosyolojik bir araştırma. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 21(3), 65-86.

Etik: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Araştırma için Fırat Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 16.12.2021 tarihinde 6 nolu kararla etik kurul izni alınmıştır.

Yazarlık Katkı Beyanı: Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından ortak olarak tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

BALKANLARDAKİ ROMANLARIN İNSAN GÜVENLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ

*ANALYSING THE ROMA IN THE BALKANS FROM THE PERSPECTIVE OF
HUMAN SECURITY*

HASAN ONUR DEMİR*

Geliş Tarihi (Received): 16 Mayıs 2025

Kabul Tarihi(Accepted): 19 Haziran 2025

ÖZ: Bu çalışmada, Balkanlar’da yaşayan Romanların insan güvenliği sorunu farklı açılardan ele alınarak incelenmektedir. Romanların, Balkanlar’da ekonomik, toplumsal, siyasal, eğitim ve sağlık alanlarında sistemik insan güvenliği sorunlarıyla karşılaştıkları vurgulanmaktadır. Bu sorunların temelinde ise kurumsallaşmış yapısal ayrımcılık, devletlerin ve uluslararası kuruluşların Romanların korunması ve topluma dâhil edilmesi konusundaki yetersiz ve etkisiz politikaları yatmaktadır. Çalışma, insan güvenliği kavramını tanımladıktan sonra, AB raporları, ülke raporları, UNDP, ERRC, FRA gibi uluslararası kuruluşların yayınları ve akademik çalışmalardan elde edilen verilerle Romanların Balkanlar’daki durumunu analiz etmektedir. İlgili kaynaklardan elde edilen veriler ışığında bulgular, Romanların yoksulluk, işsizlik, kötü konut koşulları, ayrımcılık, polis şiddeti, siyasi temsiliyet eksikliği ve eğitim ile sağlık hizmetlerine erişimde ciddi yapısal engellerle karşılaştığını göstermektedir. Sonuç olarak, bu sorunların bir kısır döngü yarattığı ve çözüm için devletlerin ve uluslararası kuruluşların sorunu her boyutuyla ele alan kapsamlı, birbiriyle entegre politikalara ve bunu yapacak güçlü bir siyasi iradeye ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, İnsan Güvenliği, Romanlar.

ABSTRACT: This study analyses the problem of human security of Roma living in the Balkans from different aspects. It is emphasised that Roma in the Balkans face systemic human security problems in the economic, personal/social, political, educational and health spheres. These problems are based on institutionalised structural discrimination and weak and ineffective policies of Balkan states and international organisations on the protection and inclusion of Roma. Having defined the concept of human security, the study analyses the situation of Roma in the Balkans using data from EU reports, country reports, publications of international organisations such as UNDP, ERRC, FRA and academic studies. The findings show that Roma face serious structural obstacles such as poverty, unemployment, poor housing conditions, discrimination, police brutality, lack of political representation and

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü, honurdemir@trakya.edu.tr, ORCID: 0009-0002-9658-4559.

OPEN ACCESS

© Copyright 2025 DEMİR

access to education and health services. In conclusion, it is argued that these problems create a cycle that feeds each other and that a comprehensive, integrated policy by states and international organisations addressing all the aspects of the problem, and a strong political will is required for a solution.

Key Words: Human Security, Roma People, The Balkans.

GİRİŞ

Balkanlar, tarihsel olarak farklı etnik, dini ve kültürel toplulukların bir arada yaşadığı; ancak bu çeşitliliğin çoğu zaman çatışmalarla, dışlanmalarla ve ayrımcılıkla şekillendiği bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Balkanların çok etnikli toplumsal yapısı içerisinde Romanlar, hem tarihsel süreçte hem de günümüzde dışlanmış bir topluluk olarak varlığını sürdürmektedir (Ullah, Azizuddin ve Ferdous, 2024: 476). Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze kadar Balkan toplumlarının ayrılmaz bir parçası olan Romanlar, modern devletlerin ulus inşa süreçlerinde “öteki” olarak konumlandırılmış, geçmişten beri çeşitli biçimlerde ayrımcılığa, yoksulluğa ve dışlanmaya maruz kalmıştır. Özellikle sosyal, ekonomik ve siyasi yapılar içindeki bu dezavantajlı konumları, Romanların temel insan haklarına erişimini ciddi biçimde engellemiştir.

Eğitimden sağlığa, istihdamdan konut hakkına kadar pek çok alanda sistematik eşitsizliklerle karşı karşıya olan Romanlar, aynı zamanda ayrımcı/ırkçı söylemlerin ve politikaların hedefi haline gelmektedir. Bu durum bireylerle sınırlı kalmayıp, topluluk düzeyinde süreklilik arz eden yapısal bir güvensizlik ortamı yaratmaktadır. Dolayısıyla Roman meselesine yalnızca azınlık hakları ya da sosyal politika yönünden yaklaşmak yetersiz kalmakta; bireylerin ve toplulukların çok boyutlu tehditlerle nasıl başa çıktıklarını anlamak için daha bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda insan güvenliği kavramı, Romanların durumunu analiz etmek için ihtiyaç duyulan bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. 1994 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme-UNDP) tarafından geliştirilen insan güvenliği yaklaşımı, güvenliği yalnızca devletlerin değil, bireylerin de karşı karşıya olduğu günlük tehditlerden korunması olarak tanımlar. Bu yaklaşım, Romanların maruz kaldığı güvensizlikleri daha geniş bir çerçevede değerlendirmeye olanak tanır. Bu çalışmada, Romanların Balkanlar’daki durumunu, geleneksel devlet merkezli güvenlik paradigmalarının ötesine geçerek bireyi ve toplulukları merkeze alan insan güvenliği kavramı çerçevesinde analiz etmek amaçlanmaktadır. İnsan güvenliği, Romanların karşılaştığı çok boyutlu (ekonomik, siyasi, sosyal vb.) sorunları anlamak için önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Zira, devletlerin “güvenlik” endişesinin olmaması, sınırları içindeki tüm

vatandaşların ve toplulukların da güvende olduğu anlamına gelmemektedir; Romanların durumu da bu gerçeğin önemli örneklerinden biridir. Ulusal güvenlik ve kalkınma göstergelerinin, bir topluluğun büyük bir kesiminin yaşadığı marjinalleşmeyi yansıtmakta yetersiz kaldığı durumlarda, insan güvenliği paradigması bu boşluğu doldurarak sistematik sorunların belirlenmesine katkı sağlayabilir.

Bu çalışma, Balkanlar'daki Roman nüfusunun ekonomik, toplumsal, siyasal, eğitim ve sağlık boyutlarında sistemik bir insan güvenliği sorunu yaşadığını öne sürmektedir. Bu sorun, temel olarak kökleşmiş yapısal ayrımcılıktan ve devletlerin, pek çok ulusal ve uluslararası girişime rağmen, Romanların korunması ve topluma dahil edilmesi konusundaki başarısızlıklarından kaynaklanmaktadır. Çalışmada, öncelikle insan güvenliği kavramı önde gelen akademisyenlerin çalışmalarına vurgular yapılarak tanımlanacak, ardından Balkanlar'daki Romanların insan güvenliği açısından durumu AB raporları, ülke raporları, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Avrupa Roman Hakları Merkezi (European Roma Rights Centre-ERRC), Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (European Union Agency for Fundamental Rights -FRA) yayınları, akademik çalışmalar ve diğer ilgili kaynaklardan elde edilen verilerle analiz edilecektir. Balkanlar'daki Romanların insan güvenliği durumunun incelenmesi, bu topluluğun karşılaştığı zorlukları anlamada ve devletlerin politika geliştirmesinde yardımcı olacaktır. Ayrıca bu çerçeve, dışlanan başka azınlıkların durumunu değerlendirmek için de kullanışlı olacaktır.

1. İNSAN GÜVENLİĞİ NEDİR?

II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yeni düzende akademik çevrelerce sıkça tartışılan güvenlik kavramı, uzun bir süre devletin bekası ve toprak bütünlüğünün korunması ekseninde şekillenmiştir. Geleneksel güvenlik anlayışı, öncelikle ulusal güvenliğe, askeri tehditlere ve devlet egemenliğine odaklanmıştır. Arnold Wolfers'in klasikleşen tanımında güvenlik, "elde edilmiş değerlere yönelik tehditlerin nesnel anlamda yokluğu, öznel anlamda ise bu değerlere saldırılacağı korkusunun yokluğu" olarak ifade edilirken (Wolfers, 1962: 150), bu tanım genellikle "ulusal güvenlik" bağlamında yorumlanmıştır. Bu bağlamda, klasik realizmin öncülerinden E. H. Carr (1946) ve Hans Morgenthau (1948), uluslararası ilişkilerde gücün merkezi bir rol oynadığını savunarak, güvenliği büyük ölçüde devletlerin askeri kapasitesi ve ulusal çıkarları üzerinden tanımlamışlardır. Neorealist yaklaşımın temsilcisi Kenneth Waltz (1979) ise, uluslararası sistemin anarşik yapısını merkeze alarak devletlerin güvenliğini sağlamak için güç biriktirmek zorunda olduklarını ileri sürmüştür. Hem realist hem de neorealist

kuramlar, birey ya da topluluk güvenliğinden ziyade devletin varlığını ve egemenliğini esas almış, güvenliği daha çok askeri tehditlere indirgemişlerdir. Bu perspektif, devletlerarası ilişkileri ve güç dengelerini öncelerken, devlet sınırları içindeki bireylerin ve toplulukların karşılaştığı yoksulluk, hastalık, baskı ve çevresel bozulma gibi tehditleri ikincil planda tutmuş veya göz ardı etmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde artan iç çatışmalar, yaygınlaşan yoksulluk ve küresel sağlık krizleri gibi olgular, geleneksel güvenlik anlayışının bu tür tehditlere yanıt vermede yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Barry Buzan ise, doğrudan “insan güvenliği” başlığı altında olmasa da güvenlik gündemini askeri boyutların ötesine taşıyarak siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenliği de içerecek şekilde genişletmesiyle kavramsallaştırmaya önemli katkılarda bulunmuştur (Buzan, 1991: 432). Buzan’ın bu genişletilmiş güvenlik anlayışı, insan güvenliği tartışmaları da dahil olmak üzere güvenlik kavramının daha geniş zeminde tartışılmasını hazırlayan önemli bir adımdır.

İnsan güvenliği kavramının Uluslararası İlişkiler literatürüne ve siyaset gündemine girişi, Mahbub ul Haq öncülüğünde hazırlanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın (UNDP) 1994 tarihli İnsani Gelişim Raporu ile olmuştur (Ovalı, 2006: 18). Bu rapor, güvenlik anlayışında köklü bir paradigma değişimini savunarak, odağı devletlerin toprak bütünlüğünden insanların güvenliğine, silahlı mücadeleyle kalkınmadan insani refah yoluyla kalkınmaya kaydırmıştır (UNDP, 1994).

UNDP’nin 1994 raporu, insan güvenliğini “açlık, hastalık ve baskı gibi kronik tehditlerden güvende olma ve günlük yaşamın düzenindeki ani ve incitici kesintilerden korunma – ister evlerde, ister işlerde, isterse topluluklarda olsun” şeklinde tanımlamıştır (UNDP, 1994: 23). Bu tanım, güvenliğin sadece askeri saldırılardan korunmak anlamına gelmediğini, aynı zamanda insanların temel ihtiyaçlarının karşılandığı, onurlu bir yaşam sürdürebildikleri ve ani tehditlere karşı dirençli oldukları bir durumu ifade ettiğini vurgulamıştır. Rapor, insan güvenliğinin iki temel bileşenini öne çıkarmıştır: “Yoksunluktan Özgürlük” (Freedom from Want) ve “Korkudan Özgürlük” (Freedom from Fear) (UNDP, 1994: 24). Yoksunluktan özgürlük, yoksulluk, açlık, hastalık gibi ekonomik ve sosyal tehditlerden arınmayı ifade ederken; korkudan özgürlük, şiddet, baskı, savaş gibi tehditlerden korunmayı kapsamaktadır.

Ayrıca raporda, insan güvenliğinin yedi temel boyutu da sıralamıştır: ekonomik güvenlik (yoksunluktan kurtulma), gıda güvenliği (gıdaya erişim), sağlık güvenliği (sağlık hizmetlerine erişim ve hastalıklardan korunma), çevresel güvenlik (çevre kirliliği ve kaynakların tükenmesi gibi tehlikelerden korunma), kişisel güvenlik (işkence, savaş, suç saldırıları, ev içi şiddet, uyuşturucu kullanımı, intihar

ve hatta trafik kazalarından fiziksel güvenlik), toplumsal güvenlik (geleneksel kültürlerin ve etnik grupların hayatta kalması ve fiziksel güvenlikleri) ve siyasal güvenlik (sivil ve siyasal haklardan yararlanma ve siyasal baskıdan özgür olma) (UNDP, 1994: 24-25).

UNDP tanımı dışında birçok akademisyen insan güvenliği kavramını farklı açılardan ele alarak zenginleştirmiştir. Amartya Sen (1999: 3), *Development As Freedom* adlı çalışmasında, kalkınmayı insanların sahip olduğu gerçek özgürlüklerin genişletilmesi süreci olarak tanımlar ve bu yaklaşım, gayri safi milli hâsıla (GSMH) büyümesi veya sanayileşme gibi dar kapsamlı kalkınma görüşleriyle çelişir. Sen'e (1999: 3) göre özgürlükler, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi sosyal ve ekonomik düzenlemelerin yanı sıra siyasal ve sivil haklara da bağlıdır. Kalkınma, yoksulluk ve zorbalık, zayıf ekonomik fırsatlar ve sistematik sosyal yoksunluk, kamu tesislerinin ihmalı ve baskıcı devletlerin hoşgörüsüzlüğü veya aşırı etkinliği gibi temel özgürlük yoksunluklarının ortadan kaldırılmasını gerektirir. Sen (1999: 10), özgürlüğün merkeziliğini iki temel nedene dayandırır: (1) Değerlendirici neden: İlerlemenin değerlendirilmesi, öncelikle insanların sahip olduğu özgürlüklerin artırılıp artırılmadığı açısından yapılmalıdır; (2) Etkililik nedeni: Kalkınmanın başarısı, büyük ölçüde insanların özgür failliğine bağlıdır (1999: 4) ve beş tür araçsal özgürlüğe odaklanır: (1) siyasal özgürlükler, (2) ekonomik kolaylıklar, (3) sosyal fırsatlar, (4) şeffaflık garantileri ve (5) koruyucu güvenlik (1999: 10).

Roland Paris (2001), insan güvenliği kavramını eleştirel bir bakış açısıyla inceler ve *Human Security: Paradigm Shift or Hor Air?* başlıklı makalesinde, kavramın çeşitli tanımlarının ve geniş kapsamının altını çizer. Paris'e (2001: 88) göre, insan güvenliği tanımları genellikle aşırı geniş ve belirsiz olup, fiziksel güvenlikten psikolojik refaha kadar her şeyi kapsamakta, bu da politika yapıcılar için önceliklendirme konusunda, akademisyenler için ise neyin inceleneceği konusunda yetersiz bir rehberlik sunmaktadır. Paris (2001: 90), UNDP'nin 1994 raporunu insan güvenliği üzerine ilk önemli beyan olarak kabul etmekle birlikte, raporda sunulan yedi bileşenin (ekonomik, gıda, sağlık, çevre, kişisel, topluluk ve siyasal güvenlik) kapsamının "o kadar geniş ki, insan güvenliği tanımından neyin dışlanabileceğini belirlemenin zor olduğunu" belirtir. Paris (2001: 88-89), kavramın bilinçli olarak muğlak ve geniş tutulduğunu böylece farklı devletlerin, kalkınma ajanslarının ve STK'ların kendi amaçlarını bu kavram çatısı altında birleştirmelerini sağladığını öne sürer.

Sabina Alkire (2003: 2) ise *A Conceptual Framework for Human Security* başlıklı çalışmasında, insan güvenliğini "tüm insan yaşamlarının hayati çekirdeğini, uzun vadeli insani tatminle tutarlı bir şekilde, kritik yaygın tehditlerden korumak" olarak tanımlar. Alkire'ye (2003: 6) göre "hayati çekirdek", hayatta kalma, geçim

ve temel onurla ilgili temel insan haklarını, temel yetenekleri veya mutlak ihtiyaçları ifade eder. Tehditler ise “kritik” (hayati faaliyetleri kesintiye uğratan) ve “yaygın” (geniş ölçekli veya tekrarlayan) niteliktedir. Alkire, insan güvenliğinin devlet güvenliği, insani gelişme ve insan hakları kavramlarıyla ilişkili olduğunu ancak onlardan farklılaştığını belirtir; insan güvenliği daha sınırlı, koruyucu bir odaktır ve hem yoksulluk hem de şiddet kaynaklı tehditleri bir arada ele alır(2003: 6).

Mary Kaldor (2012: 2), *New ve Old Wars: Organised Violence in a Global Era* adlı eserinde, geleneksel devletlerarası savaşlardan (“eski savaşlar”) farklı olarak, küreselleşme çağında ortaya çıkan “yeni savaşlar” kavramını öne sürer. Bu yeni savaşlar, devlet ve devlet dışı aktörleri içerir; savaş, organize suç ve büyük ölçekli insan hakları ihlalleri arasındaki ayrımı bulanıklaştırır. Küreselleşme bağlamında ortaya çıkan bu yeni savaş türleri, savaş, organize suç ve kitlesel insan hakları ihlallerinin bir karışımı olup, sivililerin birincil kurbanlar olduğu çatışmalardır (Kaldor, 2012: 4). Bu savaşların amaçları, önceki savaşların jeopolitik veya ideolojik hedeflerinin aksine, daha çok kimlik politikalarıyla ilgilidir. Bu bağlamda Kaldor (2012), insan güvenliğini geleneksel güvenliğe bir alternatif olarak sunmuş ve özellikle küreselleşmiş dünyada ve insani müdahale tartışmalarında insan güvenliği perspektifinin önemini vurgulamıştır.

Bu farklı tanımlar ve yaklaşımlar, insan güvenliği kavramının kapsamının aslında ne kadar geniş olduğunun göstergesidir. Kavramın kapsamı konusundaki akademik tartışmalar devam etse de, bireyi güvenliğin merkezine yerleştirme ve tehditleri çok boyutlu ele alma konusundaki temel fikir, uluslararası ilişkiler çalışmalarında önemli bir yer edinmiştir. Bu durum, özellikle Romanlar gibi marjinalize edilmiş grupların karşılaştığı güvenlik sorunlarının çok boyutlu yapısını anlamak için önemlidir; zira Roman topluluklarının sahip olduğu güvensizlikler genellikle tek bir nedene indirgenemez ve bu sebeple sahip oldukları sorunlara ilişkin geniş kapsamlı çözümler gerekir.

Geleneksel, devlet merkezli güvenlik paradigmasının uzun süren tarihsel hâkimiyeti; yoksulluk, ayrımcılık ve temel hizmetlere/ihtiyaçlara erişim engeli gibi sorunların güvenlik tehdidi olarak daha geç tarihlerde tanınmasına neden olmuştur. Bu sorunlar, genellikle “düşük politika” veya devletlerin iç meseleleri olarak görülmüş, birincil güvenlik kaygıları arasında yer almamıştır. İnsan güvenliği yaklaşımı ise tam da bu “düşük politika” olarak görülen konuların, insanların yaşamları ve onurları için temel tehditler olduğunun kabul edilmesiyle ortaya çıkmıştır (UNDP, 1994). Tarihsel olarak devlet düzeyindeki askeri tehditlerden ziyade bu tür tehditlerle daha yoğun bir şekilde yüzleşen Romanlar için geleneksel güvenlik paradigması çok az koruma veya çözüm sunmuştur. Dolayısıyla, insan güvenliği kavramının ortaya çıkışı ve tanımı, önceki baskın güvenlik modelinin

kırılgan toplulukların yaşadığı sorunları ele almadaki başarısızlıklarıyla doğrudan bağlantılıdır.

2. BALKANLAR'DAKİ ROMANLARIN İNSAN GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA DURUMU

Balkanlar'daki Romanların insan güvenliğinin çeşitli boyutlarında karşılaştığı tehditler, uluslararası düzeyde politika yapıcılarının dikkatinden kaçmamıştır. Bu bağlamda özellikle AB, Roman entegrasyonunu hem üye hem de aday ülkeler için önemli bir politika olarak belirlemiş ve bu doğrultuda on yıllık stratejik çerçeveler oluşturmuştur. Bu çabaların ilki, 2011 yılında yayınlanan ve üye devletler ile aday ülkeleri kendi ulusal stratejilerini oluşturmaya teşvik eden “2020’ye Kadar Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri için AB Çerçevesi” belgesidir. Bu çerçeve, temel olarak dört ana politika alanına odaklanmıştır: eğitim, istihdam, sağlık ve barınma (European Commission, 2011).

Ancak bu ilk on yıllık dönemin sonunda yapılan değerlendirmeler, hedeflere ulaşmada önemli eksiklikler olduğunu ortaya koyunca, AB 2020 yılında yeni ve öncekine kıyasla daha kapsamlı bir strateji belgesi yayınlamıştır. “Eşitlik, Katılım ve İçermeye Yönelik 2020-2030 AB Roman Stratejik Çerçevesi” adını taşıyan bu yeni belge, önceki dört ana hedefe ek olarak, sorunun kökeninde yatan Roman karşıtlığı ile mücadele ve Romanların siyasi ve sosyal katılımının güçlendirilmesi gibi konuları da gündeme almıştır (European Commission, 2020). Dolayısıyla, aşağıdaki bölümlerde incelenecek olan Romanların karşılaştığı insan güvenliği sorunları, geliştirilen politikaların varlığına rağmen devam eden yapısal problemleri ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda politika belgeleri ile sahadaki gerçeklik arasındaki farkı ve uygulama eksikliklerini de gözler önüne sermektedir.

Bu kısımda, Romanların ekonomik güvenlik, kişisel /toplumsal güvenlik, siyasal güvenlik, eğitim ve sağlık güvenliği boyutlarındaki durumları, bahsi geçen kaynaklardan elde edilen veriler ışığında incelenecektir.

2.1. Ekonomik Güvenlik

Ekonomik güvenlik, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, yoksulluktan ve geçim sıkıntısından uzak bir gelire sahip olmalarını ifade eder (UNDP, 1994: 25). Balkanlar'daki Romanlar için ise ekonomik güvensizlik, yaşamlarının her alanını etkileyen kronik bir sorundur.

Romanlar arasındaki yoksulluk oranları, genel nüfusa kıyasla oldukça yüksek düzeydedir. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA, 2022a) tarafından yayınlanan rapora göre, anket çalışması kapsamında görüşülen Romanların %80'i AB ortalaması olan %17'ye kıyasla yoksulluk riski altında yaşamaktadır. Balkan

ülkelerine özgü verilere bakıldığında, FRA'nın (2022a) Roman Anketi sonuçları bu durumla paralellik gösterirken, genel nüfus ile Romanların arasındaki yoksulluk farkının en az olduğu ülkelerin Bulgaristan (47%) ve Romanya (53%) olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan Hırvatistan'da Romanların %86'sı, Kuzey Makedonya'da %75'i ve Sırbistan'da %82'si yoksulluk riski altındadır (FRA, 2022b). Bu oranlar, söz konusu ülkelerdeki genel nüfusun yoksulluk oranlarına kıyasla önemli ölçüde yüksektir.

Roman çocukları da yoksulluktan orantısız bir şekilde etkilenmektedir. UNICEF Innocenti (2024) raporu, Roman çocuklarını "Avrupa'nın en savunmasız ve haklardan en yoksun çocuk nüfusu" olarak tanımlamakta ve sosyal göstergelerinin küresel olarak en yoksul bazı ülkelerden bile daha kötü durumda olduğunu belirtmektedir. 2016 yılında Roman çocuklarının %80'i yoksulluk riski altındaydı. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA) raporu (2022a), Roman çocuklarının %29'unun, bir önceki ay içinde en az bir kez birinin aç yattığını ortaya koymaktadır. Hırvatistan'da ve Sırbistan'da 2021 verilerine göre Roman çocuklarının %91'i yoksulluk riski altında (FRA, 2022b).

Şiddetli maddi yoksunluk da Romanlar arasında yaygın olan bir diğer problemidir. FRA (2022b) Roman Anketi verilerine göre, Hırvatistan'daki Romanların %29'u, Bulgaristan'dakilerin %62'si, Yunanistan'dakilerin %84'ü, Romanya'dakilerin %53'ü, Kuzey Makedonya'dakilerin %62'si ve Sırbistan'dakilerin %60'ı şiddetli maddi yoksunluk yaşamaktadır. Dünya Bankası (2019: 2) raporu da Batı Balkanlar'daki marjinalize edilmiş Romanların yoksulluktan kurtulmak için gerekli imkanlara sahip olmadığını belirtmektedir. Kronik yoksulluk, Romanların yaşam beklentilerini, sağlık durumlarını, eğitim seviyelerini ve genel yaşam kalitelerini olumsuz etkilemektedir (UNICEF Innocenti, 2024: 6).

Romanlar arasındaki yüksek işsizlik oranları ve düşük işgücüne katılım oranları önemli bir diğer ekonomik sorundur. Bisheva (2022), Batı Balkanlar bölgesinde her üç Roman'dan birinin çalışmadığını, beşte birinin istihdam edildiğini ve istihdam edilenlerin üçte ikisinin kayıt dışı ekonomide çalıştığını belirtmiştir. FRA (2022a) raporuna göre ise, Romanların sadece %43'ü ücretli bir işte çalışırken, bu konuda AB ortalaması %72'dir. FRA (2022b) Roman Anketi, 20-64 yaş arası Romanlar için ücretli çalışma oranlarını Bulgaristan'da %47, Yunanistan'da %33 Hırvatistan'da %41, Romanya'da %41, Kuzey Makedonya'da %46 ve Sırbistan'da %51 olarak göstermektedir.

Genç Romanlar (16-24) arasında ne eğitimde ne istihdamda ne de mesleki eğitimde olanların (Not in Education, Employment or Training-NEET) oranı da oldukça yüksektir. Genç Romanların Bulgaristan'da %54, Yunanistan'da %58,

Hırvatistan'da %49, Romanya'da %59, Kuzey Makedonya'da %60 ve Sırbistan'da %47'si bu durumdadır (FRA, 2022b: 45). Dünya Bankası verileri de (2019: 66) bu durumu teyit etmektedir. Romanların büyük ölçüde kayıt dışı ekonomide yer alması onların çok daha az sosyal güvence ve yasal hakka sahip olmasına sebep olmakta ve bu durum Romanların ekonomik güvenliğe ulaşmaları önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Bunlara ek olarak işe alımda ayrımcılık, beceri eksikliği, düşük eğitim seviyeleri ve resmi belgelerin olmaması istihdamın önündeki temel engellerdir (World Bank, 2019: 69-70).

Romanların yaygın olarak yaşadığı bir diğer ekonomik güvenlik sorunu ise konut yoksunluğudur. FRA (2022a) raporuna göre Romanların %52'si kötü konut koşullarında yaşamaktadır. Bu bağlamda FRA (2022b: 52) verileri, Bulgaristan'da %66, Yunanistan'da %68, Hırvatistan'da %55, Romanya'da %70, Kuzey Makedonya'da %50 ve Sırbistan'da %54 oranında konut yoksunluğu olduğunu göstermektedir.

Konut yoksunluğunun yanında konutlarda yaşayan Romanlar için bazı temel olanaklardan yoksunluk da önemli bir sorundur. Romanların önemli bir kısmı musluk suyuna, iç mekân tuvaletine ve sağlıklı yaşam şartlarına erişememektedir (FRA, 2023). Romanların %22'si musluk suyu olmayan hanelerde yaşarken, %33'ünün iç mekân tuvaleti bulunmamaktadır (FRA, 2022a). Romanların yaşadığı evlerin Bulgaristan için %18, Yunanistan için %7 Hırvatistan için %20, Kuzey Makedonya için %7, Romanya için %40 ve Sırbistan için %10'unda musluk suyuna erişim yoktur (FRA, 2022b: 55). Dünya Bankası (2019) raporunda da temel hizmetlere erişimde etnik kökene dayalı farklılıklar olduğu belirtilmektedir.

Romanlar karşı karşıya olduğu bir diğer konut sorunu ise zorla tahliye ve konutların yıkılması meselesidir (Roma Foundation for Europe, 2025). Romanların yasal mülkiyet konusunda yaşadığı sıkıntılar ev sahibi olmalarına veya evlerinde güvenle yaşama duygusuna sahip olmalarına büyük engel teşkil eder. Bulgaristan'ın Sofya kentinde Romanlara ait evlerin yasadışı toplu yıkımı bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir (Rorke, 2025a; Clarkin, 2025).

Yukarıdaki veriler dikkate alındığında, Balkan Romanları arasındaki ekonomik güvensizliğin yalnızca kaynak eksikliğinden değil, aynı zamanda büyük bir yoksulluk, ayrımcılık ve dışlanma faktörlerinin bir arada oluşturduğu durumun bir sonucu olarak olduğu söylenebilir. Bu faktörler birbirini güçlendirerek, sarmal halinde aşırı yoksulluğa, işsizliğe ve kötü yaşam koşullarına sebep olmaktadır. Yoksulluk sebebiyle eğitim alma imkânına yeterince erişemeyen Romanların, işgücü piyasasındaki ayrımcılık nedeniyle nitelikli olsalar dahi istihdam edilmeleri zorlaşmaktadır. Bunun doğurduğu gelir eksikliği, kötü konut ve yaşam koşullarını devam ettirmekte ve temel hizmetlere erişimin sınırlandırılmasına neden olmaktadır.

Bu veriler aynı zamanda Romanların durumunun UNDP'nin 'yoksunluktan özgürlük' (freedom from want) ilkesinin sistematik bir ihlali olduğunu göstermektedir. Burada karşılaşılan yoksulluk, sadece bir gelir eksikliği değil, Amartya Sen'in (1999) vurguladığı gibi, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmelerini ve onurlu bir yaşam sürmelerini sağlayan 'araçsal özgürlüklerden' mahrum bırakılmasıdır. Dolayısıyla, bu ekonomik güvensizlik, diğer tüm güvensizlik alanlarını besleyen temel bir başlangıç noktası işlevi görmektedir ve Romanların insan güvenliği krizinin temelini oluşturmaktadır. Bu, her bir güvensizlik unsurunun (yoksulluk, işsizlik, kötü barınma, eğitim eksikliği) hem nedeni hem de sonucu olduğu, tamamı sistemik ayrımcılık ve dışlanma ile desteklenen bir sarmal yaratmaktadır. Dünya Bankası'nın (2019: 194) da önerdiği gibi, bu sorunu çözmek için entegre bir yaklaşım esastır.

2.2. Kişisel ve Toplumsal Güvenlik

Kişisel ve toplumsal güvenlik, bireylerin şiddetten, ayrımcılıktan, nefret suçlarından ve keyfi müdahalelerden uzak, fiziksel ve psikolojik sağlıklarının korunduğu bir ortamda yaşamalarını ifade eder (UNDP, 1994: 30-31). Balkanlar'daki Romanlar için insan güvenliğinin bu boyutu, ayrımcılık, polis şiddeti ve nefret suçları nedeniyle ciddi tehdit altındadır.

Ayrımcılık, Romanların yaşamlarının her alanında karşılarına çıkan bir sorundur (FRA, 2022a; Zdeb ve Vermeersch, 2024; Sejfić ve Bibuljica, 2021; European Commission, 2023). FRA (2022b) Roman Anketi'ne göre, son 12 ay içinde temel yaşam alanlarında ayrımcılığa uğradığını hisseden Romanların oranı Bulgaristan'da %17, Yunanistan'da %53, Hırvatistan'da %27, Romanya'da %20, Sırbistan'da %25 ve Kuzey Makedonya'da %20'dir.

Bu ayrımcılığın temelinde, uzun yıllardır devam eden ve önyargılara dayanan ırkçılık yatmaktadır (Rorke, 2025c). Ayrımcılık, kurumsal ırkçılığa dönüşerek Romanların toplumsal hayattan dışlanmasına neden olmaktadır. Ullah, Azizuddin ve Ferdous (2024: 476), Romanların yüzyıllardır şüphecilik, düşmanlık, zulüm ve zorla asimilasyonla karşılaştığını belirtmektedir. Zdeb ve Vermeersch (2024: 9) ise olumsuz veya ırkçı tutumların kamu ve siyasi söylemde nasıl baskın olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, Romanların istihdama, barınmaya, sağlık hizmetlerine, eğitime ve adalete erişimlerini olumsuz etkilemektedir.

Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC) raporları, Balkanlar'da Romanlara yönelik acımasız, ırkçı temelli polis şiddetinin yaygın bir sorun olduğunu sürekli olarak belgelemektedir (ERRC, 2024; Rorke, 2025b). Burada bahsi geçen şiddet; fiziksel saldırı, işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ve aşırı güç kullanımını içermektedir (ERRC, 2024a; Rorke, 2025b; Rorke, 2025c).

ERRC'nin (2024a) "Ruthless and Racist: Policing Roma in the Balkans" (Zalim ve Irkçı: Balkanlar'da Roman Polisliği) başlıklı raporu bazı Balkan ülkelerinde yaşanan somut vakaları ortaya koymaktadır:

- Sırbistan: Polis şiddeti, özellikle genç Roman erkek ve çocuklarına karşı yaygındır. İşkenceyle itiraf alma, tehdit, yardım ve avukat erişiminin engellenmesi gibi uygulamalar rapor edilmiştir (ERRC, 2024a).

- Yunanistan: Polis şiddeti, işkence (Panayotopoulos davası) ve Roman gençlerin (Nikos Sampanis, Kostas Fragoulis, Christos Michalopoulos) ölümcül şekilde vurulması gibi vakalar yaşanmıştır (ERRC, 2024a: 17-19).

- Kuzey Makedonya: Polisin kötü muamelesine ilişkin çeşitli iddialar bulunmaktadır; bunlar arasında polisin tutukladığı Romanlardan itiraf almak için yaptığı kötü muameleler de yer almaktadır. (ERRC, 2024a: 33).

- Arnavutluk: Jani Rustemaj adlı Roman bir gencin polis nezaretinde ölmesi ve ailesinin aşırı şiddet uygulandığına dair iddiaları bulunmaktadır (ERRC, 2024: 5).

- Bulgaristan: ERRC ve Bulgar Helsinki Komitesi, Roman evlerinin yasadışı yıkımını ve bu sırada polisin varlığını kınamıştır; bu durum kurumsal ırkçılığın bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Rorke, 2025a).

ERRC (2024: 55), polis şiddetinin münferit olaylar olmadığını, kolluk kuvvetleri içinde kurumsal/sistematik ırkçılığın bir yansıması olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu şiddetten sorumlu failler nadiren yaptıkları hukuksuzlukların sonucunda ceza aldıkları için, sistemdeki ayrımcılık kültürü güçlenmiştir (ERRC, 2024a; Rorke, 2025b).

Romanlar, nefret suçlarından ve nefret söylemlerinden de büyük oranda etkilenmektedirler (FRA, 2023b; ERRC, 2024a: 19). FRA (2022b) Roman Anketi'ne göre, son 12 ay içinde nefret motivasyonlu tacize uğrayan Romanların oranı Bulgaristan'da %6, Yunanistan'da %30, Hırvatistan'da %16, Romanya'da %11, Sırbistan'da %19 ve Kuzey Makedonya'da %11'dir. Fiziksel saldırıya uğrayanların oranı ise Bulgaristan'da %1, Yunanistan'da %3, Hırvatistan'da %1, Romanya'da %1, Sırbistan'da %2 ve Kuzey Makedonya'da %2'dir.

Romanlara yönelik polis şiddetinin ve nefret suçlarının yaygınlığı ve acımasızlığı, toplumsal ayrımcılık ve nefret söylemiyle birleştiğinde, Roman toplumuna yönelik şiddetin ve insanlıktan çıkarmanın tehlikeli bir şekilde normalleştiğini göstermektedir. AB'ye uyum sürecinde kabul edilen ayrımcılıkla mücadele yasaları, Romanların nefret suçları ve ayrımcı muamele karşısında yasal yollara başvurabilmesi için teorik bir zemin sunsa da ERRC gibi kurumların raporları bu yasal korumaların uygulamada etkisiz kaldığını ve cezasızlık kültürünün devam ettiği görülmektedir.

Bu durum, Romanların yukarıda bahsi geçen “korkudan özgürlük” haklarının sistematik olarak reddedildiği bir ortam yaratmaktadır. Buna karşın şiddet olayları karşısında faillerin ceza almaması ve aynı olayların tekrar tekrar meydana gelmesi, şiddetin bir dereceye kadar hoş görüldüğünü ve yetkililer tarafından ciddiye alınmadığını gösterir. Bu suçlara yönelik hoşgörü ve cezasızlık, toplum gözünde Romanların insanlıktan çıkarılmasına katkıda bulunarak, bazıları için onları meşru istismar hedefleri haline getirmektedir. Bu durum, insan güvenliğinin ‘korkudan özgürlük’ (freedom from fear) boyutunun Romanlar için neredeyse hiç var olmadığını kanıtlamaktadır. Mary Kaldor’un (2012) ‘yeni savaşlar’ teorisindeki gibi, şiddet artık sadece devletlerarası bir olgu değil, devletin kendi kurumları (polis) tarafından belirli bir kimliğe (Roman kimliği) yönelik uygulanan, organize ve büyük ölçekli bir insan hakları ihlaline dönüşmüştür. Faillerin cezasız kalması, Roman toplumunun kolluk kuvvetlerine ve sisteme olan güvenlerini de yok etmektedir.

2.3. Siyasal Güvenlik

Siyasal güvenlik, bireylerin ve grupların siyasal süreçlere etkin katılımını, temsil edilmelerini ve temel vatandaşlık haklarından tam olarak yararlanmalarını ifade eder. Balkanlar’daki Romanlar için siyasal güvenlik, ciddi temsiliyet eksiklikleri (FRA, 2024a), buna bağlı olarak karar alma süreçlerindeki etkisizlik ve yaygın belgesizlik/vatansızlık sorunlarıyla karşı karşıyadır.

Düşük eğitim seviyeleri, kötü sağlık koşulları, medeni kayıt eksikliği, ayrımcılık ve siyasi piyon olarak kullanılma gibi faktörler, Romanların etkin siyasi katılımını engellemekte ve yetersiz temsil edilmelerine sebep olmaktadır (Zdeb ve Vermeersch, 2024: 2-3). Ana akım partiler ise bazen Roman oylarını almak için Roman temsilcileri listelerine dahil etmiş olsalar da Romanların sorunlarına yönelik herhangi bir politika üretmemişlerdir (Roma Political Participation in Bulgaria, 2003: 4). Dolayısıyla daha eşit bir ortam yaratması beklenen siyasi sistem, Romanlar tarafından genellikle etkisiz birer “Potemkin köyü” olarak görülmektedir (Zdeb ve Vermeersch, 2024; 2).

Batı Balkanlar’daki Romanların önemli bir kısmı vatansız veya vatansızlık riski altındadır. Bu durum özellikle Yugoslavya’nın parçalanmasından sonra meydana gelen doğum kaydı ve diğer önemli belgelerin eksikliğinden kaynaklanmış ve 1990’lardaki çatışmalardan kaynaklanan yerinden edilmeler bu sorunu daha da ağırlaştırmıştır (ERRC 2017: 12).

ERRC’nin (2017) “Roma Belong” raporu Romanların vatandaşlık hakkı önündeki engelleri şu şekilde sıralamaktadır:

- Doğum Kaydı: Özellikle yurtdışında, evde veya kimliksiz ebeveynlerden doğan çocukların doğumlarını kaydettirmekte zorluklar yaşanmaktadır.

●Kimlik Belgeleri: Kimlik eksikliği devletin sunduğu hizmetlere erişimi engellemekte ve polisle sorun yaşanmasına yol açabilmektedir.

●İkamet Kaydı: Vatandaşlık haklarına erişim için gerekli olan ikamet kaydı, gayri resmi yerleşim yerlerinde yaşayan Romanlar için mülk sahibi olmadıkları veya kira sözleşmeleri olmadığı için yoktur.

Vatandaşlık belgesinin yani bir kimliğin olmaması, eğitim, sağlık, sosyal güvence, barınma, resmi istihdam ve siyasi katılım gibi temel vatandaşlık haklarına erişimi engellemektedir (ERRC, 2017). Vatansızlık ve belgesizlik sorunu, geleneksel güvenlik anlayışının neden yetersiz kaldığının en somut örneğidir. Devletin toprak bütünlüğü (ulusal güvenlik) tam olsa bile sınırlar içindeki bir topluluk, en temel vatandaşlık haklarından ve dolayısıyla siyasal güvenlikten mahrum bırakılarak ‘güvensiz’ hale getirilmektedir. Bu durum doğrudan insan güvenliğinin diğer boyutlarında da güvensizlik yaratır ve diğer sorunların meydana gelmesinde ve çözülmemesinde önayak olur.

2.4. Eğitim ve Sağlık Güvenliği

Eğitim ve sağlık güvencesi, bireylerin potansiyellerine ulaşabilmeleri, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri ve topluma tam olarak katılabilmeleri için temel önkoşullardır. Ancak Balkanlar’daki Romanlar, bu alanlarda ciddi erişim sorunları ve yapısal engellerle karşılaşmaktadır.

FRA (2022b) Roman Anketi’ne göre Roman çocuklarının erken çocukluk eğitimine katılım oranları önemli ölçüde düşüktür. Bulgaristan’da bu oran %58, Yunanistan’da %32, Hırvatistan’da %24, Romanya’da %27, Kuzey Makedonya’da %2 ve Sırbistan’da %11’dir. Dünya Bankası (2019: 3), maliyetlerin erken çocukluk eğitimi önündeki en büyük engellerden biri olduğunu belirtmektedir.

Zorunlu eğitime kayıt oranları artmış olsa da, devam ve tamamlama oranlarında ayrımcılık, çocuk yaşta evlilik, maddi imkânsızlıklar, okula uzaklık gibi sebeplerle meydana gelen sorunlar devam etmektedir (UNICEF Innocenti, 2024: 23; World Bank, 2019: 3-4). 20-24 yaş arası Romanlardan en az lise ve dengi okul eğitimini tamamlayanların oranı Bulgaristan’da %28, Yunanistan’da %15, Hırvatistan’da %39, Romanya’da %22 Kuzey Makedonya’da %41 ve Sırbistan’da %46’dır. Erken okul terk oranları ise %71’dir (FRA: 2022b: 38).

Tıpkı yetişkin Romanlarda olduğu gibi çocuk Romanların da eğitimde ayrımcılığa uğraması yaygın olarak karşılaşılan bir durumdur. Roman çocukları ya ayrı okullarda ya da ayrı sınıflarda eğitim görmektedirler (FRA, 2022b: 38-39; UNICEF Innocenti, 2024: 25; World Bank, 2019: 4; Hüseyinoğlu ve Çakmak, 2019: 413). 6-15 yaş arası Roman çocuklarının Bulgaristan’da %64, Yunanistan’da %34, Hırvatistan’da %53, Romanya’da %51, Kuzey Makedonya’da %46 ve Sırbistan’da

%13'ü tümü veya çoğu öğrencinin Roman olduğu okullara eğitime devam etmektedir. Romanların yetersiz eğitim alması, gelecekteki istihdam olanaklarını sınırlamakta ve yoksulluk ile dışlanma döngülerini devam ettirmektedir (Ohidy, 2023: 158).

Romanlar genellikle genel nüfusa göre daha kötü sağlık durumuna ve daha düşük yaşam beklentisine sahiptir (FRA, 2022b: 47). Sağlık sigortası kapsamı oranları da düşüktür (World Bank, 2019: 7). Sağlık sigortası olanların oranı Bulgaristan'da %47, Yunanistan'da %74, Hırvatistan'da %89, Romanya'da %58, Kuzey Makedonya'da %69 ve Sırbistan'da %58'dir.

Maliyet, ayrımcılık, kimlik belgesi eksikliği, fiziki koşulların yeterli olmaması, eğitimsizlik Romanların tıpkı diğerlerinde olduğu gibi sağlık hizmetlerine erişimleri önündeki en büyük engellerdir. Buna bağlı olarak Roman çocukların aşılama oranları düşüktür ve bebek ölüm oranları yüksektir (UNICEF Innocenti, 2024: 20). Ayrıca Roman kadınlar sağlık hizmetleri alırken de çifte ayrımcılığa (cinsiyet ve etnik) maruz kalmaktadır (FRA, 2003).

Romanların eğitim ve sağlık alanlarında karşılaştığı zorluklar, yalnızca yetersiz hizmetlerden kaynaklanmamakta, aynı zamanda sistemik dışlanma ve ayrımcılığın bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Okullardaki ve hastanelerdeki ayrımcı muamele, Roman çocuklarının ve yetişkinlerinin kaliteli eğitim ve sağlık hizmeti alma haklarını gasp eden olgulardır. Bu durum da Romanların genç yaştan itibaren güvenli bir yaşam sürme olasılıklarını zayıflatmaktadır. Kaynaklardan elde edilen veriler sürekli olarak Romanların toplumun geneline kıyasla daha düşük eğitim düzeyine ve daha kötü sağlık koşullarına sahip olduklarını göstermektedir. Romanlar için kaliteli eğitime ve sağlık hizmetlerine yetersiz erişim, nesiller arası bir dezavantaj döngüsü yaratmaktadır. Standartların altında eğitim alan veya sağlık sorunları yaşayan çocukların, yetişkin olarak ekonomik güvenliğe ulaşma olasılıkları daha düşüktür ve kendi çocuklarının da benzer yoksunluklarla karşılaşma olasılığı daha yüksektir. Bu durum, bir nesilden diğerine insan güvensizliğinin aktarılmasına sebep olur.

SONUÇ

Bu çalışma, Balkanlar'daki Romanların insan güvenliğinin ekonomik, kişisel/toplumsal, siyasal ve eğitim/sağlık olmak üzere temel boyutlarda önemli sorunlarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştur. Ekonomik alanda, yoksulluk, işsizlik ve güvencesiz barınma koşulları Romanların yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Kişisel ve toplumsal güvenlikleri, ayrımcılık, ırkçılık, polis şiddeti ve nefret suçları nedeniyle sürekli tehdit altındadır. Siyasal alanda, temsiliyet ve katılım eksikliği, kimlik belgesi gibi en temel vatandaşlık belgelerinden dahi yoksun

olma gibi sorunlar, Romanları siyasi arenada etkisiz kılmaktadır. Eğitim ve sağlık güvenceleri ise, hizmetlere erişimde karşılaşılan yapısal engeller ve ayrımcı uygulamalar nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Bu tablonun ortaya çıkması, AB'nin konuya ilgisiz kaldığı anlamına gelmemektedir. Aksine, 2011'de ilan edilen "2020'ye Kadar Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri için AB Çerçevesi" ve bunun devamı niteliğindeki "2020-2030 AB Roman Stratejik Çerçevesi", sorunun çözümü için on yıllık, kapsamlı politikalar ortaya koymuştur. Ancak Strateji belgelerinde belirlenen hedeflere rağmen, Roman karşıtlığı, kurumsal ayrımcılık, siyasi irade eksikliği ve kaynakların yetersizliği gibi nedenlerle sahadaki gerçeklik büyük ölçüde değişmemiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, insan güvenliği teorisinin farklı bileşenlerinin Balkan Romanları için soyut kavramlar değil, iç içe geçmiş yaşamsal gerçeklikler olduğunu göstermiştir. 'Yoksunluktan özgürlük' ilkesi ekonomik sömürüyle, 'korkudan özgürlük' ilkesi ise kurumsallaşmış polis şiddetiyle ihlal edilmektedir. Bu güvensizlikler birbiriyle yakından ilişkilidir ve birbirini besleyen bir kısır döngü yaratmaktadır. Örneğin, belge eksikliği (siyasi güvensizlik), istihdama (ekonomik güvensizlik) ve sağlık hizmetlerine (sağlık güvensizliği) erişimi engellemektedir. Polis şiddeti (kişisel güvensizlik), kamusal hayata katılımı (siyasi güvensizlik) caydırmaktadır. FRA, ERRC, UNDP, Dünya Bankası, UNICEF gibi farklı kaynaklardan elde edilen bulguların tutarlılığı, Romanların karşılaştığı marjinalleşmenin sistemik bir sorun olduğunu ve münferit olaylardan ibaret olmadığını göstermektedir. Kaynaklardan elde edilen verilere göre Romanların Balkanlar'da yaşadığı insan güvenliği krizinin temelinde yatan dışlanma, ayrımcılık, sosyo-ekonomik yetersizlik ve siyasi iradenin politika geliştirmekteki başarısızlıkları gibi yapısal faktörler bulunmaktadır.

Balkan ülkelerinin genel olarak diğer Avrupa ülkelerine kıyasla başta ekonomik olmak üzere diğer birçok alanda daha geri konumda olması, Romanların insan güvenliği açısından durumunu daha da kırılgan hale getirmektedir. Balkanlarda yaşayan Romanların insan güvenliği açısından durumunun iyileştirilmesi ancak siyasi iradenin samimi ve kapsamlı bir yaklaşım sergilemesiyle mümkün olabilir.

Bu bağlamda, devletlerin öncelikli politika alanlarından biri, toplumda yaygın olarak karşılaşılan Roman karşıtlığı ile mücadele olmalıdır. Bu mücadele, toplum genelinde farkındalığı artırmaya yönelik kampanyalar, eğitim müfredatlarına Roman kültürü ve tarihine ilişkin bilgilerin yer aldığı derslerin eklenmesi, en önemlisi caydırıcı ve etkili yaptırım mekanizmalarına sahip bir ayrımcılıkla mücadele mevzuatının uygulanmasıyla güçlendirilmelidir.

Kolluk kuvvetleri tarafından Romanlara karşı sergilenen orantısız güç kullanımı ve bu tür eylemlerin cezasızlıkla sonuçlanması, hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmayan ve acilen ele alınması gereken bir diğer meseledir. Bu sorunun çözülmesi amacıyla, bağımsız denetim mekanizmalarının tesisi, polis şiddeti iddialarının etkin ve tarafsız bir şekilde soruşturulması, faillerin adil bir şekilde yargılanmasının sağlanması gereklidir.

Bunların dışında Roman nüfusunun önemli bir kesimini etkileyen kimlik belgesi yoksunluğu sorunu, temel haklara erişimde ciddi bir bariyer teşkil etmektedir. Bu engellerin aşılması için doğum kayıt işlemlerinin, kimlik belgesi verilmesinin ve ikametgâh belgesi işlemlerinin kolaylaştırılması önemli bir katkı sağlayacaktır.

Roman çocuklara yönelik her türlü ayrımcı uygulamanın sona erdirilmesi, nitelikli erken çocukluk eğitiminin yaygınlaştırılması, öğretmenlerin kültürel farklılıklara duyarlı pedagojik yetkinliklerinin artırılmasına yönelik eğitimlerin düzenlenmesi gerekmektedir. Benzer bir yaklaşımla, sağlık hizmetlerine erişim temel bir insan hakkı olarak tanınmalı; genel sağlık sigortası sistemlerinin tüm Romanları kapsayacak şekilde genişletilmesi, sağlık kuruluşlarındaki ayrımcı tutum ve uygulamaların önlenmesi sağlanmalıdır. Romanların sosyoekonomik refahının artırılması ve yoksulluk kısır döngüsünün kırılması için istihdamları teşvik edilmelidir.

Balkan devletlerinin Roman nüfuslarının insan güvenliğini ne ölçüde sağlayabildikleri, demokratik olgunluklarının, insan haklarına bağlılıklarının ve AB entegrasyonuna hazır olup olmadıklarının bir göstergesi olarak görülebilir. Bu bağlamda AB üyelik sürecinde Roman hakları ve katılımı konusunda koşulluluk güçlendirilmeli, net ölçütler belirlenmeli ve Romanların entegrasyonuna yönelik stratejiler (AB 2020-2030 Roman Strateji Belgesi gibi) taviz verilmeden uygulanmalıdır. Romanların insan güvenliği sadece bir azınlık meselesi değil, aynı zamanda bölgedeki ve Avrupa'daki demokrasi, insan hakları ve sosyal adalet için bir göstergedir.

KAYNAKÇA

- Alkire, S. (2003). A Conceptual Framework for Human Security. *CRISE Working Paper*. United Kingdom: University of Oxford. Erişim tarihi: 02.05.2025, <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08cf740f0b652dd001694/wp2.pdf>.
- Bisheva, V. D. (2022, April 7). *Home (not so) sweet home for vulnerable Roma returnees in the Western Balkans*. UNDP.

Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
 Haziran 2025 Cilt 6 Sayı 1 (83-102)
 DOI: 10.59250/raedergisi.1700843

- Buzan, B. (1991). New patterns of global security in the twenty-first century. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), 67(3), 431–451. <https://doi.org/10.2307/2621945>.
- Carr, E. (1946). *Twenty Years' Crisis 1919-1939, an Introduction to the Study of International Relations*. Macmillan 1939, revisited Edition 1946.
- Clarkin, P. (2025). *Bulgaria ignores European Court of Human Rights' order and demolishes Roma houses*. Human Rights Research Center. Erişim Tarihi: 08.05.2025, <https://www.humanrightsresearch.org/post/bulgaria-ignores-european-court-of-human-rights-order-and-demolishes-roma-houses>.
- European Commission. (2011). *EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020*. Erişim Tarihi: 16.06.2025, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/eu-roma-national-strategic-frameworks-commission-evaluations-and-annual-reports_en#eu-framework-for-national-roma-integration-strategies-up-to-2020.
- European Commission. (2020). *2020-2030 EU Roma Strategic Framework for equality, inclusion and participation*. Erişim Tarihi: 16.06.2025, https://commission.europa.eu/publications/new-eu-roma-strategic-framework-equality-inclusion-and-participation-full-package_en.
- European Commission. (2023). *EU support to Roma integration in the Western Balkans*. Erişim tarihi: 08.05.2025, https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-09/EU_support_to_Roma_integration.pdf.
- European Roma Rights Centre. (2024a). *Ruthless and Racist: Policing Roma in the Balkans*. Erişim tarihi: Mayıs 9, 2025, https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5643_file1_ruthless-and-racist-policing-roma-in-the-balkan.pdf.
- European Roma Rights Centre. (2024b). *Voices Against Online Hate: Roma Rights Defenders in their Own Words*. Erişim tarihi: Mayıs 11, 2025, <https://www.errc.org/what-we-do/advocacy-research/reports-and-submissions>.
- European Roma Rights Centre. (2025b). *Something is rotten in the state of Serbia*. Erişim Tarihi: 10.05.2025, <https://www.ecoi.net/en/document/2121954.html>.
- European Roma Rights Centre, European Network on Statelessness, & Institute on Statelessness and Inclusion. (2017). *Roma Belong – Statelessness, Discrimination and Marginalisation of Roma in the Western Balkans and Ukraine*. Erişim Tarihi: 10.05.2025,

- <https://www.statelessness.eu/updates/publication/roma-belong-statelessness-discrimination-and-marginalisation-roma-western>.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2003). *The situation of Romani women in relation to health care*. Erişim Tarihi: 06.05.2025, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/180-ROMA-HC-EN.pdf.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2022a). *80% of Roma live in poverty*. Erişim tarihi: 02.05.2025, <https://fra.europa.eu/en/news/2022/80-roma-live-poverty>.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2022b). *Roma in 10 European Countries - Main results – Roma Survey 2021*. Erişim Tarihi: 03.05.2025, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2023). *Fundamental Rights Report 2023*. Erişim Tarihi: 03.05.2025, <https://www.euromanet.eu/publications/other-pub/eu-agency-for-fundamental-rights-2023-fra-annual-report-roma/>.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2024a). *Hearing on the political participation of Roma*. Erişim tarihi: 11.02.2025, <https://fra.europa.eu/en/news/2024/hearing-political-participation-roma>.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2024b). *Roma Survey 2024*. Erişim Tarihi 11.05.2025, <https://fra.europa.eu/en/project/2024/roma-survey-2024>.
- Hüseyinoğlu, A., ve Alioğlu Çakmak, G. (2019). Yunanistan'daki Roman haklarının Avrupa Birliği'nin normatif gücü ışığında sorgulanması. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 17(27), 395-424. <https://doi.org/10.17518/canakkalearaştırmaları.661221>.
- Kaldor, M. (2012). *New and old wars: organized violence in a global era* (3rd ed.). Stanford University Press.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among nations. The Struggle for Power and Peace*. New York, Knopf.
- National Democratic Institute. (2003). *Assessment of Roma Political Participation in Bulgaria, Romania and Slovakia*. Erişim Tarihi: 14.05.2025, https://www.ndi.org/sites/default/files/1636_cee_romareport_033103_5.pdf.
- Ohidy, A. (2023). Participation and Success of Roma in the Western Balkans in Education and Lifelong Learning – Conclusions of the Country Studies about Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Montenegro and Serbia. Andrea Ohidy (Ed.), *Lifelong Learning and the Roma Minority in the Western Balkans*, (s. 157-180) içinde. Emerald Publishing Limited.

- Ovalı, A. Ş. (2006). Ütopya ile pratik arasında: uluslararası ilişkilerde insan güvenliği kavramsallaştırması. *Uluslararası İlişkiler*, 3(10), 3-52.
- Paris, R. (2001). Human security: paradigm shift or hot air?, *International Security*, 26(2), 87–102. <http://www.jstor.org/stable/3092123>.
- Roma Foundation For Europe. (2025). *Illegal Roma Evictions in Bulgaria Expose Europe's Systemic Failure*. <https://romaforeurope.org/work/articles/press-release-bulgaria-home-evictions> Erişim tarihi: 11.05.2025.
- Rorke, B. (2025a, April 24). Bulgarian Helsinki Committee condemns illegal mass demolition of Romani homes as a ‘blatant violation of basic human rights’. *European Roma Rights Centre*. Erişim Tarihi: 02.05.2025, <https://www.errc.org/news/bulgarian-helsinki-committee-condemns-illegal-mass-demolition-of-romani-homes-as-a-blatant-violation-of-basic-human-rights>.
- Rorke, B. (2025b, February 19). Something is rotten in the state of Serbia. *European Roma Rights Centre*. Erişim Tarihi: 02.05.2025, <https://www.errc.org/news/something-is-rotten-in-the-state-of-serbia>.
- Rorke, B. (2025c, January 9). *2024 ERRC News review: police violence against Roma*. Erişim Tarihi: 12.05.2025, <https://www.errc.org/news/2024-errc-news-review-police-violence-against-roma>.
- Sejfić, A., ve Bibuljica, B. (2021, April 15). The State Of Roma Human Rights In The Balkans. *Balkan Diskurs*. Erişim Tarihi: 05.05.2025, <https://balkandiskurs.com/en/2021/04/15/roma-human-rights-in-the-balkans/>.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Ullah, A. K. M., Azizuddin, M. ve Ferdous, J. (2024). The Roma Population: Migration, Settlement, and Resilience. *Social Sciences*, 13(9), 476. <https://doi.org/10.3390/socsci13090476>.
- UNDP. (1994). *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*. Erişim Tarihi: 02.05.2025, <https://www.undp.org/publications/human-development-report-1994>.
- UNICEF Innocenti. (2024). *Europe's Forgotten Children: Roma Children in Europe*. Erişim Tarihi: 03.05.2025, <https://www.unicef.org/innocenti/media/8211/file/UNICEF-Innocenti-Roma-Children-Report-2024.pdf>.
- Waltz, K. (1979). *Theory of international politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Wolfers, A. (1962). *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- World Bank. (2019). *Breaking the Cycle of Roma Exclusion in the Western Balkans*.
Erişim tarihi: 03.05.2025,
<https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/8b2e3980-84fd-5dab-83e7-817ac73dfd3a>.
- Zdeb ve Vermeersch, M. (2024). Horizontal Redistribution and Roma Inclusion in the Western Balkans: The ‘Exclusion Amid Inclusion’ Dilemma. *Social Inclusion*, 12, Article 7608. <https://doi.org/10.17645/si.7608>.

Etik: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Çalışmanın etik kurul kararı gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

İSTANBUL'UN TARİHİ HAMAMLARINDA ÇALIŞAN ROMAN NATIRLAR: MESLEKLERİNE YÖNELİK KAYGILAR VE SORUNLAR

ROMA NATIRS WORKING IN ISTANBUL'S HISTORICAL BATHS: CONCERNS AND PROBLEMS ABOUT THEIR PROFESSIONS

Fatma ŞENCAN*

Geliş Tarihi (Received): 16 Mayıs 2025

Kabul Tarihi(Accepted): 19 Haziran 2025

ÖZ: Geçiş ritüellerini hamam çevresinde sürdürmeleri ve toplumlarına özgü meslekler arasında hamam hizmetlerinin bulunması, hamamları Romanlar için önemli kılmaktadır. Kuşaklar arası aktarım yoluyla sürdürülen natırlık mesleği, son zamanlarda yaşanan sorunlardan dolayı yok olma tehdidiyle karşı karşıyadır. Romanların icra ettiği meslekler arasında az bilinen natırlığın Roman kadınlar için önemini ve yaşadıkları sorunları belirlemeyi amaçlayan bu çalışma, mesleğin desteklenmesinin Romanların istihdamını artırmaya katkı sağlayacağını öngörmektedir. Araştırma, İstanbul'un tarihi hamamlarında çalışan natırlarla yürütülmüştür. Roman alt kültürü ve onların ekonomik etkinliklerini anlama ve yorumsamayı kolaylaştıran etnografik yöntem tercih edilmiştir. Bu amaçla İstanbul'daki hamamlarda çalışan 13 Roman kadınla yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yapılmıştır. Bulgularına göre, tarihi hamamların bugün müze, kafe, market gibi mekanlara dönüştürülmesi natırların istihdam alanlarını daraltmıştır. Bugün sağlık ve kültür turizmi açısından önemini koruyan hamamlarda çalışan natırlar, zorlaşan koşulları ve yaşadıkları sağlık sorunları nedeniyle çocuklarını bu ata mesleğine yönlendirme konusunda endişe duymaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Natırlar, Roman kadınlar, Türk hamamı.

ABSTRACT: They continue their rites of passage around the bathhouse and that bath services are among the professions specific to their society makes bathhouses important for the Romani people. The profession of natirship, which has been passed down through generations, is facing the threat of extinction due to the problems experienced recently. This study aims to determine the importance of natirship, a lesser-known profession among the professions practiced by Roma women, and the problems they experience, and predicts that supporting this profession will contribute to increasing the employment of Romanies. The

* Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, fatmasencan614@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1203-9511

OPEN ACCESS

© Copyright 2025 ŞENCAN

research was conducted with natırs working in the historical baths of Istanbul. The ethnographic method was preferred, which facilitates understanding and interpretation of the Romani subculture and their economic activities. For this purpose, semi-structured in-depth interviews were conducted with 13 Romani women working in bathhouses in Istanbul. According to the findings, the conversion of historical baths into places such as museums, cafes, markets has narrowed down the employment areas of Romani natırs. Today, the natırs working in the baths, which maintain their importance in terms of health and cultural tourism, are concerned about directing their children to this ancestral profession due to the difficult conditions and health problems they experience.

Key Words: Natırs, Roma women, Turkish bath.

GİRİŞ

Sosyal, sanatsal, mimari ve ekonomik yönden birçok özelliğe ve işleve sahip olan hamamlar, Türk halk kültüründe yakın dönemlere kadar yoğun rağbet görmüş, döneminin sınırlarını aşarak bu günlere kadar gelmiş tarihi yapılardır. Bu araştırmada hamamlar, tarihteki ve günümüzdeki yapı ve işlevleri göz önünde bulundurularak, istihdam başta olmak üzere birçok alanda dezavantajlı bir grup olan Roman kadınların iş ortamları olmaları bakımından ele alınmıştır.

Bu araştırma ile Roman kadınlar özelinde ele alınan hamam etrafındaki mesleklerle ilgili literatür incelendiğinde, hamamları iktisadi kurum olma bakımından araştıran çalışmaların oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Mevcut araştırmalar sanat, mimari ve kültür alanlarına yoğunlaşmıştır (Albayrak, 2021: 60).

Genel bağlamda yıkanılan mekânlar için kullanılan “hamam” adı aslen Arapça kökenli olup “ısıtmak, sıcak olmak” anlamındaki “hamem”den gelmektedir. Hamam “ısıtılan” “yıkanma yeri”ne verilen ad olmuştur (Eyice, 1997: 420). Mekânsal içerik ve işleyiş bakımından farklılık göstermekle birlikte Türkçede de hamam kelimesi benzer anlamda hem kamusal alan hem de özel yıkanma yerleri için kullanılagelmiştir. Hamamlar temel amacının dışında beden-ruh sağlığının bütünlüğüne yapılan atıflar sebebiyle ruhen de arınılan yerler olarak görülmektedir. Tarihsel süreçte hamamların bütün bu işlevleriyle uyumlu farklı meslek grupları ortaya çıkmış böylece kadın ve erkekler için yeni istihdam alanları da oluşmuştur. Bu yönüyle hamamlar, hamam kültürü etrafında toplumların sosyal dokularındaki geleneksel izleri günümüze kadar taşıyan çok amaçlı, özgün ritüelleri olan, kendine özgü meslek gruplarıyla varlığını sürdüren işletmelerdir. Tarihi süreçte hamamlara duyulan gereksinim analiz edildiğinde insanın temizlik-sağlık ilişkisini sürdürme ihtiyacının bir sonucu olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, tarihte ve günümüzde hamamların bir işlevi de geçiş ritüellerinin merkezinde yer almasıdır. Düğün/gelin hamamı, sünnet hamamı, kırk uçurma hamamı ve şimdilerde doğum günleri ve bazı

kutlamaların hamamda yapılması, hamamların geçiş ritüelleri etrafındaki geleneklerin hafıza taşıyıcısı olmasını sağlamaktadır. Düzenlenen geleneksel hamam etkinlikleri eğlenme ve sosyalleşme bağlamında buralara düzenli gelenlere yüz yüze etkileşim imkânı sağladığı gibi müşteri potansiyelinin sürdürülebilirliğinde de etkili olmuştur (Ertuğrul, 2009: 243). Aynı şekilde hamam geleneklerinin yaşatılması ve yeni sosyal olguların üretilerek yaygınlaşmasında hamamlar önemli roller üstlenmişlerdir.

Hamamların bu sosyokültürel işlevlerinin yanı sıra tarihsel bazı meslekleri günümüze taşıması sosyoekonomik önemlerini koruduklarının önemli göstergelerindendir. Bu bağlamda tellak, natır, keseci gibi gelenekselleşen mesleklerin günümüze taşındığı gözlenmektedir.

Geçiş ritüellerinde kadınların merkezî icracı veya düzenleyici olmasından dolayı hamamlardaki etkinlik ve ritüeller daha çok kadınlara atfedilir, fakat erkekler de hamamlarda birçok etkinlik ve geceler düzenlemiş, hamamı sosyal etkileşim mekânı olarak kullanmışlardır (Sami, 2017: 1541).

Geleneksel toplumun ve yapıların diğer öğeleri gibi modern dönemlere geçişle birlikte tarihteki önemini tamamen korumasa da hamamların işlevleri nispeten dönüşerek varlığını hemen her ilimizde devam ettirmektedir. Hamamlarda yıkama, keseleme ve masaj görevi yapan meslek gruplarına verilen isimler de dönüşüm göstermiştir. Bugün tellak ve natır isimleriyle birlikte masajcı, keseci, terapist adları da kullanılmaktadır.

1. ROMANLARIN İSTİHDAM SORUNU VE ROMAN KADINLARIN MESLEKLERİ

Tarih boyunca işletme olma hüviyetini koruyan hamamların toplumsal hayattaki işlevlerinden biri de ekonomiktir. Hamamlarda sunulan hizmetler karşılığında alınan ücretler ve kazançlar önemli bir ekonomik sacayağını oluştururken, kullanılan sabun, peştamal, ahşap takunya, su taşı gibi malzemelerin üretildiği bölge veya şehirler yöresel ürünleriyle popülerlik kazanmışlardır. Ekonomik işlevlerin belki de en önemlisi hamamlarda çalışan ve mesleki bir grup teşkil eden çeşitli kademelerdeki bireylerin ailelerine gelir sağlaması olmuştur.

İşsizlik problemi bir kısmı göçmen olarak yaşamını sürdüren veya göçmen geçmişe sahip olan Romanlar için her zaman önemli bir sorun olagelmıştır. Romanlar formel eğitim süreçlerine düşük düzeyde katılım sağlamaları, akademik nitelik gerektiren mesleklerde istihdamlarını zorlaştırmaktadır (Özmen, 2015: 122; Dirimeşe, 2022: 4). Genelde günü birlik işlerde çalışan ve aile bütçesine katkı sağlamaya çalışan Roman kadınları çiçekçilik, bohçacılık, falcılık, temizlik işleri gibi toplum tarafından fazla tercih edilmeyen işlerle hayatlarını idame ettirmişlerdir.

Osmanlı döneminde Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren askeri teşkilatta geri hizmetlerde (Dingeç, 2004: 26-27), bulunan Romanlardan bahsedilmektedir. Bunun dışında bilhassa İstanbul Romanları, tarımdan, kireç imalatına, süpürgecilikten sepetçiliğe birçok mesleği ve zanaati icra ettikleri görülmektedir. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde “İstanbul ve Üsküdar’da çingenelerin yaklaşık 30 ayrı meslek ve işte faal oldukları görülmektedir. Meslek mensuplarının sayısı bakımından ilk yedide, sırasıyla, çalgıcı, demirci, çivici, süpürgeci, sepetçi, çubukçu ve rençper/çiftçi bulunmaktadır.” (Cihan, 2012: 274). Bu mesleklerin çoğunda erkekler çalışmaktadır.

Romanların genellikle dış toplumdan ayrılmış bir yaşam sürmeleri ve grup içi evlilik yapmaları birçok mesleklerini geleneksel ve nesilden nesile öğrenilen zanaatlar çevresinde sürdürmelerine neden olmaktadır. Geçmişte de Romanlar çoğunlukla formel eğitime devamları zayıf olan bir gruptur. Bu durum mesleki eğitimi aileden almalarına yol açıyor, Romanların farklı mesleklere yönelmelerini ve ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyini aşmalarını zorlaştırıyordu (Cihan, 2012: 278). Günümüzde Romanların meslekleri adeta etnik ve kültürel meslekler olarak neredeyse tüm Roman gruplar için genelleştirilmektedir. Sanayileşmeyle birlikte tüm dünyada geleneksel mesleklerini kaybetmeye başlayan Romanlar bugün de birçok ülkede en yoksul kesimi oluşturmaktadır (Mezarcıoğlu, 2010: 148).

Romanların tarihsel ve geleneksel mesleklerine bakıldığında, bir kısmı Hindistan’daki ana mesleklerini sürdürmüş, bazı meslekleri de göç sürecinde İran, Ermenistan gibi bölgelerden edinmişlerdir. Buna göre geleneksel bazı Roman meslekleri, demircilik, nalbantlık, bakırcılık, kalaycılık, sepetçilik, elekçilik, seislik, şifacılık, falcılık, kâhinlik, ayı oynatıcılığı, akrobatlık, müzisyenlik, çengilik, bohçacılık, gemi yapımıcılığıdır (Altınöz, 2013: 268; Özkan, 2000: 83).

Osmanlı’da bilhassa orduyla sefere giden Roman askerlere ve Romanların icra etmesine izin verilen meslekler için vergi muafiyeti uygulanmaktaydı (Şanlıer, 2013: 34). Bu durumun Romanların belirli mesleklerini sürdürmelerinde önemli bir etken olduğu düşünülebilir. Tarihte ve günümüzde Romanların belirli mesleklere yönlendirilmesinin arka planında toplumsal dışlanmanın da önemli bir etken olduğu ifade edilmektedir (Genç vd, 2020: 429).

Romanlarla özdeşleşmiş geleneksel mesleklerin birçoğu günümüzde yok olmaya yüz tuttuğu için ortaya çıkan işsizlik Roman toplumunun en önemli problemi olup aynı zamanda barınma, eğitim, sağlık, çocuklarını bağımlılıklar ve illegal meşguliyetlerden koruyamama gibi yaşadıkları diğer sorunlara da zemin hazırlamıştır. Romanların gerek göçebelik, sosyal hareketlilik ve esnek olup sürekliliği olmayan işlerde çalışmaya yönelmeleri ve gerekse dışlanma ve alt kültür

mensubu olarak görülmeleri nedeniyle çoğunlukla sağlık ve sosyal güvenliği olmayan enformel işlere yönelmektedirler (Çelik ve Tar, 2016: 64-65)

Bu bağlamda natırlık, gerek geleneksel hamamların Roman mahallelerine yakın olması veya bizzat mahallede olması, gerekse de aile mesleği olarak öğrenmiş oldukları ve beceri sahibi oldukları bir meslek olması bakımlarından istihdam konusunda dikkatleri celbetmesi gereken ve sürdürülmesi gereken bir meslektir.

Romanlarda istihdam sorununa alternatif gibi duran natırlık hem geleneksel mesleklerini yeni kuşaklara aktarma bakımından hem de düzenli bir iş olanağı olması bakımından Roman kadınlar arasında tercihe şayan olmuştur. Aile mesleği olması sayesinde bu mesleği tercih edenler daha kolay iş bulabilmektedirler. Zira hamamda güven kazanan, mesleğini özenle icra eden bir Roman kadın emekli olduğunda kızlarının aynı hamamda işe başlama olasılığı yüksektir. Günümüzde sosyal güvencesi de olan natırlık hem sosyal güvencesi olan bir iş hem de kendinden olmayanlarla etkileşim halinde olabileceği bir fırsattır. Geleneksel Roman meslekleri arasında yer alan tellaklık, kesecilik ve natırlık gibi meslekler usta-çırak ilişkisiyle edinilebilen meslek gruplarındandır. Bu mesleklerin örgün eğitim gerektirmemesi Romanlar arasında yaygın olmasının başlıca nedeni sayılmaktadır.

2. TARİHSEL SÜREÇTE KADINLARA MAHSUS BİR MESLEK OLARAK NATIRLIK VE ROMAN KADINLAR

Osmanlı çalışma hayatında sermayesiyle yatırım yapan kadınların yanı sıra kadınların icra etmesi zorunlu olan mesleklerde istihdam edilen kadınlar da bulunmaktaydı. Kadınlara mahsus olan bu mesleklerin bir kısmı okuma yazmaya ihtiyaç duyulmayan meslekler, bir kısmı ise erkeklere uygun olmayan mesleklerdir. Bu mesleklerin başlıcaları, ebelik, süt annelik, sıbyan mekteplerinde kız çocuklarına öğretmenlik, hamamcılık, natırlık ve tellaklık meslekleridir (Erünsal, 2021: 253).

Osmanlı dönemindeki Romanların meslekleriyle ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde Roman erkeklerin meslekleri ile ilgili verilere ulaşılmakta (bkz. Cihan, 2012) kadınların mesleklerinden çoğunlukla bahsedilmemektedir. Genel ifadelerle müzisyenlik ve çengilik mesleğini icra ettiklerinden bahsedilmektedir. Günümüzde Roman kadınların, çiçekçilik, mevsimsel tarım işçiliği, bohçacılık, hurdacılık, kalaycılık, sepetçilik, natırlık gibi meslekleri sürdürdükleri görülmektedir.

Tarihsel süreçte hamam hizmetlerinin yaygın Roman mesleklerinden olup olmadığıyla ilgili bir veri bulunmamakla birlikte, günümüzde İstanbul dışında diğer illerde de natırlık yapan Romanların bulunduğu bilinmektedir (İzmir örneği için; bkz. Koptekin, 2017). İstanbul Romanlarının başlıca meslekleri ayı oynatıcılığı, cambazlık, soytarılık, sepetçilik, elekçilik, kalburculuk, demircilik, çiçekçilik,

Ramazan davulculuğu, hamam analığı (hamamlarda dışarıdan istenene şeyleri alıp getiren kişi), yıkamacılık, bohçacılık, falcılık, dilencilik, kalaycılık, bakırcılıktır. Bu mesleklerden bohçacılık, falcılık, çiçekçilik, çengilik, şifacılık, hamam analığı ve hamam ustalığı Roman kadınları tarafından yapılan mesleklerdir (Dingeç, 2004: 167).

Romanların meslekleri 1522-23 yıllarında düzenlenen vergi defterlerinde ise önemli ölçüde sazende yani müzisyen olarak kaydedilmiştir. Daha çok zurna ve vurmali çalgı kullanılırken keman ve tef kullananlar da vardır. Bununla birlikte bu dönemde evlerde veya hanlarda cümbüş yaparak insanları eğlendiren Roman kadınlara çengi, erkeklere de koçak denilmiştir. Kadınlardan oluşan kol adıyla bilinen çengi kumpanyalarının başında kolbaşı bulunur. Kolbaşı, kadın meclislerindeki özel eğlencelerde, düğünlerde ve kahvehanelerdeki oyun gösterilerinde kiralama konusunda aracılık görevi yapmaktadır (Marushiakova ve Popov, 2006: 70).

Osmanlı Romanları arasında hânendeler ve sâzendeler de bulunmaktadır. Hânende; şarkıcı, şarkı söyleyenler için kullanılan bir ifade olup Osmanlı Romanları arasında sayıca az oldukları görülmektedir. Sâzende ise saz çalan, mutrıp yerine kullanılmaktadır. Müzik yapmak için davet edildikleri konaklarda yaylı, nefesli veya vurmali çalgı (ud, kemani kanun, klarnet) çalan bu müzisyenler yanında bazen rakkaslar da yer almaktadır. Sazendelik ve çengilikleriyle bilinen İstanbul Balat Romanları özellikle köçekleriyle ünlenmişlerdir (Altınöz, 2005: 255- 256).

Tarihsel süreç incelendiğinde natırlık, Roman kadınların geleneksel meslekleri arasında çok sık rastlanmayan bir meslektir. Natır kadınlar hamamında veya hamamların kadınlar bölümünde yıkayıcı olan kadın anlamındadır. Başlıca görevleri yıkama, keseleme ve köpüklü/sabunlu masaj yapmaktır. Bugün bunlara yağlı masaj ve ağda işlemleri yapmak da eklenmiştir. Tarihte natır isminin farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Kimi zaman tellak ile aynı manada erkek yıkayıcılar için de kullanılmıştır. Hamam hizmetkarlarının başı anlamında erkekler için “natur” ismi kullanılmıştır (Kütükoğlu, 1983: 356). Hamamda yıkayıcılık yapan kadınlara “natur”un yanı sıra “dellake” de denilmiştir (Erünsal, 2021: 250).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖZGÜNLÜĞÜ

Dezavantajlı bir grup olan Romanların sorunlarıyla ilgili araştırmalar incelendiğinde yoksulluk ve istihdam yetersizliğinin öne çıktığı gözlenmektedir. Romanların istihdam oranlarının düşük olmasının nedenlerinin başında ise Romanların geleneksel mesleklerini icra etme alanlarının daralması ve bazı mesleklerin ortadan kalkması gelmektedir. Genelde Romanların özelde Roman kadınların geleneksel mesleklerinden biri de hamam hizmetleriyle ilgili

mesleklerdir. Oysa literatürde Romanların bu meslekleriyle ilgili bir saha çalışmasına rastlanmamaktadır. Böylelikle bu araştırmanın özgün yönü, natırlık mesleğini icra eden Roman kadınların mesleği öğrenme, yetenek ve eğitimlerini, natırlığı aile mesleği haline getiren süreçlerini, tarihsel süreçteki dönüşümlerini, yaşadıkları zorlukların ve sağlık problemlerinin sahada incelenmesi ve yorumlamasıdır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE PROBLEMLERİ

Çalışma nitel bir araştırma olarak yürütülmüş, sahadaki veriler mülakat tekniği ile elde edilmiştir. Dokümantasyon tekniğiyle tarihsel süreçte natırlık mesleği ve Romanların meslekleriyle ilgili araştırmalar tetkik edilmiş, günümüzdeki duruma dair araştırmalar incelenmiş böylece araştırmanın problemlerinin belirlenmesine zemin sağlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları İstanbul'daki geleneksel hamamlarda natırlık mesleğini icra eden Roman kadınlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda kartopu tekniğiyle 13 katılımcıya ulaşılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Katılımcılarla ortalama birer saat görüşme yapılmıştır. Görüşmelerde katılımcıların onamı alınarak ses kaydı yapılmış, deşifre edilen kayıtlar üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan 5 kişi ile görev yaptıkları hamamda görüşme yapılmış, çalışma ortamları, yapmakta oldukları işler ve mesleklerine dair memnuniyetleri gözlemlenmiştir.

Katılımcılardan 3 kişi natırlık mesleğinden emekli olmuştur. Bu katılımcılarla görüşmek mesleğin yakın geçmişten günümüze kadar değişim ve dönüşümünü analiz etmeyi kolaylaştırmıştır. Ayrıca bu durum Roman toplumunun geleneksel niteliği olarak birçok mesleğin kuşaktan kuşağa aktarımını takip etmeyi sağlamıştır. Uzun yıllar hamamda çalışmanın sağlık üzerine etkilerinin belirlenmesi de bu katılımcılarla yapılan görüşmelerde mümkün olmuştur.

Ses kayıtları tümüyle deşifre edildikten sonra, araştırmanın amaçları ve problemleri çerçevesinde temalar belirlenmiştir. Her bir temayla ilgili veriler ilgili başlık altında betimsel analiz tekniği ile yorumlanmıştır.

Araştırmanın Temel Problemi; Roman natırların günümüzde meslekle ilgili nitelikleri, iş koşulları ve sorunları nelerdir?

Alt problemler ise şunlardır; Romanlar natırlık mesleğini kaç nesilden itibaren icra etmektedirler? Bu mesleği nereden öğrenmişlerdir? İş bulmakta zorlanıyorlar mı? Bu mesleği çocuklarına aktarma arzuları var mıdır? Aldıkları ücretler maaş olarak mı verilmekte yahut müşterilerden mi temin etmektedirler? Natırlık mesleğine özel sağlık sorunları yaşadılar mı? Sosyal güvenlikleri sağlanmakta

mıdır? Geleneksel hamamların dönüşümü mesleklerini etkilemekte midir? Yaşadıkları sorunların çözümü ve mesleğin yaşatılmasına dair önerileri nelerdir?

Araştırma için İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Komisyonun 24.4.2024 tarih ve 2024/4 nolu kararıyla etik kurul izni alınmıştır.

5. BULGULAR

Bu bölümde Roman natırlarla gerçekleştirilen mülakatların analizi yapılmıştır. Katılımcıların kadınlarla ve natırlık mesleğiyle sınırlı olması ve diğer demografik niteliklerin araştırmanın sonuçlarına ayırt edici bir etkisinin bulunmaması nedeniyle demografik bilgileri içeren bir tabloya ihtiyaç duyulmamıştır.

5.1. Romanlarda Geleneksel Natırlığın Önemi ve Natırlığa Yönelme Sebepleri

Roman kadınların hamamlarda çalışmaya ne zaman başladığına dair kesin tarihsel bilgiler bulunmamakla birlikte katılımcılar sözlü kültürlerinden hareketle natırlığa başlama sürecinin Osmanlıya kadar dayandığına inanmaktadırlar. 38 yaşındaki Natırl mesleğin geriye dönük sürecine vurgu yaparken “*Osmanlı zamanından beri. Bir Osmanlı geleneği olduğu için biz Romanlar natırlığı Osmanlı'nın geleneklerini elimizden geldiğince sürdürmeye çalışıyoruz. Bunun altını da çizmek isterim.*” şeklinde sürece atıfta bulunmuştur.

İstanbul'un farklı bölgelerinde bulunan tarihi hamamların mesleğe özendirdiğini düşünen 49 yaşındaki Natırl4, kendi gözlem ve deneyiminden hareketle bu etkiyi şöyle ifade etmektedir: “*Biz Balatta oturuyoruz. Bizim mahallemizde zaten herkes biliyor. Yani bilmeyen yok bizim kültürde bunu. Oradaki hangi kadına bakarsan bak hepsi hamamda çalışıyor. Bizim mahallede zaten herkes hamamcı, herkes natır yani.*”

Uzun yıllar natır olarak çalıştığını söyleyen 38 yaşındaki Natırl1 “*aile mesleği, aile geleneği*” olarak tanımladığı natırlığı “*Kadıköy Aziziye Hamamı'nda, Bostancı Sauna'da çalıştım. Orada çok kısa çalıştım. Bir de Valide Atik Hamamı'nda çalıştım.*” gibi tarihi hamamlarında çalışarak başlamıştır. Sözlerinin devamında bu mesleğin Roman alt kültürü ve kadınları arasındaki önemini şu sözlerle vurgulamaktadır:

“*Çok büyüktür natırlığın yeri. Bir defa ekmek kapımız. Kadınlarımızın ekmek kapısı. Evlerimize en büyük geçim kaynağımız natırlık. Bir de kadınların çalışabileceği en güvenilir yer gibi geliyor bize. Çünkü kadınlara hizmet veriyoruz. Çalıştığımız yerde erkek olmaması bizim için çok büyük güven kadınlar hamamı.*”

60 yaşındaki Natır6 da evliliğinde yaşadığı maddi zorluklar sebebiyle emekli olan natır kayınvalidesinin yerine aynı hamamda mesleğe başladığını ancak öncesinde çocukken işi öğrendiğini ifade etmiştir: “*Tabi. 7 yaşındaydım. Ağzımda emzikle gidiyordum annemlen. Hafta sonları hamamda iş yapıyordum. Cam siliyordum, yer siliyordum. Öyle öyle öğrendik.*”

Natırlık mesleğinin inceliklerini “çalışarak” öğrendiğini ifade eden 38 yaşındaki Natır1 sonraki süreci şöyle izah etmektedir:

“Sadece masaj kursu ve eğitimi vardır. Kese ve köpüğün hiçbir şekilde kursu eğitimi yoktur. Hamamda çalışa çalışa, yapa yapa büyüklerinin ustalarının ailenin öğrettiğini öğrenirsin. Tabii ki sen katarsın içine. Katan katar. Katamayan sıradan bir eleman olur patronun gözünde, müşterinin gözünde. Kendinden katan işini iyi severek yapan... Belki beş yıldızlı otellerde daha büyük yerlerde, hep hamamlarda çalışmazsınız, kendinizi yükseltirsiniz”

Natırlığa nasıl başladıklarına değinirken katılımcılar çocukluktan beri hamamlarda gözlem ve deneyime dayalı geçen sürece atıfta bulunmuştur. Anne veya akrabalarıyla hamama giden Romanlar oralarda mesleğe aşina olmaktadır. Örgün eğitime devam etmede istekli olmayan Roman kadınlar için usta-çırak ilişkisiyle edinilen natırlık mesleği ileride çalışma hayatına yönelme de önemli bir tercih sebebidir. İlk okul mezunu olan ve 15 yıldır bu mesleğe devam eden 49 yaşındaki Natır4, “*Dedem, annanem etkili oldu, annem, teyzem hepsi, bir miras gibi.*” üç kuşaktır ailede devam ede gelmiştir. İş yaşamına da yine aynı hamamda “*Onun çalıştığı yerde*” başlamıştır. Natırlığı seçme sebebini de “*Seviyoruz yani onun da etkisi var. Temizliği seviyoruz.*” şeklindedir.

38 yaşındaki Natır1’e göre ise Roman kadınlarını bu mesleğe yönelten başlıca nedenler şunlardır: “*Çalıştığımız ortamda erkeğin olmaması, temiz bir meslek, suyun sabunun içinde...*” Sayılan etkenlerin Roman toplumunun normlarıyla uyumlu olması yine kadınların natırlığa yönelme ve bu mesleği devam ettirmesinde önemli bir etkidir.

Natırlığın Roman kadınlar arasında sevildiğini söyleyen Natır5 son beş yıldır yaptığı natırlık mesleğine olan sevgisini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Mesleğime aşığım. Güler yüzle karşılarım İnsanları seviyorum Şen şakrak oynarım. Müşterime göbek atarım... Güler yüzle de bay bay derim*” Mesleğine âşık olduğunu söyleyen diğer Natır6 ilkokulu terk ettikten sonra erken dönem bir evlilik yapmıştır. Aileye maddi destek olmak için farklı işlerde çalışmış sonrasında bir arkadaşının tavsiyesiyle bu mesleğe başlamıştır.

4 yıldır mesleğini büyük bir aşkla yapmakta olan Natır6 diğer arkadaşlarına da mesleğin inceliklerini öğrettiğini söylemektedir: “*zevkle takip etmeye, İlerletmeye çalıştım işimi. Hiçbir müşteriden şimdiye kadar şikâyet*” almadığını gururla ifade etmektedir. Müşteri memnuniyeti sağlamak için iletişim kurabilecek kadar yabancı

dil öğrendiğini söyleyen N6 “Çat pat tabii ki işte terlik ister veya bir şey sorar. Sorduğu zaman ona cevap verebiliyorum. Yani derdini anlayacak kadar” öğrendiğini ve bunu da mesleğinin gereği olduğu düşünmektedir.

Natırlığa karşı kendilerinde doğal bir eğilim olduğunu düşünen Natır10 yaklaşık yirmi yıldır devam ettiği mesleği hakkında “Rabbimin bana vermiş olduğu yetenek diyelim, kabiliyet diyelim.” şeklinde doğal bir yetenek olduğuna inanmaktadır. Natır1 de benzer bir anlayışla konu hakkındaki düşüncelerini şu ifadelerle paylaşmaktadır:

“hamama doğuyorsun hamama gidiyorsun. En az haftada bir kez, ayda bir kez. Büyükleğin vasıtasıyla anneannenin, babaannenin, annenin vasıtasıyla hamama gidiyorsun. O işi görüyorsun. Görerek kapıyorsun. Yaparak kapıyorsun. Acemiliğin gidiyor. Ve o işi yapmak istiyorsun. Başka seçeneğimiz de olmadığı için. Biraz da genlerden gelen bir yeteneğimiz var yani. Başka sektörlerde çalışan, bohçacılık yapan hanımlarımız da var ama çoğumuzda bu yetenek var yani. Bir de şöyle bir şey çekirdekten yetiştiğimiz için yapa yapa, yapa yapa o elimiz uzmanlaşıyor. Ehlileşiyor.”

43 yaşındaki Natır12, meslekte başarılı olmanın mizaç yapısıyla da ilgili olduğunu düşünmektedir:

“kriterleri siz geliştiriyorsunuz. Biraz kişiliğiniz, müşteriye karşılamanız, müşteriyle ilgilenmeniz, müşteriyle diyalogunuz biraz kişinin kendi karakterine bağlı. Soğuk bir insansan, çekingen bir insansan fazla diyalog kuramazsın. İşini yaparsın, kaldırırsın. Ama sıcak kanlısındır, müşteriyle çok ilgilisindir, işini çok seviyorsundur. Mesela müşteriye tersleyen natırlar var. Gönlü olmayan. Çok mutlu etmek için elinden geleni yapan arkadaşlarımız da var biraz tabii kendinden katıyorsun yani. Bir defa müşteriye yatırdığın zaman onun cildine göre nasıl, baskılı mı yavaş mı... ‘hard’... biz ona ‘hard’ deriz. ‘Hard’ ve ‘slow’ deriz. ‘Soft’ deriz. Onu anlaman gerek bir defa. Yatırdığında...”

5.2. Natırlık Mesleğinin Değişimi

Hamamlar bulundukları bölgelerde sadece kişilerin temizlenme gereksinimlerini karşılamamış aynı zamanda farklı meslek gruplarının ortaya çıkmasına (tellak keseci, natır vb.) ve mesleğin gereksinimlerine dönük alt grupların gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Döneminin popüler mekânları olan hamamlar, toplumsal değişimlere bağlı olarak süreçte olumlu/olumsuz gelişmeler karşı karşıya kalmıştır. Hamamlar eski önemini kaybedince hamamlarda çalışanlar bundan etkilenmiş, müşterisi azalan hamamlar zarar etmeye başlayınca ya başka popüler konseptlere dönüşmüş ya da kendi kaderlerine terk edilerek yok olma riskiyle karşı karşıya bırakılmışlardır. Bu gelişmeler kuşaklar boyu sürdürülen natırlık mesleğinin geleceği hakkında Romanlarda endişelere sebep olmaktadır. İlkokulu bitirdikten

sonra 30 yıl natır olarak çalışan Natır (6,60), daha önce çalıştığı hamamın “*şimdi yıkıldı bina[hamam]*” tanıklık edenler arasındadır.

Modern yaşam tarzının yaygınlaşması inşa edilen yeni yaşam konutlarında konforlu banyolar, otel ve tatil beldeleri gibi konaklama alanlarında her türlü ihtiyaca dönük hizmetlerin veriliyor olması hamamların eski önemini kaybetme sebepleri arasındadır. Unutulmaya yüz tutmasa da Roman natırlar gençleri mesleğe yönlendirme de zorlandıklarını düşünmektedir.

Mesleğini küçük yaşlardan itibaren büyüklerinin yanında gözlem ve deneyim yoluyla öğrenen natırlar müşterilerine daha iyi koşullarda hizmet verebilmek amacıyla kurslara giderek sonradan sertifika aldıklarını, bununda kendilerine mesleki anlamda olumlu katkısı olduğunu belirtmişlerdir. 49 yaşındaki Natır4, “*sertifika almak için*” Halk eğitimin kurslarına katılmış, “*benim zaten elim çok alışık, pratik*” diyerek belge almakta zorlanmadığını ifade etmektedir.

Natır6 ise sertifika almadan usta çırak ilişkisiyle bu hizmeti yakınlarından öğrendiğini ifade etmiştir: “*Ben kendi eğitimimi annemden aldım. Rahmetli teyzemler gösterdi. Çünkü ailede var. Mesela ben sana baktım sen ne yapıyorsan ona dikkat ettim uzaktan. Alışana kadar yaptım. Mesela teyzem bana evde şu kolunu şöyle yapacaksın işte boynunu böyle yapacaksın bana gösterdi, öğretti.*” Emekli veya emekliliği yakın natırlar belgeye gerek olmadığını düşünürken, genç natırlar mesleki kariyerleri için yeni eğitim ve belgeleri gerekli görmektedirler.

Hamamların sauna ve spa gibi hizmetler veren diğer mekânlarla rekabet etmede başarılı olduğunu düşünen Natır6: “*Ben size bir şey söyleyeyim mi spa merkezlerinden de en hijyen olan yer hamam. Bak şimdi mesela haftada üç gün dört gün temizlerdik, çamaşır suyu, kezzaplar onlar bunlar atardık ki o şey gitsin.*” Konuşmasının devamında müşterilerinin gözlemlerinden hareketle

“Otel hamamlarına bir kere gidiyorlar. Bir defa otel hamamlarında işinin ehli çalışmayan yabancı uyruklu elemanlar çalıştığı için bir defa memnun kalmıyorlar. Bir defa gidiyorsa atıyorum. Eşiyle tatile gitmiştir. Hadi bir spaya gireyim, hamama gireyim demiştir. Onu kullanmak istemiştir, faydalanmak istemiştir, paketin içindedir. Memnun kalmadan çıkar tatil dönüşü bize gelir. Dönüp dolaşıp muhakkak Türk hamamına gelir.”

şeklinde hamamların önemine vurgu yapmaktadır.

Katılımcılar hamama gelen müşterilere isteğe bağlı olarak kese ve köpük yapmanın esas görevleri olduğunu ancak yağlı masajın da son zamanlarda çokça revaçta olduğunu belirtmişlerdir. Hamamda genellikle “*Kese, köpük, hamam, masaj vb.*” yaptıklarını söyleyen Natır4, son zamanlardaki talepler üzerine “*Yağlı masaj*” yaptıklarını söylemektedir. Kese için özel malzemeler kullandıklarını ifade etmiştir.

“Keseler Bursa’da geliyor. Özel keseler, güzel keseler. Bazıları çok sert keseleri tercih ediyor” Natır6 ise : *“Sivas kesesi derler siyah. Kıl keçisi. Bu çok özel bir kese. Nasıl diyim size çul.”* Ayrıca hamamlarda hijyen ve sağlık koşullarının istenen nitelikte olması için kişiye özel tek kullanımlık *“paketten açıp”* verdiklerini diğer müşterilere *“aynı keseyi, aynı köpük torbası, sabunu, terlik, peştamal vb.”* kullanmadıklarını belirtmektedir.

Hamamlarda kullanılan malzemelerin zamanla değiştiği ifade eden Natır12, önceleri daha çok beyaz kalıp sabunlar kullanılırken şimdilerde *“...artık şimdi renkli sabunlar var. Onları da çok seviyoruz ama çoğu gencimiz duş jeli”* kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca eski hamam taslarının kullanılmadığını ve bunun yanında *“Takunyalar da kalmadı. Onlar da mazide”* kaldığını onun yerine terlik kullanımının yaygınlaştığını düşünmektedir. Özellikle turistik hamamlarda peştamal, havlu yerine isteğe bağlı olarak *“kişiye özel tek kullanımlık”* havluların tercih edildiğini belirtmektedir.

Örgün eğitime ilkokuldan sonra ara veren Natır8 sauna ve wellness gibi hizmetlerin Türk ve geleneksel Osmanlı hamamlarında zamanla oluşan hizmet *“kültürünü”* yansıtmadığını düşünmektedir. Söylemlerinin devamında ise farkları şöyle belirtmiştir:

“Gerçek hamam kültürü Osmanlı hamamları, mahalle hamamları dediğimiz hamamlarda. Spa ortamının konsepti çok farklı. Kişiye özel dinlenme alanı olarak geçiyor. Çünkü içerisinde masajı oluyor buharı oluyor havuzu oluyor. Ama gerçek hamam kültürü bu tarz Osmanlı tarihini yansıtan hamam... turistik ve Osmanlı hamamı. Türk hamamlarında. Spa Tamam içerideki işlem aynı. Kese köpük aynı. Hamam kısmı aynı. Ama spa dediğimizde spanın içine başka şeyler de dahil oluyor”

Hamamlardaki dönüşümler, zamanla gelenekselleşen meslek grupları arasında gelen müşterilere kese, köpük, masaj gibi mesleki bilgi ve deneyim gerektiren ancak uzmanlık olmadan da yapılabilen tellaklık, natırlık, kesecilik gibi mesleklerin yeni şekillerde öne çıkmasına ortam hazırlamıştır. Kadın müşterilere isteğe bağlı olarak kese, köpük ve masaj gibi hizmetlerin verildiğini ve natırlığın müşteri memnuniyeti odaklı bir meslek olduğuna değinen Natır1 işin inceliklerini şöyle izah etmektedir:

“Müşteri velinimettir, müşteri nasıl istiyorsa biz uyarırız. Müşterinin cildi hassastır, derisi incedir. Sert kese ister, uyarırız. Bak canım, senin cildin çok hassas. Cildin yara olabilir. İstiyorsan yapacağım ama ben bunu sana söylemek durumundayım. Cildin hassas, yara olursun deriz. Yok devam et derse bizi ilgilendirmez, biz yaparız.”

Hamamların inşa edildiği döneme göre farklılıklar gösterdiği değinen Natır12, eski hamamlar ile sonradan inşa edilen hamamlar arasındaki farklılıkları da şöyle belirtmektedir:

“Kimi hamamda havuz vardır ki tarihi hamamların hiçbirisinde havuz yoktur. Osmanlı zamanında havuz olamaz. Yeni açılan hamamlarda saunalarda havuz oluyor. Ama onlar tarihi değil, daha sonradan yapılan hamamlar. Onlarda havuz olur ve havuzu olan hamamlara daha fazla rağbet olur her zaman ve havuzu olan hamamlara daha fazla rağbet olur her zaman.”

Hamamların yapılma amacının hizmet bakımından ayrıldığını söyleyen Natır1 konu hakkında gözlem ve düşüncelerini şu sözlerle açıklıyor:

“Şimdi tanınmış tarihi hamamlar var. Bir de mahalle arası hamamlar var. Mahalledeki hamamlar da tarihi. Turistik hamamlar da tarihi. Ama turistik hamamlar turiste hizmet verdikleri için kendilerini ayırıyorlar. Fiyat bakımından ayırıyorlar. Hizmet bakımından kurumsal çalışıyorlar. Şirket adı altında açılıp kurumsal çalıştıkları için sistematik çalışıyorlar. Pahalıya çalışıyorlar. Çok müşteriye pahalı fiyatla paket satıyorlar ama tarihi olan mahalle hamamları, mahalle aralarında kalan hamamlarımız çok cüzi fiyatlara...Çünkü mahallede yaşayan mahalle kültüründe mahallede olan bir kadın kalkıp turistik hamama gidip 4.000 lira veremez, 3.000 veremez. Geliyor tarihi hamamında mahalle hamamında 500 TL veriyor. Keselerini köpüğünü alıyor, sohbetini dedikodusunu alıyor.”

Hamamda hizmet verirken herkese aynı mesafede olunması gerektiğini onların inanç ve fikirlerine saygılı davranılması gerektiğinden bahseden 65 yaşındaki Natır2:

“çok Hristiyan müşterim var. Hamamı çok seven, yıllardır. Bu ülkede yaşayıp Müslüman olmamış ama hamamı çok seven kese köpüğü iyi bilen müşterilerim var. Özbekler de hamama çok düşkün. İranlılar keseyi çok seviyor. İranlılar sert kese seviyor. İranlılar kesenin gerçekten bizler gibi çok iyisini biliyor. İran halkı. Kendilerine has bir keseleri var, İran kesesi deniyor, Fas kesesi deniyor. Faslılar da çok... Ortadoğu çok seviyor hamamı. Hamam kültürünü.”

diğer kültürlerin hamam ile ilgili yaklaşımlarını anlatmaktadır.

Hamamlarda natırların önceki dönemlere göre çalışma koşullarının da iyileştikten bahseden Natır7 olumlu gelişmeleri şöyle izah etmektedir: *“Çok eskiden haklarını fazla arayamıyordun natırlıkta. Şimdi her şey daha güzel oldu. Şimdi haklarını daha kolay arayabiliyorsunuz, bir sorun çıktı mı”*

Çalışma koşullarının iyileşmesinin natırlar arasında memnuniyetle karşılandığı diğer natırların söylemlerinde de yer almaktadır. Natır9 da hizmet kalitesi hakkında hamamlardaki durumu olumlu yönde değerlendirmektedir:

“Ben gelebildiğimiz noktadan çok memnunum. Bir natır olarak çok memnunum. Verdiğimiz hizmetin daha bir tık üstü daha olamaz bence. Çünkü

eskiden masaj yoktu yağlı masaj yoktu body masaj yoktu. Aromaterapi yoktu klasik İsveç teknikleri yoktu. Kese köpük standarttı. Daha iyi hizmet veriyoruz. Müşterilerimizi daha dinlenmiş olarak uğurluyoruz. Gelinebilecek en üst seviyede zirvede diyebilirim.”

Emekli olan 62 yaşındaki Natır13 mesleğe başladığı ilk yıllarda hamam sahibinden bir maaş almadıklarını sadece müşterinin verdiği bahşiş ile geçindiklerini son zamanlarda ise maaş sistemine geçildiğini şöyle ifade etmiştir: *“önceleri hamamcı maaş vermiyordu. Bu şartla başlıyorduk mesleğe. Ama bahşişler maaştan daha iyi oluyordu bazen. Müşteri çoktu ve yaptırdıkları ek hizmetlere göre bazı müşteriler çok bahşiş veriyordu.”* Hamamların tarihsel geçmişinde de ücret konusunda bu yöntemin uygulandığı, hamam çalışanı tellak ve natırların ücretle değil müşteri bahşişleri ile çalıştıkları kaydedilmiştir (Ergin, 2011: 148).

5.3. Natırların Söylemleriyle Geleneksel Hamam Ritüelleri ve İnanışları

Hamamların geleneksel ritüelleri arasında hamam eğlenceleri ayrı bir öneme sahiptir. Genellikle eğlence amaçlı yapılan başlıca hamam ritüellerini 49 yaşındaki Natır4 şöyle sıralamıştır: *“Gelin hamamları, kutlama, kız isteme, doğum günü kutlama vesaire...Sünnet hamamı.”* Hamamlardaki ritüellerin Romanlarda farklılık gösterdiğini söyleyen 38 yaşındaki Natır1, bu farklılıkları örneklendirmiştir:

“Bol eğlenceli. Osmanlı usulüne uygun. Osmanlı tarihine uygun. Gümüş nalınlarımız gümüş taslarımız. Onlarla biz tam tekmil bir gelin hamamı yaparız. Damat hamamlarımız da var. Romanların damat hamamları olur. Evlendikleri sabahın ertesi günü. Damat arkadaşlarıyla hamama gider. Yikanır eğlenir çıkar. Tabii bunları diğer insanlar bilmiyor.”

Katılımcı bu ritüelleri Osmanlı geleneğinden olduğunu da belirtmiştir.

Hamamlarda yaygın olarak yapılan bir diğer ritüel kırklama'dır. 60 yaşındaki Natır 6 bebeklerin doğumundan kırk gün sonra yakınlarıyla birlikte hamama gelen anneler *“çocuk kırklama için suya mesela altın atarlardı içine yüzük. Bebeği kırklarlardı Duaları bizim büyüğümüz vardı rahmetli o okurdu.”* şeklinde bahsetmektedir.

Hamamlarda kimilerine göre batıl inanç gibi görülse de var olan geleneksel inanışlar da mevcuttur. *“Mesela hamamda şöyle bir şey vardır. Elden ele sabun vermeyiz. Bu bizim geleneğimizdir inancımızdır. Elden ele sabun vermeyiz. Sabunu taşa koyarız. İyi değil derler. Elden ele nasıl bıçak verilmezse kavgı çıkar derler. Elden ele sabun verilmez.”* şeklinde natırlar arasında bilinen bazı inanışlardan bazılarını Natır1 bu şekilde sıralamıştır.

65 yaşındaki Natır2 de hamamlarda görülen yaygın bir inanıştan bahsetmektedir:

“Mesela hamamların sahipleri var deriz biz. Tarihi hamamların muhakkak sahibi... Manevi sahibi. Kubbeli hamamların Osmanlı'dan kalma. Yeni yapılar değil. Türbesi vardır ama her kubbeli hamamın muhakkak bir sahibi vardır. Gözükürler herkese gözükmezler... herkese değişik gözükürler, herkese değişik davranırlar. Kimisini istemezler. Sen hamamı ne kadar temiz tutarsan ne kadar manevi açıdan iyiyse, sana o şekilde iyi davranırlar.”

Natır2 bu söylemini desteklemek amacıyla kendi deneyimini şöyle paylaşmaktadır:

“Bir kere yaşadım. Arkadaşım söyledi işte senin arkandan geziyor diyordu. İnanmıyordum. Onu gördüm. Gülümseyerek bana bakıyordu. Kurnanın başındaydı. Diyorum ya, görüyorsun onu ama onun dışında hamamı da görüyorsun. Nasıl bir bardağın dışını görüyorsun ama bu bardağı da görüyorsun. O şekil yani. Kaşına gözüne saçına kadar görebildim. Onu gördüm. Gülümseyerek bana bakıyordu. Bir kurnada ayakta durmuştu. Hiçbir yere mahrem gözüküyor. Siyah saçlı ince uzun boylu bir hanım Anlıyorsun çünkü saydam. Böyle canlı kanlı değil saydam.”

5.4. Mesleğin Zorlukları

Natırlık mesleğinin icra edildiği hamamların nemli ortamları ve çalışma koşulları katılımcıların ifadelerinde sıklıkla sorun olarak dile getirilmiştir. Hamamların sürekli ıslak ve nemli olması uzun süre çalışanlarda kronik sağlık sorunlarına sebep olmaktadır. Natırlığın sebep olduğu mesleki hastalıkları kendi deneyimi üzerinden değinen 60 yaşındaki Natır6 yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

“Valla bu aslında yorucu bir meslek. Ömürden ömür gidiyor. Her şeyim var. 3 tane stentim var, ayağımda stent var, kalp yetmezliği... Sıcak ve soğuk. İçerde cehennemi yaşıyorsun, dışarda cenneti... Eeee yazın iyi ama kışın titriyorsun dışarı çıkınca. Yani meslek güzel, para kazanması güzel. ...zor sağlık bakımından zor. Benim annem de o sebepten öldü”

38 yaşındaki Natır1 sağlık üzerine kalıcı etkileri olduğunu ancak sınırlı sayıda meslek gruplarında çalışabildikleri için olası riskleri göze aldıklarını belirtmektedir. Yaşadığı sorunları da şöyle anlatmaktadır:

“Enfeksiyon riskimiz oluyor. Cilt problemlerimiz oluyor. Mesela benim cilt problemim oluştu. Yani benim yüzüm hassas bir cilt. Buharda haşlanıyor ve leke oluyor suratın. Bazı dezavantajları var ama ne olursa olsun, hamamda suyun sabunun içinde alışmışız çalışmaya. O suyun içine girince nasıl balık canlanır, biz de öyle suyun içine girince canlanıyoruz.”

Hamamlarda müşteriler veya diğer çalışanlarca Roman olmalarından dolayı dışlanıp dışlanmadıklarına dair gözlem ve deneyimleri Natır1 şöyle paylaşmaktadır:

“Etrafımızdakiler de hep Roman olduğu için onu çözemiyorsun. O şekil davrananlar, bazı kendini bilmezler çıkıyor. İş arkadaşımın bir müşterimiz tartışırken bize Romanlığımızı hatırlattı. Terbiyesiz, pis şekilde. Ben de

müdahale etmek durumunda kaldım. Kendisini sert bir dille uyardım. Ve de haklı olduğumuz için patronumuz bizden yanaydı. Ama bazı misafirlerimiz müşterilerimiz var ki bizi daha çok seviyor. Canlılığınız, sıcakkanlılığınız, yakınlığınız, riyasızlığınız olduğunuz gibi görünmeniz diyor çok hoşumuza gidiyor diyorlar. Bizle yemek yiyorlar bizle dans ediyorlar. Roman havası oynuyorlar. Bizle sohbet muhabbet edip dertlerini anlatanlar var. Biraz o gelen misafirle terapistin kişiliğine bağlı. Şimdi bizler tamam Romanız ama yani Romanlar her yerde işte çingar çıkaran kavga çıkaran insanlar değil. Bizim Romanlığımız onların gözünde bir zaman sonra gözüküyor.”

Roman natırlar genel olarak mesleklerinin ekonomik getirisinden memnundur. Sosyal güvencesinin olması ve maaşlarının beklentilerini karşılaması onları memnun etmektedir. Maaşın yanı sıra bahşişlerin de bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Konuyla ilgili memnuniyetini 49 yaşındaki Natır4 şu sözlerle ifade etmektedir: “*Bu işi yapmazdık zaten yövmiyelerle de çok çalıştık. Şu anda öyle bir şey yok*”. 60 yaşındaki Natır6 da mesleğinin ekonomik getirisini “*Çok güzel para kazandık yani şimdi memurun aylık alacağını biz üç türlüünü alıyorduk çünkü bahşiş de veriyorlardı*” memnuniyetle belirtmektedir. Ancak mesleğin geleceğine dönük endişelerinin nedenlerini 62 yaşındaki Natır13 şöyle dile getirmiştir:

“Belki küresel ısınmanın verdiği susuzluk. Bence en büyük tehlike. Ve ondan çok rahatsızız. Tarihi hamamların kütüphane kafe olmasından biz çok şikayetçiyiz çünkü. O hamamlar bize atalarımızın mirası. Osmanlı'nın mirası. Biz onları daha çok korumamız gerekiyor. Ve böyle bir iş alanı iş imkânı varken... zaten her yer kafe. Zaten her yer restoran. Gerek yok. Biz atalarımızın Osmanlı'nın mirasına sahip çıkmamız gerekiyor. Bu mesleği ilerletmemiz gerekiyor.”

5.5. Mesleğin Yeni Nesillere Aktarımı

Roman alt kültüründe kadının çalışmasına genellikle olumlu yaklaşılmaz. Kadının Roman ailesindeki rolü evlenmeden önce kız evlat evlendikten sonra eş ve annelikle özdeşleştirilmiştir. Şehirlerde yaşayan Romanlar daha çok ekonomik sebeplerle geleneksel mesleklerin haricinde belirli meslek gruplarında çalışmaya başlamıştır. Natırlığı benimsemelerinin nedenlerinden biri de kadınlara ait bir meslek olması ve kadınlarla çalışmalarıdır. Çiçekçilik nasıl ki Roman kadınların en güvenli ve uygun mesleği olarak algılanıyorsa natırlığa dair de böyle bir algı vardır. Son zamanlarda bu sosyal normlarda kırılmalar yaşandığını Natır1 ifade etmiştir: “*Eskiden öyleydi. Şimdi gençlerimiz sağ olsun bu tabuyu biraz yavaş yavaş yıkmaya çalışıyorlar gençlerimiz. Tahsil görenlerimiz. Bu tabuyu yıkacaklar inşallah. Sadece hamamla kısıtlı kalmayacaklar.*”

Natırlık mesleğinin gelecek kuşaklara aktarımı hakkında natırlar farklı düşünmektedir. Çocuklarının okuması, güncel meslekleri yapmasını isteyen natırlar

Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
 Haziran 2025 Cilt 6 Sayı 1 (103-124)
 DOI: 10.59250/raedergisi.1701064

hamamların geleceğine yönelik duydukları endişeler sebebiyle de bu geleneksel mesleğin çocukları tarafından devam ettirilmesinde aynı fikirde değillerdir. Oğlunun klasik tellallık değil de daha güncel taleplere dönük bir mesleğe yönelmesini isteyen Natır1

“Oğlumun masaj terapisti, kese köpük değil ama masaj terapisti olmasını isterim. Evet ben dışarıda çalıştığım alan dışında terapistlik yapmıyorum ama gerçekten kârlı iş. Rağbet gören bir iş. Bir defa insana hizmet veriyoruz. Mesleğini de kendimden terapist deyip geçerse bazı meslektaşlarımız terapist deyip geçiyor. O iş öyle değil. Ve ben oğlumun bir masaj terapisti olmasını gerçekten isterim.”

şeklinde düşüncelerini paylaşmaktadır.

Natır6 mesleğini çok sevmesine rağmen natırlığın yarınlarına yönelik endişelerden dolayı kızını farklı kuaförlük mesleğine yönlendireceğini belirtmiştir: *“şimdi ben kızımı güzellik uzmanlığı diye istiyorum. Natırlık değil de. Güzellik uzmanlığı bana daha böyle naif geliyor”*

5.6. Roman Natırların Beklentileri ve Mesleğin Geleceğine Yönelik Önerileri

Yüzyıllar boyu konargöçer yaşayan Romanlar yerleşik hayata geçtikleri bölgelerde geleneksel mesleğini sürdürmede zorlanmışlardır. Sadece kendi topluluklarına özgü geleneksel meslekleri yeterli olmayınca özellikle şehirlerde yapabilecekleri yeni iş arayışlarına girmişlerdir. Yoksulluk sebebiyle ailelerini destek olmak isteyen Romanlar eğitim gerektirmeyen günübirlik işlerde sosyal güvenceleri olmadan çalışmaya devam etmişlerdir. Şartları sonradan iyileşen natırlık mesleği diploma ve sertifika gerektirmediği için özellikle kadınların tercih ettiği meslek grupları arasındadır. Natırlık mesleğini bütün zorluklarına rağmen sürdürmek istedikleri katılımcıların söylemlerinde yer almaktadır.

Hamamların güncel durumu ve natırlık mesleğinin yarınlarına yönelik görüşlerini 49 yaşındaki Natır4 şöyle ifade etmiştir:

“Görsellik olaraktan bütün hamamlar hemen hemen küçük hamamlardan bahsediyorum, mahalle arası hamamlardan onlar zaten yavaş yavaş kapatılmaya gidiyor müşterisi azalıyor, bakımsızlıktan, ilgisizlikten ne yapıyorlar bu sefer işletenler ya da mal sahipleri kapatmakta çare buluyorlar ya da devrediyorlar. Mahalle hamamları mesela onlarda düzelterbilir, turistik hamam gibi yapabilir. Hamamların koşullarının daha iyi olması için geçmişte”

Bunun için de Natır1 gözlem ve deneyimlerinden hareketle önerisi *“Bir reklamı çok çok iyi olmalı biz natırların. İki bu tarihi hamamların kapatılıp restoran kafe olmaması gerekiyor. Tarihimizi öldürüyorlar. Farkında değiller. Bizim tarihimiz yok oluyor. Naçizane fikrim.”* şeklindedir.

Osmanlı ve Türk kültürünün ortak mirası hamamların sürdürülebilirliğinin günümüz kuşağına da sevdirmesi gerektiğini düşünen Natır8 konuyla ilgili düşünce ve önerilerini şöyle dile getirmektedir:

“Gençlerimizin hamama alışkanlığı olması lazım. Hamam kültürünü anlaması lazım. Şu anda hamam kültürünün çoğunluğu yaşlılarda. Gençler hamam kültürünü bilmiyor. Spa sauna... gençler bunu biliyor yani. Aslında yaşlı olan kesim hamamı kesesini masajını hepsini biliyor. Bir natır demek sadece natır demek değil yaşlılarda. Yani yeri geliyor sen psikoloji doktoru oluyorsun. Hiç kimseye anlatamadığı konuyu geliyor seninle paylaşıyor. Çünkü sende kalacak biliyor. Eskileri söylüyorum. Hem psikolojik olarak temizlik yapıyorsun hem de vücut olarak temizlik yapıyorsun. Aslında çok önemli bir hizmeti var.”

Katılımcı natırlıkla ilgili bu inceliklerin yeni kuşaklara kazandırılması gerektiğini önemle vurgulamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İstanbul Romanları farklı zamanlarda ve kimi Anadolu’dan kimi Balkanlardan İstanbul’a göç ederek süreç içerisinde İstanbul’daki çok kültürlülüğün önemli bir unsuru haline gelmişlerdir. Kendilerine özgü yaşam tarzı ve geleneksel yaşantılarından kopmadan yaşamlarını farklı semtlerde devam ettiren Romanların kent yaşamında karşı karşıya kaldıkları sorunlar arasında istihdam problemi öne çıkmaktadır. Nitelikli iş gücü piyasasında rekabet edebilecek özelliklerden yoksun olmaları ve etnik kimlikleri bu durumu daha da zorlaştıran etkenler arasındadır. Bu zorluklar arasında, geleneksel olarak sürdürdükleri natırlık mesleği hem onlara kendi ifadeleriyle *“ekmek kapısı”* olan hem de Roman olmayanlarla etkileşime geçebilme alanı sağlamada olumlu yönde referans olan meslekler arasındadır.

Natırlık mesleğini icra ettikleri hamamlar hem yerel kültür hem de dünya kültürünün paha biçilmez eserleri olarak var ola gelmiş sembol yapılarıdır. Bu mekânları ekmek kapıları olarak niteleyen keseciler, tellaklar ve natırlar son zamanlarda mesleklerini yitirme veya sürdürememe gibi bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Roman natırların bu sorunlarını etnografik bir yaklaşımla belirlemeyi amaçlayan bu çalışma aynı zamanda Roman kadın istihdamı bağlamında geleneksel mesleklerini icra ederken karşı karşıya kaldıkları riskleri araştırmıştır. Roman natırların mesleğin kalıcılığının sağlanması konusunda çözüm önerileri de araştırmanın odaklarından. Özellikle kent kültürü ve yaşantısıyla bütünleşmeye çalışan Roman kadınların sonraki kuşağın geleneksel mesleklere yaklaşımı konusundaki öngörülerini bütüncül olarak ele alınmıştır.

Natırlık mesleğini severek yaptıklarını ifade eden katılımcıların söylemleri derinlemesine analiz edildiğinde hamamların nemli ortamları ve sürekli suyla meşgul olmanın ileriki dönemlerde kronik sorunlara sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Başta romatizmal hastalıklar olmak üzere el bileklerinde hasarlar ve iskelet sistemiyle ilgili hastalıklar sıkça rastlanan sorunlardır. Bütün bu sorunlara rağmen Roman natırlar mesleğin ekonomik bakımdan tatmin edici olması, sosyal güvencelerinin bulunması, geleneksel bir meslek grubu olması gibi etkenlerle uzun yıllar severek mesleklerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca maaş dışında müşterilerin bahşişlerinin de yeterli olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri örgün eğitime devamın fazla revaçta olmadığı Roman toplumunda geleneksel yaşantılarına uygun olan ve zorlanmadıkları yöntemin usta-çırak eğitimi ile kazanılabilecek meslekler olduğu ve bu yöntemin yaygınlaştırılması halinde Roman kadınların istihdamında büyük ilerlemenin kaydedileceğidir. Bu bağlamda mesleğin uzun süreli bir eğitimi veya örgün eğitimi gerektirmemesi ve çoğunlukla natırlığın anne, nine, teyze gibi ailenin kadın büyüklerinden öğrenilmesinin mesleğe girişi kolaylaştırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca katılımcılar natırlık mesleğinin su ile çalışılması ve bazı ritüellerle icra edilmesinin Roman kültürü ile uyumlu olmasını mesleği kolaylıkla benimseme nedenlerinden biri olarak belirtmişlerdir.

Roman natırlar severek icra ettikleri mesleklerini çocuklarına aktarma konusunda kararsız bir tutum içindedirler. Bazıları mesleğin geleceği konusunda endişeliyken bir kısmı da çocuklarının hizmet sektörü dışında daha rahat koşullara sahip mesleklere yönelmesini veya üniversite eğitimi alarak geleceğin mesleklerine yönelmesini istemektedir. Mesleği çocuklarına öğretmedeki isteksizliklerinde mesleğin geleceğinden emin olmayışları da belirleyici olmuştur. Natırların öne çıkan endişelerinden biri ise şimdilerde hamamların ticari gayelerle modern alışveriş merkezi, kafe gibi farklı konseptlere dönüşmesiyle birlikte hamamlarda yürütülen geleneksel tören ve ritüellerin azalarak yok olacağına dairdir.

Katılımcılar mesleklerinin ileriki dönemlerde yok olmaması ve kadim kültürün önemli bir parçası olan hamam geleneklerinin kaybolmaması için hamamların modernize edilerek sağlık ve kültür turizmine yeniden kazandırılması önerisinde bulunmaktadır. Bunun için geleneksel hamamların tanıtımının yapılması ve bu yapılarda gerçekleştirilen geleneksel tören ve ritüellerin uluslararası platformlarda, sosyal medyada güncel içerikleriyle öne çıkarılmasını arzu etmektedirler. Temizlik ve şifa merkezleri olarak tanımladıkları hamamların hak ettiği ilgiyi yeniden kazanması gerektiğini düşünmektedirler.

Hamamların ve hamam kültürünün modern kent yaşamının yaygınlaşmasıyla birlikte geçmişteki önemini ve işlevselliğini yitirmeye başladığı araştırmanın ulaşılan önemli sonuçları arasındadır. Katılımcıların söylemlerinde sıklıkla ifade ettiği gibi hamama gitme artık bir gereksinimden ziyade geleneksel ritüellerin birey ve toplum yaşantısına kattığı eğlenme, keyif alma, farklı hazları duyumsama

isteğiyle uyumluluk gösterdiğiidir. Özellikle sağlık ve kültür turizmine eğilimli kişilerin tercihlerini etkileyebilen hamamlar ve hamamlarda sunulan hizmetler bu yönüyle hala cazibesini korumaktadır. Hamamların mevcut potansiyelin hem yerel hem de küresel hareketliliği etkiler nitelikte olması hamamların değişen koşul ve taleplere göre yenilenmesini gerektirmektedir.

Günümüze kadar gelebilmeyi başaran hamamların yapılış amacına uygun olarak restore edilip yeniden sosyal yaşamın bir parçası haline getirilmesi planlı bir çalışma ve sürdürülebilir politikalar gerektirmektedir. Yaşayan kültürel mirasın önemli bir ögesi olan bu yapıların başka konseptlere dönüştürülmesi, hamamlarla birlikte bazı mesleklerin, hamam geleneklerinin, hamamda kullanılan eşyalara ait sanatsal, edebi ve ekonomik değerlerin de önemini yitirmesine yol açacaktır. Konuyla ilgili kaygılarını dile getiren katılımcılar özellikle Roman kadınlarının istihdamı ve geleneksel kadın mesleği olan natırlığın yok olma riskini sıkça vurgulamışlardır.

Hamamların tüm boyutlarıyla tarihsel işlevlerine dönmesini önermek gerçekçi olmasa da sağlık ve kültür turizmi için elverişli alanlara dönüşmesi ve sosyo-kültürel etkinlik mekânı olarak varlıklarını sürdürebilmelerini sağlayacak projelerin geliştirilmesi mümkündür. Bu bağlamda hamamlarda toplu etkinliklerin düzenlenmesi, tanıtımların artırılması hem Anadolu kültüründe hem de Roman kültüründe yer alan hamam ritüellerinin sergilenmesi ve sürdürülmesi, hamamlarda kullanılan peştamal, takunyalar, fesler, varaklı su tasları, özel sabunlar gibi geleneksel malzemelerin üretilip satışa sunulması, hamam kültürünü ve Roman natırların mesleğini korumanın yolları arasında sayılabilir.

Katılımcılardan bazılarının sözlü tarih yoluyla natırlık mesleğini Osmanlıdan itibaren Roman kadınların bir mesleği olduğunu ifade etmeleri, bilhassa sarayda Roman kadınların natırlık yaptığını belirtmeleri literatürde rastlanmayan bir veridir. Bu söylemin gerçekliğinin bulunup bulunmadığını belirlemek ise tarih araştırmalarına önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, G. C. (2021). Osmanlı'da kadın işletmeciler: 18. yüzyılda İstanbul'un kadın hamamcıları. *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 55-100.
- Altınöz, İ. (2013). *Osmanlı toplumunda Çingeneler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bozok, D. (2005). Türk hamamı ve geleneklerinin turizmde uygulanışı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 62-86.

- Cihan, A. (2012). XIX. yüzyılda İstanbul ve Üsküdar Çingenelerinde meslek. S. F. Güncüoğlu (Ed.), *Üsküdar Sempozyumu VII 2-4 Kasım 2012 Bildiriler Cilt I*, (s. 267-283) içinde. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Çelik, K. ve Tar, Y. Y. (2016). Samsun’da evlere temizliğe giden Roman kadınlar: enformel sektörde çalışmanın yükü nelerden hafif?. *Çalışma ve Toplum*, 1(48), 59-86.
- Dingeç, E. (2004). *Rumeli’de geri hizmet teşkilatı içinde Çingeneler XVI. yüzyıl*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dingeç, E. (2009). XVI. yüzyılda Osmanlı ordusunda Çingeneler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(20), 33-46.
- Dirimeşe, E. (2022). Avrupa Birliği toplumsal cinsiyet politikaları ve Türkiye’de Roman kadınların durumu: Zonguldak örneği. *Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-19.
- Ergin, N. (2011). Bathing business in Istanbul: a case study of the Çemberlitaş hamamı in the seventeenth and eighteenth centuries. Nina Ergin (ed.) *Bathing culture of anatolian civilizations: architecture, history, and imagination* (s. 142-168) içinde. Peeters, Leuven-Paris-Walpole, MA.
- Ertuğrul, A. (2009). Hamam yapıları ve literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı 13, 241-266.
- Erünsal, İ. E. (2021). *Yirmi iki mürekkep damlası: Osmanlı sosyal ve kültür tarihi üzerine sohbetler*. (Söyleşi: Halil Solak), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Eyice, S. (1997). “Hamam”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 15, s. 420-430, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Genç, Y., Aynacı, C., Doğan, H., ve Kulaoğlu, S. (2020). Romanların sosyal dışlanmaya karşı direnişi. *Journal of Academic Social Science Studies*, 13(81).
- Koptekin, D. (2017). *Biz Romanlar siz Gacolar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1983). *Osmanlılarda narh müessesesi ve 1640 tarihli narh defteri*. İstanbul: Enderun Kitapevi.
- Marushiakova, E. ve POPOV, V. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çingeneler*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Mezarcioğlu, A. (2010). *Çingenelerin kitabı*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Özkan, A. R. (2000). *Türkiye Çingeneleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özmen, N. (2015). *Edirne Romanlarında geçiş ritüelleri ve din*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Sami, K. (2017). Halk kültürü bağlamında hamam (lar)ın toplumsal ve mekânsal dönüşümleri, Diyarbakır Tarihi “Suriçi” örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(64-Ek Sayı), 1531-1546.

Şanlıer, S. (2013). *Hukuki düzenlemeler ışığında Osmanlı Çingeneleri*. İstanbul: Ofis Yayın Matbaacılık.

Etik: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

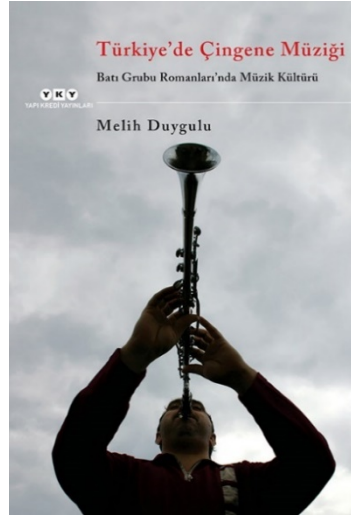
Etik Kurul Onayı: Araştırma için İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Komisyonunun 24.4.2024 tarih ve 2024/4 nolu kararıyla etik kurul izni alınmıştır.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

TÜRKİYE'DE ÇİNGENE MÜZİĞİ
Batı Grubu Romanları'nda Müzik Kültürü
Melih Duygulu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2023

Nilgün İŞCAN*

Geliş Tarihi (Received): 15 Nisan 2025
Kabul Tarihi (Accepted): 2 Mayıs 2025

Etnomüzikolog Melih Duygulu'nun 2006 yılında Pan Yayıncılık tarafından yayımlanan ve Roman müziği üzerine önemli bir kaynak eser haline gelen monografisi, 2023 yılında gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ikinci baskısıyla Yapı Kredi Yayınları vâsıtasıyla yeniden yayımlanmıştır. "Türkiye'de Çingene Müziği" başlığını taşıyan ve Batı Anadolu, Marmara ve Trakya bölgelerinde yaşamakta olup, kendilerine "Roman" adını veren Çingenelerin müzikal geleneklerini kapsamlı bir biçimde incelemeyi amaçlayan eser, bu müzikal geleneğin önemli temsilcilerinden

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuarı, nilguniscan@trakya.edu.tr,
 ORCID: 0000-0002-7312-9652.

OPEN ACCESS
 © Copyright 2025 İŞCAN

biri olarak kabul edilen ve 15 Ocak 1995 tarihinde hayatını kaybeden Edirneli klarnet sanatçısı Selim Kızılcıklılar'a (bilinen adıyla "Deli Selim") ithaf edilmiştir. Edirneli Deli Selim, TRT tarafından "Saklı Tarihin Gizemli Çocukları Romanlar" başlığıyla yayımlanan biyografik bir belgesel ile de anılmakta olup, söz konusu kültürel mirasın sembol isimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Eserin kapak fotoğrafında ise, yazarın "Mevlânâ Oyun Havası" adlı ezgiyi derlediği Silivri'li iki müzisyen kardeşten biri olan klarnetçi Cevat Özcan yer almaktadır.

Yazar, eserin önsözünde özellikle belirttiği üzere, çalışmasını Çingenelerin müzik kültürlerini ve bu kültürlerin, Çingenelerin birlikte yaşadıkları diğer topluluklarla olan müzikal etkileşimlerini "Tarihsizlik" ve "Çokkültürlülük" kavramları üzerinden ele alacak şekilde yapılandırmıştır. Bu iki kavram, Çingene topluluklarının müzikal kimliklerini anlamada temel analitik çerçeve olarak kullanılmıştır. Yazar, ayrıca eserinde, sosyal ve kültürel anlamda sıklıkla olumsuz çağrışımlar taşımasına rağmen, bir üst kimlik olarak "Çingene" ismini kullandığını açıkça ifade etmektedir.

Kitap üç ana bölümden oluşmaktadır:

1. Türkiye'de Çingeneler ve Çingene Kültürü
2. Türkiye'de Çingene Müziği
3. Ezgi Örnekleri (Notalar)

Eserin birinci bölümünde, öncelikle farklı coğrafyalarda Çingenelere atfedilen adlandırmalar ile bu adlandırmaların kökenlerine dair tarihsel malûmât, güncel literatür taranarak sistematik bir şekilde sunulmuştur. Sonrasında Türkiye'de yaşayan Çingene topluluklarının kendilerine verdikleri isimler ve bu isimlerin sosyo-kültürel bağlamlarına dâir açıklamalar yapılmıştır. Kitabın alt başlığında yer verilen "Batı Grubu Romanları" kavramı çerçevesinde, söz konusu topluluğun 1930'lu yıllardan itibaren kendilerini Türkiye'deki diğer Çingene gruplarından ayırtmak amacıyla neden "Roman" adını benimsediklerine dair tarihsel arka plan kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Bölümün devamında ise, göçebe, yarı-göçebe ve yerleşik yaşam biçimlerine sahip Çingene gruplarının dilsel, dinsel ve sosyal yapıları ile marjinal yaşam pratiklerine kısaca değinilmiştir.

"Türkiye'de Çingene Müziği" başlığını taşıyan ikinci bölüm, çalışmanın en kapsamlı ve hacimli kısmını oluşturmaktadır. Bu baskıda, birinci baskıya kıyasla önemli yapısal farklılıklar göze çarpmaktadır. Bölüme "Türk Müziği Repertuarı", "İcranın Mekânsal Boyutu" ve "Çengi, Köçek, Dansöz" başlıklı yeni alt bölümler eklenmiştir. Söz konusu bölüm, yalnızca bu monografinin değil, aynı zamanda Türkiye'deki Çingene müziğini hem teknik hem de sosyo-kültürel boyutlarıyla ele

alan özgün ve bütüncül yaklaşımı sayesinde alanında benzeri bulunmayan nitelikli bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Bölüm, yazarın saha araştırmaları esnasında çektiği fotoğraflarla görsel olarak da desteklenmiş ve böylece etnografik anlatım güçlendirilmiştir.

Çingene müzik kültürünü ayırt edici kılan başlıca unsur, Çingenelerin içinde yaşadıkları toplulukların müzik kültürleriyle kurdukları dinamik ve karşılıklı etkileşime dayalı ilişkidir. Farklı coğrafyalarda, yerel çalgı ve müzik geleneklerine süratle uyum sağlayabilmeleri ve bu kültürlerin icracısı hâline gelmeleri, onları müzikal açıdan özgün ve esnek kılan temel bir niteliktir. Müzik, Çingene toplulukları için yalnızca kültürel bir ifade biçimi değil, aynı zamanda temel bir geçim kaynağıdır. Bu nedenle, yaşadıkları bölgelerin müzikal mirasına adapte olarak ilgili geleneklerin takipçisi olmuşlardır. Çalışmanın yazarı da bu olguya dikkat çekmek amacıyla, gözden geçirilmiş ikinci baskıya “Türk Müziği Repertuarı” başlıklı yeni bir alt bölüm ekleyerek, söz konusu müzikal etkileşimi sistematik biçimde analiz etmeyi hedeflemiştir.

Çingene müzisyenlerin repertuar çeşitliliği oldukça geniş olmasına karşın, müzikal performansın gerçekleştiği sosyo-kültürel ve mekânsal bağlama bağlı olarak repertuar tercihlerinde belirgin farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Son dönemde formel müzik eğitimi almış bireyler, karmaşık biçimsel yapılar ve geleneksel Türk müziğinin sofistike makam dizileri içerisinde eser icra edebilme yetisine sahip olmakla birlikte; büyük şehirlerde, özellikle eğlence sektöründe faaliyet gösteren Roman müzisyenler, daha çok basit usullü, popüler nitelikli Türk müziği parçalarından oluşan bir repertuara yönelmektedir. Bu yönelim, müzikal beğeni, izlerçevrenin profili ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi faktörlerin etkisiyle şekillenmektedir.

Yazar, bu repertuarın tarihsel izini sürerken, 19. yüzyılın sonu 20. yüzyıl başlarında kent merkezlerinde popüler hâle gelen ve şarkılı danslar olarak adlandırılan kantoları da dikkate almıştır. Plâk kayıtlarından notaya alınan bu kantolar, Çingeneler tarafından özellikle 9 zamanlı ritmik kalıplar içerisinde icra edilirler. Ayrıca, yazarın analizine göre, Roman müzisyenlerin bir diğer popüler tür olan arabesk müzikle kurdukları ilişki de dikkat çekicidir. Bu müzikal türün ilk dönemlerinde yaratıcı üretim sürecinde doğrudan yer almamış olsalar da, icracı aktörler olarak klarnet, keman ve darbuka gibi enstrümanlar aracılığıyla arabesk müziğe duygusal yoğunluğu yüksek ve doğaçlamaya dayanan bir boyut kazandırmışlardır. Bu durum, Roman icracıların müzikalitesinin çevresel müzikal kodlara adaptasyonundaki esnekliğin ve yorumcu kimliğinin altını çizmekte ve Roman müzisyenlerin bu türde daha özgür şekilde müzik icra edebildiklerinin altını çizmektedir.

Çingene icracıların virtüözitelerini sergileyebilecekleri halk müziği türleri arasında özellikle *karşılama* ve *oyun havaları* da repertuarda belirgin bir yer tutmaktadır. Bu türler ritmik ve teknik hâkimiyet gerektirmeleri bakımından Roman müzisyenlerin performatif becerilerini ortaya koyabilecekleri alanlardır. Yazar, bu bağlamda özellikle Mustafa Kandıralı'nın plâk kayıtlarından ve kendi saha araştırmaları sırasında gerçekleştirdiği derlemelerden yararlanarak bu formlara ait çeşitli eserlerin transkripsiyonlarını yapmış ve monografinin nota bölümüne dâhil etmiştir.

Çalışmada ele alınan Batı Anadolu, Marmara ve Trakya bölgelerinde yaşayan Çingene topluluklarının Türkçe ve Çingenece sözlü repertuarı, kendine özgü bir üslup aracılığıyla “Roman Havası” olarak tanımlanacak ayırt edici bir müzikal kimliğe evrilmiştir. Bu kimlik, repertuarın içeriğinden ziyade üslûpta, yani stilistik tercihlerde ve yorum pratiklerinde somutlaşmaktadır. Yazar, söz konusu üslûbu, Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşayan Çingene topluluklarının müziğinden de ayırtmaktadır. Söz konusu ayırımın temelinde Batı bölgesindeki Roman topluluklarının hem sayıca daha yoğun bir nüfusa sahip olmaları hem de tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentlerinde yerleşik bulunmaları dolayısıyla kültürel süreklilik ve müzikal özgünlüklerini koruma olanaklarının daha yüksek olması yatmaktadır. Nitekim Osmanlı şenlik kültüründe “Çingene Kolu” adıyla anılan toplulukların müzisyen, köçek ve hokkabaz rollerinde aktif biçimde yer aldıklarını biliyoruz.

Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan “Çingene Şarkılarında Dil, Köken ve Kurgu” başlıklı alt bölüm, eserin kıymetini artıran önemli katkılardan birini teşkil etmektedir. Bu bölümde yazar, Çingeneleri sözlü kültür evreni içerisindeki diğer gruplardan ayıran temel özelliğin, zaman algısıyla kurdukları ilişki olduğunu belirtir. Geçmiş, şimdi ve gelecek ekseninde çizgisel bir tarih bilinci geliştirmektense, “şimdi”ye odaklanan, dolayısıyla zamansal süreklilikten çok anlık varoluş biçimlerine yönelen bir yaşam pratiği içinde olduklarını savunur. Bu “zamansızlık” durumu, onların doğayla, yaşamla ve özellikle anlık deneyimlerle daha güçlü ve sezgisel bir bağ kurmalarına zemin hazırlamaktadır.

Çingeneler bu özgün yaşam tahayyüllerini çoğunlukla müzik aracılığıyla dile getirirler. Bununla birlikte, mevcut repertuarın büyük ölçüde Türkçe sözlü eserlerden oluştuğu; Çingenece şarkıların ise oldukça sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmektedir. Yazar, saha çalışmaları sırasında derlediği Çingenece şarkıların üretim tarihlerinin belirlenmesinin mümkün olmadığını, çünkü bu eserlerin nesiller arası sözlü aktarım yoluyla iletilindiğini ve kaynak kişilerin bazı şarkıları kendi besteleri olarak, bazılarını ise atalarından öğrendikleri eserler olarak tanımladıklarını ifade etmektedir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda yayımlanmış olan ve Türkçe ile

Çingenecenin iç içe geçtiği bir söyleyiş biçimiyle icra edilen bazı kayıtlar, bu müzikal melezliğe örnek teşkil etmektedir. Bu dönemde eser üreten Muhacir İbrahim, Edirneli Deli Selim, Kadir Üründülcü ve Kemânî Cemal gibi müzisyenler, bu çift dilliliği temsil eden önemli figürler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Edirneli Deli Selim'in icra ettiği "Mastika" adlı eser, bu repertuarın hem en bilinen örneği hem de popüler müzik belleğinde yer etmiş sembolik bir parçası olarak dikkat çekmektedir.

Yazar bu bölümde ayrıca şarkı sözlerinin hem anlam dünyasını hem metrik düzenini de analiz etmiştir. Çingene şarkılarında müzik birinci planda, sözler ise ikinci planda kalmaktadır. Şarkılar çoğunlukla canlı ve neşeli karakterdedir. Çingenelerin yaşamlarıyla paralel olarak şarkıları da edebî sanatlar içermeden doğrudan ve basit uyaklarla oluşturulan dizelerden örülüdür. Yazar şarkı üretimini şu sözlerle açıklar: "...Aslında onlar şarkı sözü üretmek yerine anında akıllarına gelen sözleri müziklendirme işlemini üstlenmektedirler. Ezgideki ve ritimdeki akıcılık şarkının sözlerini zaten ikinci plana attığından bu şarkılarda bir sosyal mesaj, siyasal söylem, manâ zenginliği, ifade gücü aramak yanlış olur" (s. 46). Bu değerlendirme, Çingene müzik pratiğinde sözlü anlatımın, müzikal performansın dinamik doğasına tâbi olduğunu ve şiirsel içerikten çok icra sürecindeki duygusal aktarımın önem kazandığını ortaya koymaktadır.

Eserin üçüncü bölümü, Melih Duygulu'nun 1990 ile 2004 yılları arasında çeşitli dönemlerde gerçekleştirdiği alan araştırmaları sonucunda derlediği ve notaya aldığı müzikal örnekleri içermektedir. Bu bölümde yer alan materyaller; oyun havaları ile Türkçe ve Çingenece şarkılardan oluşan saha derlemelerinin yanı sıra, plak kayıtlarından transkripsiyon yapılan eserleri de kapsamakta ve toplamda 49 parçalık zengin bir repertuar sunmaktadır. Bu repertuarın içinde az rastlanır biçimde Kırkpınar güreşlerinde çalınan "Pehlivan Havası" ve iki *ninni* gibi nadir örnekler de bulunmaktadır. Kitapta yer alan Çingenece ninnilerden birinin sözleri şöyledir:

Miçay kika purol
Romes telal horol

Paşlo miçay nenni
Abe miçay nenni (s. 50).

Yazılı kültür geleneğine sahip olmayan ve görece kapalı bir topluluk olan Çingeneler üzerine akademik nitelikte saha araştırması yürütmek, etnografik bağlamda önemli metodolojik güçlükler barındırmaktadır. Bu çerçevede, Duygulu'nun Batı Anadolu, Marmara ve Trakya bölgelerinde gerçekleştirdiği uzun

soluklu alan çalışmaları hem özgünlük hem de süreklilik açısından kayda değer bir nitelik arz etmektedir. Eserin hem analitik inceleme bölümü hem de nota transkripsiyonlarına ayrılan kısmı, yalnızca müzikoloji değil, aynı zamanda sosyoloji, antropoloji, tarih ve dilbilim gibi alanlarda ingene toplulukları üzerine çalışan araştırmacılar için de önemli ve güvenilir bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

Etik: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Araştırmanın etik kurul kararı gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

ıkar atışması ve Finansal Katkı Beyanı: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.